

T.C.
ORDU ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

TARİH ANABİLİM DALI

BİLİM DALI GİRİNİZ

**ECNEBİ MATBUATI HÜLASALARINA GÖRE 1925 YILI FRANSIZ DIŞ
SİYASETİ**

YAZAR
SAVAŞ YAŞAN

YÜKSEK LİSANS TEZİ

DANIŞMAN
PROF. DR. KEMAL SAYLAN

ORDU- 2024

TEZ KABUL SAYFASI

Savaş YAŞAN tarafından hazırlanan “**Ecnebi Matbuatı Hülasalarına Göre 1925 Yılı Fransız Dış Siyaseti**” başlıklı bu çalışma, **30.10.2024** tarihinde yapılan savunma sınavı sonucunda başarılı bulunarak, jürimiz tarafından **YÜKSEK LİSANS** tezi olarak kabul edilmiştir.

Prof. Dr. Kemal SAYLAN

Başkan Ordu Üniversitesi / Fen Edebiyat Fakültesi
Tarih Bölümü

İmza

Prof. Dr. İsmet TÜRKMEN

Üye Tokat Gaziosmanpaşa Üniversitesi / Fen Edebiyat Fakültesi
Tarih Bölümü

İmza

Doç. Dr. İsmail ÖZER

Üye Ordu Üniversitesi / Fen Edebiyat Fakültesi
Tarih Bölümü

İmza

ETİK BEYANI

Tez Yazım Kurallarına uygun olarak hazırladığım bu tez çalışmasında; tez içinde sunduğum verileri, bilgileri ve dokümanları akademik ve etik kurallar çerçevesinde elde ettiğimi, tüm bilgi, belge, değerlendirme ve sonuçları bilimsel etik ve ahlak kurallarına uygun olarak sunduğumu, tez çalışmasında yararlandığım eserlerin tümüne uygun atıfta bulunarak kaynak gösterdiğimi, kullanılan verilerde herhangi bir değişiklik yapmadığımı, bu tezde sunduğum çalışmanın özgün olduğunu, bildirir, aksi bir durumda aleyhime doğabilecek tüm hak kayıplarını kabullendiğimi beyan ederim.

Savaş YAŞAN

ÖZET

TARİH ANABİLİM DALI

ECNEBİ MATBUATI HÜLASALARINA GÖRE 1925 YILI FRANSIZ DIŞ SİYASETİ

SAVAŞ YAŞAN

Bu çalışmada Osmanlı Devleti ile başlayan Cumhuriyet Döneminde de devam ettirilen basın faaliyetleri incelenmiş, Cumhuriyet'in ilk yıllarından itibaren dış basını takip etmek amacıyla Matbuat ve İstihbarat Müdüriyeti Umumiyesi tarafından yayınlanan Ecnebi Matbuatı Hülasaları dergisine göre 1925 yılında uluslararası basında Fransa'ya ait önemli iç ve dış politika haberleri tasnif edilmiştir. Fransa'nın bu dönemde uluslararası basında çıkan önemli haberleri incelenmiştir. Birinci Dünya Savaşı'ndan sonra Fransa'nın toprak bütünlüğünü korumak amacıyla olası bir Alman saldırısına karşı önlem almak için çeşitli ikili anlaşmalara başvurduğu görülmüştür. Bu doğrultuda 1925'te Avrupa'da barışın sağlanması konusunda Lokarno Antlaşması imzalanmıştır. Devletler arasındaki gerilim azalmaya başlamıştır. Fransa-Almanya ilişkileri normalleşme sürecine girmiştir. Lokarno Antlaşması'nın imzalanmasında Fransız Dışişleri bakanı Aristide Briand'ın önemli katkıları olmuştur. Ayrıca Briand, Fransa'nın iç ve dış siyasetine yön vermesiyle öne çıkan bir liderdir. Bu gelişmeler neticesinde Fransa'nın İngiltere, İspanya, Almanya gibi önemli Avrupa devletleri ile olan ilişkileri ve Fransa'nın Fas ve Suriye gibi sömürgesinde olan devletlerle ilişkisi ele alınmış ayrıca Fransa'nın iç kamuoyundaki gelişmelere ait haber başlıkları değerlendirilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Fransa (1925),Basın, Ecnebi Matbuatı Hülasaları, Politika

ABSTRACT

DEPARTMENT OF HISTORY

FRENCH FOREIGN POLICY IN 1925 ACCORDING TO FOREIGN PRESS COMPLICATIONS

SAVAŞ YAŞAN

In the present study, press activities beginning with Ottoman Empire and continuing in Republic Period were examined; and prominent news on France's domestic and foreign policy published in international press in 1925 were classified according to the Foreign Press Complication Journal published by General Directorate of Press and Intelligence to monitor foreign press from the first years of the Republic. Notable news published in international press in this period about France were examined. It was understood that France made some bilateral agreements to take measures against a possible German attack in order to maintain its territorial integrity after the World War I. In this respect, Locarno Treaty was signed in 1925 for the pacification of Europe. Therefore, the tension between the nations began to decrease and normalization process was witnessed in the relationship between France and Germany. The French Minister of Foreign Affairs, Aristide Briand had a significant contribution in signing process of Locarno Treaty. Furthermore, Mr. Briand was a prominent leader in terms of directing domestic and foreign policy of France. France's relationship with leading European countries such as England, Spain and Germany; and with its colonial countries such as Morocco and Syria after these developments were examined and headlines on the developments in France's domestic public opinion were evaluated.

Keywords: France (1925), Press, Foreign Press Complication, Policy

TEŞEKKÜR

Bu araştırmanın konusu, alışmanın ynlendirilmesi, sonuların değerlendirilmesi ve yazımı aşamasında yapmış olduğu büyük katkılarında dolayı tez danışmanım Sayın Prof. Dr. Kemal SAYLAN'a, araştırma ve yazım sresince yardımlarını esirgemeyen Sayın Doç. Dr. İsmail ÖZER'e ve her konuda öneri ve eleştirileriyle yardımlarını gördüğüm hocalarıma ve arkadaşlarıma teşekkür ederim. Bu araştırma boyunca maddi ve manevi desteklerinden dolayı eşim Zeynep Hsne YAŞAN'a ve aileme sonsuz teşekkür ederim.

Savaş YAŞAN

İÇİNDEKİLER

	<u>Sayfa</u>
TEZ KABUL SAYFASI.....	II
ETİK BEYANI.....	III
ÖZET	IV
ABSTRACT	V
TEŞEKKÜR.....	VI
İÇİNDEKİLER.....	VII
1. GİRİŞ	1
2. FRANSA İNGİLTERE İLİŞKİLERİNE DAİR HABERLER	7
2.1 İngiltere-Fransa ve Emniyet Ahidnâmesi	8
2.2 İngiltere ile Fransa İtilafı	9
2.3 Fransız İngiliz Müzakereleri.....	10
2.4 Paris’te İngiliz Casuslarının Tevkifi	11
3. FRANSA İSPANYA VE FAS İLİŞKİLERİNE DAİR HABERLER.....	12
3.1 Fransa ile İspanya Arasında Fas Mukâvelenâmesi	12
3.2 Fransız–İspanyol Madrid Konferansı.....	13
3.3 Fransa’nın Abdülkerim’e Sulh Şartları ve Madrid Müzâkerâtı	15
3.4 Madridde Mün’akid Fransız–İspanyol Konferansı	16
3.5 Fas’ta Fransız Zaiyatı	17
3.6 Abdülkerimin Fransa Paramentosuna Açık Mektubu	18
3.7 Fas ve Fransa.....	20
3.8 Fransa ve Rif	22
3.9 Fransız Sosyalistleri ve Fas	23
3.10 Fransa ve Rif	25
3.11 Fransız–İspanyol Harekâtı.....	25
3.12 Rededilen Fransız Sulh Şartları	27
3.13 Fas Harpi Fransaya Neye Mal Oluyor?	27
3.14 Hâmîsiz Fransa	30
3.15 Fransa Fas’ta Akdi Sulha Hazırdır	32
4. FRANSA- ALMANYA İLİŞKİLERİNE DAİR HABERLER.....	34

4.1 Almanya Fransa İle İtilafa Doğru ve Yeniden Temâyül Ediyor	34
4.2 Almanya Tarafından Fransa'ya Verilen Notanın Metni.....	35
4.3 Fransa Üstünde Alman Tayyareleri	39
4.4 Locarno Konferansı	40
4.5 Biryan-Luther Mülakatı	42
5. FRANSA-SURİYE İLİŞKİLERİNE DAİR HABERLER	45
5.1 Suriye Ahvâli Resmi Fransız Teminatı	45
5.2 Suriye'de Fransız Harekâtı Askeriyesi	47
5.3 Fransanın Suriye Siyaseti.....	48
6. FRANSAYLA İLGİLİ DİĞER HABERLER	50
6.1 Fransa ve Borç.....	50
6.2 Fransız İstihsalatı ve İstikraz.....	51
6.3 Fransa Aleyhinde Şiddetli İhtarname	53
6.4 Fransa'nın Hâriciye Siyaseti	55
6.5 Fransız Kömür Ocakları Müstehsalatı	57
6.6 Fransa Buhranının Bazı Safhaları	58
6.7 Alsas'da Muhtariyet Hareketi	60
6.8 Fransanın Mesâîsi	61
6.9 Kuliç Fransa'yı Mali Bir Abluka Altına Alıyor.....	64
6.10 Fransız Faşizm.....	68
6.11 Mösyö Biryan İş Başında	71
SONUÇ.....	74
KAYNAKÇA.....	75
EKLER:	80
ÖZGEÇMİŞ.....	86

1. GİRİŞ

Matbuat kökeni Arapça'dan gelmiş ülke sınırları içerisinde yazılan gazete dergi gibi kâğıda yazılan süreli yazılar için kullanılmıştır. Osmanlı sınırları içerisinde ilk defa matbaa 1727 yılında İbrahim Müteferrika tarafından kurulmuştur. Osmanlı Devletinde Kuzey Afrika vilayeti olan Mısır'da ilk olarak 1828'de Mısır valisi Kavalalı Mehmet Ali Paşa öncülüğünde Arapça Türkçe yazılan gazete el Vakay-ı Mısriye'dir.¹ 1821 Yunan isyanı beynelmilel basında Osmanlı Devleti'nin aleyhinde kamuoyunda şiddetli bir şekilde kullanılması o dönemde İzmir'de yerel olarak yayımlanan gazetenin Osmanlı aleyhindeki yazılara kayıtsız kalmayıp güçlü yazılarla cevap vermesi ve bunun tesirlerini gören Osmanlı devlet adamları ve II. Mahmut, Osmanlı Devleti'nin hem devletin beynelmilel arenada aleyhindeki yazılarla mücadele etmek hem de devletin itibarını korumak, döneminin yeniliklerini halka daha rahat bir şekilde aktarmak için 1831'de Osmanlı Devleti'nin ilk resmi gazetesi olan Takvim-i Vaka'yi yayınlamıştır. Daha sonra devletin ikinci gazetesi olan Ceride-i Havadis 1840 yılında yayın hayatına başlamıştır. Bu yayınlanan gazeteler Osmanlı Devleti için dönüm noktası olmuş diğer yayınlanacak gazete ve dergilere örnek teşkil etmiştir. İlk özel gazete olarak yayın hayatına giren Tercüman-ı Ahval 1860'da basılmış, bir yıl sonra da Tasvir-i Efkâr Osmanlı basınında yerini almıştır. Osmanlı Devleti'nin kamuoyu politikalarından uzak bağımsız bir yayın yapma amacı taşıyan 1866 yılında Muhbir Gazetesi yayın hayatına başlamıştır. Muhbir Gazetesi ve Tasvir-i Efkâr Gazetesi yayınlandığı yıllarda devletin resmi politikalarını tartışmış, devletin politikalarına muhalif olmuş, bunu yazılarında sert eleştireysel bir şekilde ifade etmiştir. 1868 senesinde Hürriyet Gazetesi Ziya Paşa ve Namık Kemal işbirliğiyle yayın hayatında yerini almıştır. Osmanlı ekonomi politikalarını eleştireysel bir yaklaşımla ele alan İbret Gazetesi 1871'de yayınlanmıştır. Birbirini takip eden yıllarda gazete sayılarındaki artış Osmanlı Devleti'nin basın hayatında devletin yaptığı politikaların tartışıldığı eleştirilebilme imkânı sunduğu devletten bağımsız yazıların ve düşüncelerin yer aldığı bir kitlenin ortaya çıktığını görmekteyiz. Bu gelişmeler ışığında Osmanlı basın hayatında çok sayıda gazetelerin çıkması çok sesliliği de beraberinde getirmiş, devletin yapmış olduğu politikalar Osmanlı reayası içerisinde yakından takip edebilme imkânı bulmuştur. Osmanlı Devleti'nin izlediği adımlar muhalif yazarlar

¹ Erol Ayyıldız, "Matbuat", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* (Ankara: TDV Yayınları, 2003), 28/119.

tarafından takip edilmiş kamuoyunda tartışılmıştır. Bu gelişmeler devletin hem yazınsal hem de düşünsel açıdan gelişmesine katkıda bulunmuştur.²

II. Abdülhamit, Osmanlı Devleti'nin Avrupa kamuoyunda ciddi derecede itibarı sarsıldığı dönemde başa geçmişti. Tahta geçtiğinde kendisini Osmanlı-Rus Savaşı'nın içinde bulmuş, aynı dönemlerde Balkanlarda başlayan isyanlar Avrupa kamuoyunun olumsuz bir tavır sergilemesine neden olmuştu. Avrupalı devletler kamuoyunda Osmanlı Devleti aleyhine yazılan haberleri Osmanlıya karşı harici siyasetlerinde kullanmışlar ve Osmanlı Devleti'ne baskı aracı olarak görmüşlerdi. II. Abdülhamit durumun ciddiyetini anlamış devletin Avrupa kamuoyundaki algısını düzeltmek için birtakım girişimlerde bulunmuştur. Bunların başında da Meşrutiyetin ilanı gelmektedir. Meşrutiyetin ilanı ile hem iç kamuoyunda hem de dış kamuoyunda sarsılan devlet otoritesi imajını düzeltmek bakımından önemlidir. Bir devletin Osmanlı Devleti'ne sempati duyması devletin basınında Osmanlı Devleti lehinde gazetelerde, dergilerde, karikatürlerde uygun yazılar ve çizimler yapılmasını sağlamaktaydı. Osmanlı Devleti hakkında çıkan haberlerin Avrupa kamuoyunda doğru anlaşılması devletin prestiji açısından önem arz etmekteydi. Çünkü Avrupa basınında aleyhde yazılan yalan yanlış haberler Osmanlı Devleti'nin iç politikasında muhalefetin eline büyük bir koz vermesine neden oluyor, devletin yapmış olduğu politikaların doğru anlaşılmasına sebep veriyordu. Sadrazam Küçük Said Paşa öncülüğünde iç ve dış basının takibi doğru bilgilerin verildiğini denetleyen bir kurumun varlığını işaret etmiştir.³ II. Abdülhamit'in teşvikiyle 1984'de Matbuat-ı Ecnebiye Müdürlüğü Hâriciye Nezareti'ne bağlı kurum olarak faaliyete geçmiştir.⁴ Müdürlüğün amacı; ülkeye girecek olan zararlı yazıları engellemek, devlet aleyhinde dış basında yazılan yalan yanlış haberleri düzeltmek, devletin sınırları içerisinde yaşayan basın mensupları ve yazarların devlet aleyhinde yazılar yazmasını engellemek, iç basında yer alan yazıları denetlemek olmuştur.⁵ Bu çalışmaları yakından takip etmek için devletin yabancı ülkelerde görev yapan elçiler görevlendirilmiştir. Elçiler yabancı basında Osmanlı Devleti aleyhine yazılan yazıları takip etmiş, çıkan yalan yanlış haberleri resmi yollarla düzelttirmeye çalışarak çareler

² Kenan Demir, "Osmanlı'da Basının Doğuşu ve Gazeteler", *Iğdır Üniversitesi, Sosyal Bilimler Dergisi* 5 (Nisan 2014), s.59.

³ Zekeriya Kurşun, "II. Abdülhamit Döneminde Batı Basınında İmaj Düzeltme Çabaları: Matbuat-Ecnebiye Müdürlüğü'nün Kurulması ve Faaliyetleri", *Türk Kültürü İnceleme Dergisi*, 1 (1999) s.105-107.

⁴ Murat Ardiç, *Matbuat-ı Ecnebiye Müdüriyeti*, (Konya: Selçuk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2009), s.40.

⁵ Kasım Hızlı, "Çorluluzade Salih Münir Bey'in Matbuat-ı Ecnebi Müdürlüğü (1890-1891)", *Bellek Uluslar Arası Tarih ve Kültür Araştırmaları Dergisi* 3/1 (2021), s.49.

üretilmiş, devletin lehine yayın yapan gazete ve dergilere abone olunarak nakdi yardımlar yapılmıştır. Bu çalışmaların amacı devletin dünya kamuoyundaki itibarını korumaktır.⁶

Osmanlı Devleti'nin I. Dünya Savaşı'na girmesi ve savaşın sonucunda yaşanan gelişmeler basın hayatında önemli gelişmelerin yaşanmasına sebep olmuştur. Milli Mücadele'nin Anadolu'da filizlenmesiyle İzmir'in Yunanlılar tarafından işgaline sessiz kalmayan Hukuk-ı Beşer Gazetesi'nin başyazarı Hasan Tahsin'in 1919 Yunanlılara sığıdığı ilk kurşun Anadolu basınının düşmana ilk direnişinin sembolü olmuştur.⁷ Milli Mücadele'nin lideri Mustafa Kemal topkeyün mücadelede basının rolünün farkındaydı. İtilaf devletlerinin ve İstanbul hükümetinin teslimiyetçi propaganda yaparak Anadolu halkının etkilemesini önlemek istiyordu. Milli Mücadele'nin halk tarafından benimsenip ulusal direnişin halka aktarılması önemliydi. Bu doğrultuda atılan ilk adım Sivas'ta İrade-i Milliye Gazetesi'nin 14 Eylül 1919 kurulması olmuştur. Gazete Milli Mücadele yanlılarının ilk resmi yayın organı olarak görev yapmıştır. Gazete'nin yayınlanması Anadolu ve Rumeli Müdafaa-i Hukuk Cemiyetinin yapmış olduğu çalışmaları duyurmak, Milli Mücadele'de yapılan gelişmeleri halka doğru bir şekilde açıklaması bakımından önemlidir. Anadolu kamuoyu için atılan bu adımlar önemliydi fakat yeterli değildi. Anadolu içerisinde yayınlanan bu gazeteler Milli Mücadele'nin haklılığının ülke dışı kamuoyu oluşturmada yetersiz kaldığı görülmüştür. Bunun üzerine Yusuf Nadi ve Halide Edip'in katkılarıyla ülke içerisinde ve ülke dışında haberlerin düzenli ve doğru bilgiler vermek Milli Mücadele'nin haklılığını tüm dünya kamuoyuna duyurmak amacıyla Anadolu Ajansı 6 Nisan 1920 de kurulmuştur.⁸ Kurtuluş Savaşı'nın kazanılmasında askeri başarıların yanı sıra istihbarat konusunun da altını çizmek gerekir. Türk istihbaratı Kurtuluş Savaşı döneminde hem ülke içerisinde hem de dünya kamuoyunda yaşanan gelişmelerin takipçisi olmuş yaptığı başarılı propaganda çalışmalarıyla etkisini göstermiştir. Kurtuluş Savaşı yıllarında Mustafa Kemal'in de üzerinde titizlikle durduğu propaganda faaliyetleri Anadolu Ajansı, İrşad Heyetleri, İrşad Encümeni ve Nasihat Heyetleri tarafından yürütülüyordu. Bu kurumların propaganda faaliyetlerini tek bir çatı altında toplamak, yapılan propaganda faaliyetlerini düzenli bir şekilde yürütmek amacıyla 7 Haziran 1920 de Matbuat ve İstihbarat

⁶ Bora Ataman, "Türkiye'de İlk Basın Yasakları ve Abdülhamid Sansürü", *Marmara İletişim Dergisi* 14 (Ocak 2009), s.41.

⁷ Hıfzı Topuz, *100 Soruda Türk Basın Tarihi*, (İstanbul: 1973) s.127.

⁸ Şerif Demir "İktidar Basın İlişkilerinin Türkiye'de Görünümü (1918-1960)" *The Journal Of Academic Social Science Studies International Journal Of Social Science* Volume 5 Issue 6, p.119-137 December 2012 s.122-123.

Müdüriyet-i Umumiyesi kurulmuştur.⁹ Matbuat-ı ve İstihbarat Müdüriyeti Umumiyesi öncülüğünde Matbuatı Hülasaları Dergisi ilk sayısını 7 Haziran 1920 çıkarmıştır. Derginin sayısının içerisinde yaklaşık 2 ile 6 içerik mevcuttur. Dergi toplam 229 sayıdan ibaret olup yayımlanmış 3659 sayfası mevcuttur. Derginin son sayısı 12 Mart 1926 yılında yayımlanmıştır. Dergi bu süre zarfında dünyada yaşanan gelişmeleri kaleme almıştır.¹⁰

Türkiye Cumhuriyeti kuruluşundan itibaren Dünya genelinde siyasi, sosyal, ekonomik gelişmelere kayıtsız kalmamıştır. Özellikle 1923 Lozan Antlaşmasının imzalanmasından sonra Avrupalı devletlerin iç ve dış politikalarını takip etmiştir. Takip ettiği devletlerden biri de Fransa olmuştur. Fransa'yla ilgili ulusal ve uluslararası basında yayınlanan gelişmeleri yakından incelemiştir.

Birinci Dünya Savaşı'nın sonucunda Osmanlı İmparatorluğu, Avusturya –Macaristan İmparatorluğu, Rus Çarlığı ve Alman İmparatorluğunun yıkılmasıyla ortaya çıkan önemli gelişmelerinden biri de Fransa'nın Avrupa kıtasında öne çıkması olmuştur. Amerika'nın infirat politikasına dönmesi, Rus Çarlığının yıkılması ve İngiltere'nin ada ülkesi olması Fransa'nın güvenlik endişesinin artmasına neden olmuştur. Fransa'nın Birinci Dünya Savaşı'nda Almanya'ya karşı yıkıcı üstünlüğü elde etmiş olması Almanya'nın da ileride Fransa'ya karşı zedelenen onurunu kurtarmak amacıyla ilerleyen yıllarda Fransa'nın karşısına ciddi bir rakip olarak gelecekti. Fransa, 1919' dan itibaren kıta Avrupa'sında Almanya'nın intikam peşinde olduğunu anlamış ve dış politikadaki ana hedefini olası bir Alman saldırısına karşı önlem almak olarak benimsemiştir.¹¹ Bunun için Fransa, Birinci Dünya Savaşı'ndan elde ettiği çıkarlarını korumak ve konumunu güçlendirmeye yönelik çareler aramaya başlamıştır. Bu çarelerin ilki olarak 1919' da İngiltere ve Amerika Birleşik Devletleriyle ikili ittifak anlaşmaları imzalamamıştır. Fransız-İngiliz Anlaşması, 1920' de onaylanmış ancak Fransız-Amerikan Anlaşması onaylanmadığı için bu ittifaklar amacına ulaşmamıştır. Daha sonra Fransa, Belçika'yla 7 Eylül 1920' de, Polonya'yla 19 Şubat 1921' de, Çekoslovakya'yla 25 Ocak 1924' de, ayrı ayrı ittifak anlaşmaları imzalamıştır. Bu anlaşmalar Fransa'nın istediği güven ortamını vermemiştir.¹² Fransız-Belçika orduları 1923'te Ruhr bölgesini işgal edip, Almanya'nın en büyük sanayi bölgesini ele

⁹ Aykut Çağlak, ‘‘Matbuat ve Umumiyesinin Genel Müdürleri (1920-1931)’’ , *Atatürk Yolu Dergisi* 71 (27 Kasım 2022), s.87.

¹⁰ Hasan Duman, Osmanlı Türk Süreli Yayınları ve Gazeteleri (1828-1928) (*Ankara Enformasyon ve Dokümantasyon Hizmetleri Vakfı*, 2000), 1/525-526.

¹¹ Fahir Armaoğlu, *20. Yüzyıl Siyasi Tarihi (1/2: 1914-1995)* (İstanbul: Alkım Yayın Evi, 2007), s.83

¹² Rifat Uçarol, *Siyasi Tarih 1789-1994* (İstanbul: Filiz Kitabevi, 1995), s.521-522.

geçirmiştir. Fransa'nın Ruhr bölgesini alması istediğini yapamadığı gibi ekonomik istikrarını da tehlikeye düşürmüştür. Fransa'daki iç politikada yaşanan gelişmeler neticesinde hükümet değişikliği yaşanmış, bu durum Almanya ile yakınlaşmayı sağlarken Amerika'nın ekonomik girişimleri tazminat sorununun çözümünü kolaylaştırmıştır. Bu gelişmeler Fransa'yla Almanya, Belçika ve Fransa'nın Almanya'yla sınırları konusunda 1925 Lokarno Anlaşması'nı imzalanmasını sağlamıştır.¹³ Lokarno Anlaşması'na giden süreç Almanya'nın Birinci Dünya Savaşı sonucunda tamirat borcuna itirazı sonucunda 56 milyar dolar olan borcunun 33 milyar dolara indirilmesini beraberinde getirmiştir. Ancak Almanya'nın bu belirtilen miktarı da ödemeyeceğini bildirmesiyle yeni bir komisyon toplanmış, yapılan çalışmalar neticesinde Dawes Planı 1924'te Almanya'nın tamirat borcunun taksitlendirmesini sağlamıştır. Bu gelişmeler beklentisini karşılamadığı için Fransa, tamirat borcunu doğrudan kendisine bağlamaya karar vermiştir.

Dönemin Türkiye Cumhuriyeti Hükümeti Dünya'da meydana gelen gelişmeleri takip ederken basında çıkan haberleri de gözardı etmemiştir. Avrupalı büyük devletler olmak üzere birçok devletlerle ilgili farklı gazetelerde yapılan haberleri toplayarak dış politikada atılacak adımlar için bir bilgi havuzu oluşturulmaya çalışılmıştır. Çıkan haberler Ecnebi Matbuatı Hülasaları adlı dergide toplanarak külliyet vücuda getirilmiştir. Ecnebi Matbuat-ı Hülasaları Dergisinde yayınlanan haberlere dair şimdiye kadar çok sayıda çalışma yapılmıştır. Bunlardan bazıları şunlardır; Zekeriya KURŞUN, tarafından 1999'da kaleme alınan II. Abdülhamit Döneminde Batı Basımında İmaj Düzeltme Çabaları: Matbuat-ı Ecnebiye Müdürlüğünün Kurulması ve Faaliyetleri (Türk Kültürü İnceleme Dergisi sayı:1, İstanbul-2000) isimli makaledir. Diğer çalışmalar ise Murat ARDIÇ'ın Matbuat-ı Ecnebiye Müdüriyeti (Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Ortaöğretim ve Sosyal Alanlar Eğitimi Ana Bilim Dalı Tarih Öğretmenliği, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Konya-2009), Zeynep YEŞİLYURT'un Ecnebi Matbuatı Hülasaları'nda Musul Meselesi (1925-1926) (Fatih Sultan Mehmet Vakıf Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Enstitüsü Tarih Anabilim Dalı Tarih Programı, Yüksek Lisans Tezi, İstanbul-2020), Şeyma OKUMUŞ'un Ecnebi Matbuatı Hülasalarına Göre Sovyet Rusya (1925-1926), (Ordu Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Tarih Anabilim Dalı, Tarih, Yüksek Lisans Tezi, Ordu-2023). Yukarıda görüldüğü üzere şimdiye kadar Ecnebi Matbuat-ı Hülasaları Dergisi'nde 1925 yılında yayımlanan

¹³ J.M. Roberts, *Avrupa Tarihi*, Çev. Fethi Aytuna (İstanbul: İnkılap Kitapevi, 2015), s.626

sayılarındaki Fransa'yla ilgili haberlere dair şimdiye kadar herhangi bir çalışma yapılmamıştır. Bu çalışmamda Ecnebi Matbuatı Hülasaları Dergisinde 1925 yılında Fransa ile ilgili haberler transkript edilmiştir. Çalışmamda derginin farklı sayılarından yayınlanmış olan Fransayla ilgili toplam otuzsekiz tane haber transkrip edilmiştir. Transkrip yapılırken metin içerisinde geçen kişi ve yer isimleri dillerindeki orijinal yazılışları esas alınarak kaydedilmiştir. Fransa'nın ilişki kurduğu devletlerle ilgili haberler başlıklar altında bir araya getirilerek bölümler oluşturulmuştur. Her bölümün girişinde Fransa'nın ilgili devletlerle ilişkileri hakkında bilgiler verilmiştir. Çalışmamda giriş ve sonuç bölümleri hariç toplam beş bölümden oluşmaktadır. Giriş bölümünde Osmanlı'da basın, matbuat, Fransa'nın dış siyaseti ve çalışmanın amaç, yöntem, kapsamı verilmiş literatür kritiği yapılmıştır. I. Bölümde Fransa-İngiltere haberleri transkrip edilmiş, II. Bölümde Fransa-İspanya-Fas haberleri transkrip edilmiş, III. Bölümde Fransa-Almanya haberleri transkrip edilmiş, IV. Bölümde Fransa-Suriye haberleri transkrip edilmiş, V. Bölümde Fransayla ilgili diğer haberler transkrip edilmiştir. Sonuç ve değerlendirme bölümünde ise haberler üzerinden Fransa'nın 1925'li yıllarındaki iç ve dış siyasetine dair bazı çıkarımlar yapılmaya çalışılmıştır.

2. FRANSA İNGİLTERE İLİŞKİLERİNE DAİR HABERLER

I. Dünya Savaşı'nın sonra Fransa ile İngiltere ilişkilerinin seyrini şu şekilde ifade etmek mümkündür. I. Dünya Savaşı'nın sonunda imzalanan barış antlaşmalarındaki adaletsizlik 20. yüzyılda dünya politikasını biçimlendirmişti. İngiltere'nin I. Dünya Savaşı öncesi benimsemiş olduğu denge politikasını savaştan sonra devam ettirememesi Avrupa'daki uluslararası gelişmeleri etkilemiştir. ABD'nin Milletler Cemiyeti'ne girmeyişi ve Avrupa sorunlarından uzak kalışı, Avrupa düzenini önemli bir güvenceden mahrum bırakmıştı. Bu gelişme de güç dengesinin kırılmasına neden oldu. Bu durum İngiltere'nin Avrupa sorunlarında denge unsuru olmasını zorlaştırdı.¹⁴ Fransa ise 1919'dan itibaren ileride gelebilecek bir Alman saldırısına karşı tedbirler aramaya başlamıştı. Bu tedbirlerin başında fiziksel garantiler geliyordu. Fransa barış konferanslarında olası bir Alman saldırısı imkânsız değilse bile etkisiz bırakabileceği maddi tedbirler peşine koşmuştu. Bunlardan en önemlisi Ren bölgesini Almanya'dan alarak kendi topraklarına katmakta olduğunu düşünmüştür. Ancak İngiltere ve Amerika, yeni bir Alsas – Loren olayını meydana getirmekten çekindikleri için Ren Bölgesinin Almanya'dan ayrılmasına onay vermediler. Bunu yerine Fransa'ya olası bir Alman saldırısına karşı ortak garanti vermeyi teklif ettiler. Fransa, Ren Bölgesini alamayınca bu teklifi kabul etti. 28 Haziran 1919'da İngiltere, Amerika ve Fransa olası Alman saldırısına karşı Fransa'ya askeri yardım vadeden antlaşmaları imzaladılar. Ancak Amerikan Senatosu hem Versay Antlaşması'nı hem de bu antlaşmayı reddedince, İngiltere'nin vadetmiş olduğu garantilerde yürürlüğe girmedi. Çünkü İngiltere, Amerika ile ortak garanti vermeyi kabul etmişti.¹⁵ Bu gelişmeler çerçevesinde İngiltere Fransa ilişkileri 1925'te yayınlanan *Ecnebi Matbuat-ı Hülasaları*'nda yansımıştır. Bu tarihte *Ecnebi Matbuatı Hülasaları*'nda “İngiltere-Fransa ve Emniyet Ahitnamesi”, “İngiltere ve Fransa İtilafı”, “Fransız-İngiliz Müzakereleri” ve “Paris'te İngiliz Ajanlarının Tevkifi” başlıklarıyla toplamda dört haber yer almıştır. Bu haberler ve içerikleri şu şekildedir.

¹⁴ Oral Sander, *Siyasi Tarih 1914-1994*(Ankara: İmge Kitabevi Yayınları,1994), s.14.

¹⁵ Armaoğlu, *20.Yüzyıl Siyasi Tarihi*, s.83.

2.1 İngiltere-Fransa ve Emniyet Ahidnâmesi¹⁶

25 Mayıs tarihli Deyli Telgraf¹⁷ Gazetesi'nde siyasi muhabir tarafından yazılan bendin tercümesidir. Almanya tarafından vâki olan emniyet teklifatına cevaben kaleme alınan Fransız cevabî müsveddenin daha vâzih bir tarza efrağını İngiltere hükümeti namına (Marki of Kriyo)¹⁸ Fransa hükümetinden iltimas etmiştir. Ahiren Mösyö (Biryen)¹⁹ İngiltere'nin bu talebini is'af etmiştir. Öğrenebildiğine nazaran Fransa başvekili mezkûr cevabnamenin, mümkün olduğu merteye, düvel-i müttefikanın heyet-i umumiyesiyle münasebetdar bir mahiyette olması arzusunu beslediğinden bu sâika ile metnin aslı üzerinde icab eden tadilatın icrasına kolayca muvafakat eylemiş idi. Fakat maate'süf tadilat-ı vâkia (Mösyö Biryen) tarafından verilen izahata nazaran cevabnameyi İngiltere'nin heyet-i umumiyesiyle tasvip ve imza edebileceği mahiyette değildir. Filhakîka izahat-ı mezkure daha ziyade Almanya'nın Garb hudutları teminatı meselesinde İngiltere ve Fransa nokta-i nazarları arasında ne kadar büyük farklar olduğunu meydana çıkarmıştır. Evvelce İngiltere'nin, Garb hududu gibi Şark yani Lehistan hududunu da tahtı tekeffüyle alması hususunda ısrar ve bu ısrarıyla Garb hududu ahidnâmesi projesinin terk olunmasına sebebiyet veren Mösyö (Puankara)²⁰ idi. Hâlbuki bu ısrarı - doğrudan doğruya veya dolayısıyla- Mösyö (Biryen) da yapıyor. Ve tarih tekerrür ediyor. Mösyö Biryen birçok yollardan dolaşarak İngiltere'yi yine geçen Eylül ayında Cemiyet-i Akvam'a verilen emniyet protokolüne doğru götürmek istiyor. O halde Lehistan'la Almanya arasında bir ihtilaf çıkıp da taraflardan biri dinlemezse İngiltere silah bedest olarak müdahaleye mecbur kalacaktır. Bundan başka Fransa bu tarikle icabında Şark'ı müttelikleriyle tevhid mesâî etmek için kuvve-i askeriyeden tecrit edilen Ren arazisinden Fransa askerinin mürür hususunda İngiltere'nin müsaadesini talep ediyor. Bugün İngiliz siyasiyunu daha ziyade böyle şumullu taahüdatın Britanya İmparatorluğu için fedakârlığına değer derecede lazım olmadığı fikrindedirler. Donanması olmayan ve askerinin tensik hususu senelere ihtiyaç gösteren bir Almanya Şimal denizinde ve İngiltere limanları için bir tehlike değildir. İhtimal Bahr-i muhid-i kebirde yahut Bahr-i Sefid de mücadele Şimal denizinde veya Ren sahillerinde evvel çıkacaktır. Binâenaleyh Avrupa Emniyet Ahitnamesinin kıymeti

¹⁶ *Ecnebi Matbuat-ı Hülasaları*, Matbuat Müdireyet-i Umumiyesi, No: 1, 7 Haziran 1341/ 7Haziran 1925, s. 3-5.

¹⁷ Daily Telegraph.

¹⁸ Kriyo Markisi (Lordlar Kamarasının üyesi).

¹⁹ Artistide Briand (Fransız siyasetçi).

²⁰ Raymond Poincare (Fransız siyasetçi).

hakkında şüphe hâiz olmamakla beraber bir Bahr-i Muhid-i Kebir ve bir Bahr-i Sefid itilafı ahitnamesi akdi Britanya İmparatorluğu için şimdilik daha lazımdır. Bundan başka İngiltere kanalındaki limanların selameti en fena şerâit altında bile Belçika'nın teminâtı ve mâsuniyet-i mülkiye ve siyasiyesini tekfil eden muâhedenâmenin tecdidi sayesinde mümkün olabilir. İctihadına nazaran bu muhtelif muhakeme cereyanları İngiltere nazırları mehafelinde er geç bir şekil alacaktır.

2.2 İngiltere ile Fransa İtilafı²¹

9 Haziran tarihli Şikago Tribün²² Gazetesinden:” Cenevre 8 Haziran”

Fransa ile İngiltere arasında emin ve selamet teminatı ahitnamesine ait bugün itilaf hâsıl olmuştur. Bugün zevalde Mister Çembirleyn²³ Mösyö Biryân'a İngiltere Hükümeti'nin Fransa tarafından Alman muhtırasına verilen cevabı tamamıyla tasvip ettiğini ve Belçika'nın da bu esere iktifa eylediğini bildirmiştir. İhtimal Fransa Hükümeti çarşamba ve perşembe Almanya Hükümetine aynı zamanda Londra Paris ve Brüksel'in nokta-i nazarını muhtevi bir umumi ve müctemi cevap verecektir. Şikago Tribün muhabiri Mister Çembirleyn ve Mösyö Biryân ile vâki olan mülâkatları neticesinde düvel-i müttefika notasının başlıca nekatının bervech-i âti olduğunu anlamıştır.

1- Nota Versay Muâhedenâmesine istinad ediyor. Binâenaleyh Almanya Devleti'nin bütün komşularının hudutların temin etmeyi istifdaf eyliyor.

2- Ahidnâme, Fransa, İngiltere, Belçika, Almanya arasında omak üzere dört devlet ahidnâmesi olacaktır.

3- Almanya Hükümeti'nin komşuları olan Lehistan, Çekoslavakya Hükümetleri ile de Versay Musalahanamesi esasına mübteni ahidnâmeler akd eylemesi bu ahitname ihkamındadır. Bu suretle akd olunacak ahitnamelerde Dançığ²⁴ Koridoruyla yukarı Silizya²⁵'nin ve sair menazi-ifi mntıkların muhafaza edileceğine intizar olunur.

4- Almanya'nın Cemiyet-i Akvam'a girmesi lazımdır.

5- Mevzûbahs olan ahidnâmede Cemiyet-i Akvam mühim bir mevki işgal ediyor. Cemiyet-i Akvam Ren vilayetlerinin, Versay Musalahanamesi mucibince kuvve-i askeriyeden tecridi işine nazarat edecektir ve bir ihtilaf zuhurunda hangi tarafın şerait-i mevcudiyeye mugayir hareket etmiş olduğuna hüküm eyleyecektir.

²¹ *Ecnebi Matbuat-ı Hülasaları*, Matbuat Müdireyet-i Umumiyesi, No: 6, 24 Haziran 1341/ 24 Haziran 1925, s. 89-91.

²² Chicago Tribune.

²³ Joseph Austen Chamberlain (İngiliz siyasetçi).

²⁴ Danzig Polonya'da bir şehir.

²⁵ Silezya Polonya sınırında bir bölge.

6- Ahitnameye vaz'ül imza devletler muayyen tedabir ittihazı veyahut herhangi bir bahr-i veya askeri taahhüdü gibi bir şey kabul etmemişlerdir. Eğer lüzum görülecek olursa İngiltere, Fransa ve Belçika Devletleri 1914'te ittihaz olunan harp tertibatı hudud-ı umumiyesini takiben bir program kabul eyleyeceklerdir. Ancak ondan harb-ı umumi misali olduğu için tertibat daha teferruatlı ve daha maddi olacaktır.

Bu İngiliz ve Fransız İtilafı Mister Çembirleyn ile Mösyö Biryen'in Cenevre haricindeki küçük bir Rus otelinde dün baş başa yemek yemeleri neticesi olarak vücut bulmuştur. Burada iki hâriciye nazırı emin ve selamet meselesini yeni baştan Velarus? taam masasında tetkik ve münakaşa eylemişlerdi. Şimdi mesele bu itilafnamenin Almanya'ca şayan-ı memnuniyet görülüp görülmeyeceğidir. Çünkü Rayih²⁶ Hükümeti Versay Musalahanamesinin tespit eylediği şekilde Şark hudutları hakkında teminat-ı katiyye itasından ictinab ediyor. Mösyö Biryen gazetemiz muhabirine demiştir ki: Zan ediyorum ki notamızın hüsn-ü kabul görmesi ihtimali çok büyüktür. Çünkü heyet-i mecmuası sulhün istikrar ve tesisi için sadıkane ve açık bir sa'y timsalidir. Projede Cemiyet-i Akvam'da mühim bir mevki hâiz bulunuyor. Yine bugün Cemiyet-i Akvam Meclisi, Cemiyet-i Akvam'ın kefâleti tahtında kendisine beş devlet tarafından ikraz edilmiş olan meblağdan baki kalmış olan seksen sekiz milyon altın(kronun) Avusturya demiryollarına kuvveyül keterikaya tatbiki için sarfına Avusturya Hükümeti'ne mezuniyet vermiştir. Bugün Islaha murakabesi komisyonunda ayrılarda her devlet-i murahhası bulunan (Mister Mihail Makavit) devletler tarafından zehirli gaz isti'malini men eden ahidnâmede aynı mahiyette ahitnamelerle ayrıca taahhüt altına girmiş olan devletlerin istisna edilmiş olduğunu, hâlbuki mezkûr ahitnamelerin üç seneden evvel mevk-i tatbiki vaz' olunmayacağından emin olduğunu söylemesi üzerine konferans o kayd-ı istisnaiye-i ahitnameden çıkarmış, böyle memnuniyet bütün sahib-i imza devletlere râci olmuştur.

2.3 Fransız İngiliz Müzakereleri²⁷

6 Ağustos tarihli Tan Gazetesi'nin Fransız-İngiliz müzakereleri ser levhası altında neşrettiği malumat: Londra muhabirimiz çarşamba akşamı bize telefonla bildiriyor. İngiliz başvekili dün Avam Kamarası ağustosun yedinci cuma günü tehir-i müzakere edebileceğini bildirdiğinden hükümet siyasetinin bir müdafil sıfatıyla Avam

²⁶ Reich Hükümeti.

²⁷ *Ecnebi Matbuat-ı Hülasaları*, Matbuat Müdireyet-i Umumiyesi, No: 33, 12 Ağustos 1341/ 12 Ağustos 1925, s. 527.

Kamarası'nın içtimâîlarında daima pek faal bir rol oynayan Mösyö Çembırleyn²⁸, Mösyö Biryand'ı ancak meclisin tatilinden sonra kabul edebilecektir. Diğer taraftan kömür buhranı ve bunun hallinden mütevellid müşkülâta bu saatte meşgul bulunan Baldwin²⁹ Kabinesi, emniyet ahitnamesine müteallık Alman cevabının münakaşasına bir saniye bile tahsis edemedi. İngiliz Hükümeti irad olunan son nutuktan anlaşıldığı vecîhle henüz mütereddidâne bir surette karşılanan bir mesele hakkında fikrini tespit için ancak gelecek hafta ibtidasında Alman cevabıyla iştilgal edebilecektir. Fransız ve İngiliz hukuk şinaslarının ahidnâme projesi hakkındaki son istişareleri gelecek haftaya kadar İngiliz nazarının fikrini tenvire yarayabilir.

2.4 Paris'te İngiliz Casuslarının Tevkifi³⁰

9 Teşrinisânî tarihli Noya Firaye Perese'den. Fransa kuvva-i havaiyesi hakkında malumat toplamak vazifesi ile mükellef üç İngiliz casusunun tevkifi meselesinden mütevellit asabiyet devam etmektedir. Paris haleti ruhiyesinin bu hususda Kuvvatiye Ben Gazetesinin atideki beyanâtı vâzıhhan göstermektedir: Locarno muâhedesinden sonra artık yekdiğerine casusluk etmek ne ayıp ne razalet! ... Yalnız Cemiyet-i Akvam bu menfur ve zezilil hareketlere bir nihayet vererek harp ruhunun bu zehirli temresini efna edebilir. Fransa bu hususda teşebbüsata girişecek olursa hem büyük bir şeref ve hemde bütün milletlerin takdirini kazanmış olacaktır. Fransız polisi şimdiye kadar yeni tevkifatta bulunmamıştır. Ev muayenesi neticesinde kilitli bavullar meydana çıkmıştır. Bunların muayenesi bugün icra olunacaktır. Dün İngiliz casuslarının daimi ikametgâhlarına gelen iki mektubta elde edilmiştir. Bu mektuplardan biri Polonya'dan verilmiş ve vın vın tarzında esrarengiz bir imza ile mümzidir. Tevkif olunan İngiliz mülazımı Filips(Phillips) vaktiyle Kolonya'daki İngiliz casusluk şebekesini idare etmiştir. Mûmâileyh Toyneki'nde tahsil etmiştir. Harp esnasında iki defa İngiliz teyyareleri tarafından Alman hududu arkasına şimali Fransa'ya bırakılmış ve her iki defa üçer hafta orada kalarak kıymetli malumat elde etmiştir. Diğer İngiliz zabıtıda bir müddet işgal mıntıkasında faal olmuştur.

²⁸ Joseph Austen Chamberlain (İngiliz siyasetçi).

²⁹ Baldwin Kabinesi.

³⁰ *Ecnebi Matbuat-ı Hülasaları*, Matbuat Müdireyet-i Umumiyesi, No: 139, 16 Kânunuevvel 1341/ 16 Aralık 1925, s. 2240-2241.

3. FRANSA İSPANYA VE FAS İLİŞKİLERİNE DAİR HABERLER

20. yüzyıl başlarında Fransa, İspanya, Fas ilişkilerinin temel başlıklarından birini I. Dünya Savaşı'ndan sonra Fas'ta meydana gelen bağımsızlık hareketleri oluşturmuştur. Başını bu dönemde Muhammet bin Abdülkerim'in çektiği Fas'taki bağımsızlık taraftarları Fransa'ya ve İspanya'ya karşı direniş başlatmışlardır. İspanyolları 1921'de yenilgiye uğratan Abdülkerim Rif bölgesinde bağımsız bir devlet kurarak devlet başkanı olmuştur. Bu devletin giderek güçlenmesi ve bölgeye hâkim olmaya başlaması Fas'taki Fransız ve İspanyol nüfusunu tehlikeye düşürdüğünden Fransız ve İspanyol hükümetleri sık sık bir araya gelerek bu meseleyle ilgili ortak bir mücadele yürütmeye çalışmışlardır. Bu meselenin yansımalarını *Ecnebi Matbuat-ı Hülasaları*'nda da görmek mümkündür. Konuyla ilgili *Matbuat Hülasaları*'nda yer alan haberler şunlardır. "Fransa ile İspanya Arasında Fas Mukâvelenâmesi", "Fransız İspanyol Madrid Konferansı", "Fransa'nı Abdülkerim'e Sulh Şartları ve Madrid Müzakeratı", "Madrid'de Münakıt Fransız İspanyol Konferansı", "Fas'ta Fransız Zayıtı", "Abdülkerim'in Fransa Parlamentosu'na Açık Mektubu", "Fas ve Fransa", "Fransa ve Rif", "Fransız Sosyalistleri ve Fas", "Fransa ve Rif", "Fransız İspanyol Harekatı", "Rededilen Fransız Sulh Şartları", "Fas Harbi Fransa'ya Neye Mal oluyor?", "Hamisiz Fransa", "Fransa Fas'ta Akdi Sulha Hazırdır", başlıklarıyla toplamda onbeş haber bulunmaktadır. Bu haber başlıklarının içeriklerine yer yerilmiştir.

3.1 Fransa ile İspanya Arasında Fas Mukâvelenâmesi³¹

Deyli Telgraf³² Gazetesi'nin 25 Mayıs nüshasında Paris Muhabir-i Mahsusa'nın 24 Mayıs tarihli atideler telgrafı okunmuştur:

Fas'ta ihra olunacak harekât-ı askeriye hakkında Fransa ve İspanya hükümetleri arasında bir anlaşma vukûa geldiğine artık şüphe yoktur. Cumartesi günü telgrafında beyan olunduğu vechle bu İtilaf Mösyö (Malevi)³³ tarafından vücuda getirilmiştir. Mösyö (Malevi) İspanya'ya bir vazife-i resmiye ile gitmemiş ise de orada Fransa Hükümeti namına çalışmıştır; İki hükümet arasında vâki olacak teşrik-i mesâinin mâhiyeti henüz ve eshan meydana çıkmamıştır. Fakat yakında Meclis-i Mebusan'da bu hususta beyanatta bulunulması muhtemeldir. Mösyö (Malevi) İspanya Kralı'yla vâki

³¹ *Ecnebi Matbuat-ı Hülasaları*, Matbuat Müdireyet-i Umumiyesi, No: 1, 7 Haziran 1341/ 7 Haziran 1925, s. 10-11.

³² Daily Telegraph.

³³ François Malevi (Fransız diplomat).

olan iki saatlik mülakatından memnuniyetle avdet eylemiştir. Anlaşıldığına göre Fransa ile İspanya hükümeti Fas meselesine matluba mufavık bir netice verinceye kadar Afrika'da teşrik-i mesâi ve tevhid-i hareket eyleyeceklerdir. Mösyö (Malevi) rivayete nazaran mühim bir vesika-i siyasiye ile Paris'e avdet eylemiştir. İspanya Hükümeti'nin, Abdülkerim'in Fransa mıntikasına tecavüzüyle hadis olan vaziyetin mahiyetini pekala takdir etmiş olduğu söyleniyor. Deniliyor ki: Fransa'nın bu hareketini İspanya'yı bir macerayı sürüklemek olmayıp maksat-ı asileri Fransız ve İspanyol mıntikalarının tefriki için vaz' edilmiş olan hudud haricine atmakdır. (Jurnal)³⁴ Gazetesinin (San Sebastiyân) muhabiri Mösyö (Malevi)'nin, bir haftaya kadar Fransa-İspanya itilafı tesiratının his olunmaya başlayacağını söylediğini yazıyor. Bu münasebetle Paris'te hükümet aleyhine bir takım siyasi fırladıkların çevrilmeye başladığı söyleniyor; Hatta bu defa kabineye sosyalist lideri Mösyö Blom'da³⁵ idhal edilmek şartıyla Mösyö (Heryo)'nun³⁶ mevki iktidara getirilmesine çalışılacağı da şayi olmuştur. Hâlbuki Mösyö (Heryo)'nun Fast'a Fransa Hükümeti'nin icraatını tamamıyla tasvip ettiğini söylemekte olduğu gibi hakikatte Maraşal Livtey'e³⁷ harekât-ı askeriye vesaitini gönderen de Mösyö Heryo kabinesidir. Son Fransız rüyalarından anlaşıldığına göre Fransız harp teyyarelerin isata? karşı müessir surette icra-yı hareket etmişlerdir. Ahiren muhasaradan kurtarılan Fransız hudut karakolları kumandanlarından biri demiştir ki: Mahsur olduğumuz esnada tayyarelerimiz imdadımıza yetişmeseydi mevki-i müstahkememiz çoktan zapt edilmiş bulunacaktı.

3.2 Fransız –İspanyol Madrid Konferansı³⁸

Madrid'den bildirildiğine göre İspanyol-Fransız Fas Konferansının ilk içtimâî çarşamba günü saat 17'de direktora riyaseti binasında vâki buldu. General (Jordana)³⁹ atideki nutukla Fransız heyeti murahasasına beyan-ı hoş amadi etti. Mümessil efendiler; Bazen pek ağır olan vazife hiç bir zaman bana bu kadar kolay ve cazip görünmemiştir. Mensubiyetle mübahi olduğum İspanya Hükümeti kendi namına sizi istikbale ve size beyan-ı hoş amediye beni memur etti. Benim için böyle bir vazifey-i ifadan daha büyük bir zevk yoktur. Diğer taraftan büyük Fransız milletine karşı her zaman beslediğim

³⁴ ABD'de yayınlanmış Journal Gazetesi.

³⁵ Leon Blum (Fransız siyasetçi).

³⁶ Edouard Herriot (Fransız siyasetçi).

³⁷ Louis Lyautey (Fransız Maraşal) .

³⁸ *Ecnebi Matbuat-ı Hülasaları*, Matbuat Müdireyet-i Umumiyesi, No: 8, 2 Temmuz 1341/ 2 Temmuz 1925, s. 115-118.

³⁹ Jose de Jordana Gelvez (İspanyol general).

samimi dostluk, derin takdirat ve heyet-i aliyenizin bana ilham ettiği pek müşfikane hürmet duyguları vazifemi tahfif ve onu pek ziyade teshil etmektedir. İspanyol hükümeti namına ve mesâîmizi büyük bir dikkatle takip edecek bütün vatandaşlarım namına bütün kalbimle size derim ki: Fransız mümessilleri büyük harbi yapan şanlı Fransız bahriyesi ve ordusu zabitleri, ziyaretleri ile bize şeref veren arkadaşlarımız ve dost komşularımız, memleketimize safalar getirdiler! Hoş geldiniz! Muâvenet-i zatiyesini hararetle temenni ederek gıyabına teessüf ettiğim, Mösyö Malevi⁴⁰'nin yüksek evsafi, Mösyö Departi⁴¹'ni Dölaroka⁴²'nın liyakat ve mahareti, ribatta başlamış olan eski bir dostluğu bugün burada kendisiyle yeniden tesis ettiğim Mösyö Sorbiye⁴³'nin derin malumatı gibi birçok zamanlar başlayacağımız mesâînin pek faydeli ve pek feyizli olacağını göstermektedir. Bu mesâînin hissi temsiyeti için yapılması şahsi kudretimin haricinde bulunan muâvenetleri pek uzun zamandan beri Fas işleriyle meşgul olan İspanya heyeti-i azasından pek aziz dostum Mösyö Ağır Dö Garser mütehasıslarımız Afrika'daki cesurane ve fatihane mesâîlerine şehadet edebileceğim şeci zabıtlarımız, gayret ve şayan-ı takdir iradeleri tamamıyla malumum olan kâtiplerimizin muâvenet-i mukadimaneleri telafi edecektir. Hemen şimdi mesâîmize başlayacağız. Ta'yini tensip-i âlinize muhavvel olan reisi ittihab buyurunuz. Nutkumun başlangıcında bana kolay ve hafif görünen vazife şimdi çetin meseleler ve vahim endişelerle dolu görünmektedir. Müşfikane selamların sırası geçti. Şimdi tek bir fikir zihnimi tırmalıyor. Evde bizi üzen ve üstümüze almaya mastar kaldığımız mesuliyet fikirdir. Fas'ta sıkı bir iştirâk nünafi, kardaşlık ve komşuluğun emir ettiği bir Fransız – İspanyol itilafının mantıki bir irtibat zaruri bir tanzim-i mesâî düşman karşısında bir tesanüd halisane ve itimat-ı bahş bir vahdetin temellerini atmaya davet olunduk. Kat'i ve nazik bir zamandayız. Bize anlaşmak fırsatı verildi. Bunu kaçırmayalım daha evvel düşünülmesi pek faydalı olan bir işin tahkiki için bütün kuvvetimiz ve bütün kalbimizle çalışalım. Mösyö Depertini Dölaroka General (Jordana)'ya cevap verdi. Mûmâileyh Konferansın ana hatlarını çizdikten sonra şu suretle idare-i kelim etmiştir. Ne kadar çabuk ve kolay anlaşsaksulhu ihlal edenleri mesâîlerinin akametine ve bizimle iyi yaşamak lüzumuna o kadar çabuk ikna ederiz. Hükümetler gibi Fas'ta sulhun tesisinden ve mütekaabil hürmeti ve sıhriyet-i arkiyeyi? ve iştirâk menâfi'i kolaylaştıran revâbit-takviyesinden başka bir arzuları olmayan her iki millet mesâîmizin neticelerini

⁴⁰ François Malevi (Fransız diplomat).

⁴¹ Charles Departi (Fransız siyasetçi).

⁴² François Delarocque (Fransız siyasetçi).

⁴³ Emile Sorbie (Fransız siyasetçi).

sabırsızlıkla beklemektedir. Beynelmilel bir konferansın ilk meşgalesi bir reis intihabıdır. Mösyö Jorvana'nın? riyaseti lütfen kabul etmesini teklif ederim. Müşârünileyh vazifesini ifa ederken Fransız heyet-i murahhasının müzaheret ve muhalefet temasnane tesadüf edeceğini temin ederim. Bunu müteakip konferans 4 Haziran'da İspanyol ve Fransız hükümetleri arasında vukû bulan itilafnamede tayin edilen mesâîsinin programını tespitle meşgul oldu. Ruznamesine, ithaline karar verdiği ilk mesele bahri kaçakçılığın terasüt ve menidir. Bunun üzerine Fransız ve İspanyol murahhasları bu babda fakat nazar-ı teatisine başladılar. Murahhaslar hükümetlerinin talimatına göre her iki devlet bahriyesinin mümessilleri arasında Madrid ve Sona evvelce müştereken tetkik edilmiş olan muvakkat tedbirlerle de meşgul oldular. Murahhaslar en evvel mutahassıslar tarafından tetkiki lazım gelen hususi noktaları fenni mutahassıslar tasrih ettiler. Bu nekat 19 Haziran içtimâında konferans tarafından tetkik olunacaktır. Öğleden sonra akd olunacak fevkalade içtimâî arz olunmak üzere muhtelif meselelerin tetkiki için Fransız-İspanyol-Fas Konferansının askeri fenni mütehassısları bugün direktoranın riyaseti altında toplanacaklardır.

3.3 Fransa'nın Abdülkerim'e Sulh Şartları ve Madrid Müzâkerâtı⁴⁴

3 Temmuz tarihli (Tayms)⁴⁵ Gazetesi'ne Paris'ten yazılıyor. El-yeum Madrid Konferansında takrir ettirilmekte olan sulh şeraiti Abdülkerim'e yalnız İspanya hükümeti tarafından teklif olunacaktır. Bunun sebebi de Abdülkerim'in hâkim bulunduğu Rif kıtasının Fas'taki İspanyol mıntikasının bir kısmını teşkil etmekte olmasıdır. Fakat bu şerait Fransız hükümetiyle vukûa gelmekte olan müzâkerât ile tayin etmiş olacaktır. Haberdar mehafilde temin olunduğuna göre şerait-i mezkurenin mutedil ve makbul bir mahiyette olması ağleb-i ihtimaldir. Ancak bu günkü vaziyet-i askeriyeye bakanlar Rifliler reisinin ne kadar mutedil olursa olsun bu şeraiti defaten kabul edeceğini ümit eylemiyorlar. Fransa Hükümeti İspanya ile müştereken ittihaz edeceği tedabire yani kontrobantcılığın meni için Rif sevahilinin ablukasına ehemmiyet mahsusa atıf ediyor. Paris'te söylendiğine nazar İngiltere'yi de alakadar etmekte olan Tanca⁴⁶ mıntikasından bir an silah kontrobantcılığı meselesi Fransa değil fakat İspanya hükümeti tarafından ortaya konulmuştur. İspanyalılar bu tarikle vukûa gelen silah kaçakçılığının mühim bir derecede olduğunu iddia ediyorlar. Anlaşıldığına göre 2

⁴⁴ *Ecnebi Matbuat-ı Hülasaları*, Matbuat Müdireyet-i Umumiyesi, No: 10, 11 Temmuz 1341/ 11 Temmuz 1925, s. 137-138.

⁴⁵ Times Gazetesi.

⁴⁶ Fas'ın bir bölgesi.

Temmuzda Fransa meclis-i mebusanı umur-ı hâriciye encümenine Fas meselesi hakkında beyanatta bulunmuş olan Mösyö Biryân Abdülkerim ile açılacak müzâkerâtın en mühim noktası Riflilerin erzak ve ma'külatları Fransız mıntıkasından tedarik etmelerine ait mukavele olacağını söylemiştir. Ovarga⁴⁷ vadisi ile İspanya mıntıkası arasındaki zengin ve münbit mıntıka-i asırlardan biri Riflilerin zahire anbarı olmuştur. Mamafih Riflilerin buradan zahireyi ekseriya para ile değil akınlar yaparak aldıkları da iddia ediliyor. Hakikat-ı hal ne olursa olsun Ovarga Vadisi Riflilerin zahire pazarı idi. Ve geçen sene Fransızlar Ovarga Vadisinden yukarı geçtikleri zaman bu cihet tamamıyla nazar-ı mütâlaaya alınmıştı. 2 Temmuzda Fas'tan alınan haberlere nazaran cephenin şark nihayetindeki Kiğana mıntıkasında vukûa gelen Rifliler taarruzuna karşı Fransız kıta'atı mukavemette sebat eylemekte. Yerli kabâilde Fransız kıta'atına müzaheret göstermektedir.

3.4 Madridde Mün'akid Fransız-İspanyol Konferansı⁴⁸

8 Temmuz tarihli (Tan) Gazetesi'nden:

Mösyö Malevi,⁴⁹ Departi,⁵⁰ Dölaroka,⁵¹ General Jordana⁵² ve Mösyö Agir pazartesi günü saat 12.45'ten 14.15 e kadar riyaset binasında toplandılar. Mösyö Malevi içtimâîdan iyi bir intiba aldığı beyan etti. Mösyö Peretin'i içtimâîn te'ât-i efkârı ile iktifa eylediğini sarahaten söyledi. General Jordana da murahasların salı günü toplanacaklarını ve fakat Fransız hükümetiyle Mareşal Livtey tarafından vukû bulan istişarelerden münbesiz tehirten dolayı fevkalade bir içtimâî akd edilip edilmeyeceğini bilmediğini bildirdi. General Mösyö Malevi'nin bu haftanın nihayetinde azimet niyetinde olduğunu ve bundan konferansın yakında hitam bulacağını anlaşılacağını ilave etti.

⁴⁷ Fas'ta bir yerleşim yeri.

⁴⁸ *Ecnebi Matbuat-ı Hülasaları*, Matbuat Müdireyet-i Umumiyesi, No: 15, 22 Temmuz 1341/ 22 Temmuz 1925, s. 231.

⁴⁹ François Malevi (Fransız diplomat).

⁵⁰ Charles Departi (Fransız siyasetçi).

⁵¹ François Delarocque (Fransız siyasetçi).

⁵² Jose de Jordana Gelvez (İspanyol general).

3.5 Fas'ta Fransız Zaiyatı⁵³

18 Temmuz tarihli Deyli Telgraf⁵⁴ Gazetesi Mareşal Peten'in⁵⁵ Fas'a azameti münasebetiyle bazı mütâlaat dermiyan ediyor. Mareşal Peten'in kıymet-i askeriyesine işaretle mûmâileyh 1917 senesinde Fransız ordusunu yeni baştan tanzim eden zat olduğunu ve mûmâileyh her ne kadar Fas'a on beş gün müddetle kaydıyla gidiyorsa da orada müddet-i ikametinin gayr-i mahdut olacağını ve selahiyet-i kâmile sahibi bulunacağını yazıyor. Mareşal Peten bazı mahafîle nazaran Fas'ta Genaral Nolan'ı son zarbe-i muvaffakiyeti urmağa muktedir kılmak için icap eden tertibatı mükemmelyi vücuda getirecektir. Mareşal Peten'in fikrine göre Fas'a aled devam kuvve-i imdadiye göndermek lazım geliyor. Çünkü kuvve-i muâvene sadece Riflileri mağlup etmeye çalışmayacak aynı zamanda üç aydan beri çok sıcak memlekette kavga ederek bitap düşen kıtaatı da değiştirip istirahat etmeleri için bunlara vakit bahş eyleyecektir. Diğer cihettan sosyalist gazeteleri Fas Harbine muhalefette devam etmektedir. Bunlardan biri eğer Fransa sulh etmek fikrinde ise sulh için iki mareşal ve bir generalin Afrika'da ne işi var diye soruyor. Deylimeyli⁵⁶ Gazetesi'nin Paris muhabiri Fransızların Fas'ta düçar olduğu zaiyat hakkında diyor ki: Acaba hakikatte Fransız cephesinde neler oluyor. Acaba Fransızların düçar oldukları zaiyat hakkında söylenen şeyler hakikat midir? Mösyö Pinlov⁵⁷ Fas vakâyiinden hiçbir şeyin hakkından saklanmakta olduğu hakkında beyanatta bulundu. Fakat Pöti Jurnal⁵⁸ Gazete'sinin Ribat'daki⁵⁹ muhabirinden alıp neşrettiği bir mektupta Fransızların Fas vaziyeti pek mazlum renklerle tasvir olunuyor ifadesine göre bu gazete evvela mezkûr mektubu tap ve neşr etmekte tereddüt eylemişse de sonra hakikatin ne olursa olsun malum olması icap edeceği esasına tabiyeti mecburiyet hissetmiştir. Bu mektupta beyan edildiğine göre Haziran 30 tarihine kadar Fransız zaiyatı 4 148 kişiye bâli olmuştur. Bunlardan 707 kişi maktül, 2 775 kişi mecruhture maktül addedilmelerinden bahis olmayanların yani gaiplerin adedi de 666 kişiye bâliğ oluyor. Abdülkerim'in elinde 30'dan fazla esir olmadığı söylenilmektedir. . Pöti Jurnal Gazetesi muhabiri de şu sözleri ilave ediyor zaten miktarları azalmış olan bizzat muharip efradımız her gün ihtiyacatı daha gayri kâfi bir hale geliyor askerlerimiz

⁵³ *Ecnebi Matbuat-ı Hülasaları*, Matbuat Müdireyet-i Umumiyesi, No: 19, 27 Temmuz 1341/ 27 Temmuz 1925, s. 291-293.

⁵⁴ Daily Telgraph.

⁵⁵ Philippe Petain (Fransız General).

⁵⁶ The Daily Mail Gazetesi.

⁵⁷ Paul Painleve (Fransız siyasetçi).

⁵⁸ Le Petit Jornal.

⁵⁹ Tunus'ta bir bölge.

için bu seferi en elim bir şekilde sokan cihet miktarca az olmaları münasebetiyle en az istirahat için bile kat'iyen vakit bulamamakta olmalarıdır. Zabitanın aled devam saf-ı harpte bulunmaları icap ediyor. Fransız kıtaat ve müfrezelerinin laakıl bir sülüs miktarı tezyid edilmeleri lüzum-u katisi beyan olunmaktadır. Aynı zamanda teyyarelerin tertibatı hakkında müehhezat bulunmaktadır. Bomba endahtına memur olan teyyareler düşman hududundan 18 milden fazla içeri girmiyorlarmış ihbar olduğuna göre Rifliler Şisvan'da bir teyyare karargâhı tesis etmişlerdir. Hamburg'tan teyyare aksamını hava sandıklar yüklemiş bir Alman vapuru hareket etmiş olduğundan pek yakında Rifliler de teyyare faaliyetine geçeceklerdir. Pöti Jurnal muhabirinin ifadesine göre Abdülkerim'in nezdinde bir takım teyyareciler vardır ki; Bunlardan biri de Hindenburg ordusuna mensup "Diyetrich"tir. Harekât-ı askeriye gelince Abdülkerim'in tecavüz hareketine elindeki bütün kuvvet ve vesaitle devam etmekte olduğuna şüphe yoktur. Mûmâileyh bütün mesâîsini Marekeş Şimal'indeki mıntıka ile Şark cephesinde "Taza" şimaline tekşif etmektedir. Fransız teyyareleri Rifliler tarafından düşar hücum olan Bab-ı merüd ve Ayn-ı Aişe havalisine bombardıman etmişlerdir. Terüval mıntıkasındaki Riflilerin zayıat ile dağıtıldığı tebliğlerde okunmuştur.

3.6 Abdülkerimin Fransa Parlamentosuna Açık Mektubu⁶⁰

24 Temmuz tarihli "Mornig Post"⁶¹ Gazetesi Rif Emiri Abdülkerim'in Mısır'daki Elsiyase Gazetesi'nde Fransız Parlamento'suna karşı neşr ettiği açık mektub hakkında Kahire'den 23 Temmuz tarihinde aldığı atideki telgrafi neşrediyor:

Abdülkerim'in Elsiyase isimindeki gazeteye Fransız Parlamento'suna hitaben bir açık mektup göndermiştir. Abdülkerim bu mektubunda Riflierin cihana ankasd-ı ahir şekilde gösterilmekte olan vaziyetlerinin şekil-i hakikisini izah için matbuata malik olmadıklarını söylüyor. Rif Emiri bu mektubunda Fransız milletine ve Fransız Parlamentosuna beyan-ı takdir ve hürmet ettikten sonra aleyhinde işâa olunan asılsız haberleri red ve protesto eyliyor. Abdülkerim 1923 senesinde Fransa'da iken Mösyö Pinlova'ya⁶² ve bu vechile dolayısıyla Mösyö Puankara'ya⁶³ Fransa ile hüs-nü mütasebette bulunmaktan başka bir fikri olmadığını ve Fransa hakkında takdir-i hürmetten başka bir his beslemediğini söylemişti. Abdülkerim yine beyanatına nazaran

⁶⁰ *Ecnebi Matbuat-ı Hülasaları*, Matbuat Müdireyet-i Umumiyesi, No: 23, 1 Ağustos 1341/ 1 Ağustos 1925, s. 391-393.

⁶¹ The Mornig Post.

⁶² Paul Painleve (Fransız siyasetçi).

⁶³ Raymond Poincare (Fransız siyasetçi).

evvelce çok hürmet ettiği Maraşel Livtey⁶⁴ ile bir nokta-i itilafa vusule pek ziyade çalışmış fakat Mareşal Livtey Abdülkerim şeref ve haysiyetini ihlal için mümkün olan vesaitin kâffesine tevessülden hali kalmamıştır. Abdülkerim'in yine bu mektubunda diyor ki: Geçen sene Mareşal Livtey'nin Varga Vadisi'ni ziyarete geldiğini öğrendiğim zaman Merakeş şehrine bir memur-u mahsus göndermiştim. Daha o zaman bizim aleyhimize matuf olduğunu anladığım bu ziyaret hakkında kendisi ile anlaşmak istiyordum. Bu ziyaret fırsatından bil istifade Paris'te iken de halline çalışmış olduğum hudud meselesi hakkında itilaf vücuda getirecektim. İki taraf arasında nihayet hasmane surette tezahür edecek dilek ve teması men edebilmek arzusuna tabiyet ederek bu işin sürat-ı mümkününe ile bir çare-i hale iktidarını arzu ediyordum. Fakat bu fikirle gönderdiğim memur vazifesinde muaffak olamadığı ve o esnada sevk edilen Fransız kıtaatı "Beni Zerval" kadar ilerlediler. Biz yine müdahale etmedik. Fakat Mareşal Livtey'nin arazimizi Fransız himayesindeki araziye ilhak etmek üzere toprağımıza girdiğini görünce artık müzâkerât-ı dostane zamanının geçmiş olduğuna hüküm eyledik. Bu son iki sene zarfında Maraşel Livteyi ale'd-devam kabâili aleyhimize teşvik etmiştir. Fransızlar bizi topa tutmadıkça bu Fransız tayyareleri bizim kabilelerimizi bombalamadıkça biz Fransızlara kat'iyen ateş etmedik. Bu mektup müfadından anlaşıldığına göre o esnalarda Abdülkerim kendi idaresi altındaki kabâilden ad ettiği "Beni Zerval" kabilesiyle hal-i harpte idi ve bu kabileyi te'dip için hücum edince Fransızlar'da kendisine hücum eylediler. Abdülkerim eğer Rif'in hayat ve mevcudiyetinin muhafazası için lüzum kati görünmeseydi Fransa ile harp etmeyi kat'an arzu etmediğini söylüyor. O Rif ki: Mareşal Livtey onun maf-u ahlakına azim ve kast eylemişti, diyor. Rif Reisi Fransa ve İspanya gibi iki büyük devlet ve milletin Rifliler gibi ancak hukukunu müdafaa eyleyen ve kendi memleketi haricinde hiçbir fikir istila da bulunmaksızın sırf-ı istiklali uğrunda harp etmekte olduğunu suret-i katiyede beyan ve teyit eyleyen bir küçük millete müttefikane hücum etmelerinin mucibi mahcubiyet bir hareket olduğunu söylüyor. Abdülkerim bu sefer Avrupalıların yahut Bolşeviklerin iştirâk etmiş olduklarını da red ve tekzip etmekte Fransız Parlamentosuna olan hürmet ve takdirini ve mütehasıs olduğu sulh ve müsalemet arzusunu izhar eyleyerek mektubuna nihayet vermektedir.

⁶⁴ Louis Lyautey (Fransız Maraşal).

3.7 Fas ve Fransa⁶⁵

13 Temmuz tarihli Journal Dö Jenöv⁶⁶ Gazetesi'nin Fas ve Fransa sernamesi altında neşrettiği baş makalede Fransa'da kimsenin Fas meselesinin Fransa'ya arz ettiği vehaneti gizleyemediği ve Avrupa'da dahi bunu izleyebilecek tek bir fert bulunamayacağı kaydedildikten sonra bu vehametın mahiyetine nakl-i kelam ederek diyor ki: Fas meselesinin gösterdiği vehamet askeri değildir. Abdülkerim'in malik olduğu farz olunan münabi ne olursa olsun müttehid Fransız İspanyol kuvvetlerine karşı uzun müddet muzafferane mukavenet göstermesi mümkün değildir. Rif Reisi, alelade bir sergüzeştü bir çete reisi ne bir haydut ne de bir barbardır. Abdülkerim arazinin münabatına memleketi tanımak ve ecnebi bir müstevli karşı harp etmek gibi manevi bir kuvvete maliktir. Kendisi vesait ve münabi alelade ve amelî surette abluka altına alınmış olan bir memlekette eline geçebilen vesait ile harp etmektedir. Abdülkerim'in dolambaçlı yollarla âleme bildirdiği sulh şartları okunduğu zaman bu şartların arasında para, iaşe ve bilhassa levazım-ı tıbbiye gibi maddi mesâîlin işgal ettiği mevkiin nazar-ı dikkati celp etmemesi mümkün değildir. Bu maddi mesâîlin Rif Reisi'nin en büyük müşkülata maruz kaldığı saha olduğu çok iyi anlaşılmaktadır. Abdülkerimle başa çıkmak için sarfedilecek gayret ve mesâî ne olursa olsun Fransa'nın Rif Reis'ine nihayet mağlup edeceği muhakkaktır. Bize gelmekte olan Fas haberleri vaziyetin daha şimdiden iyileştiğini göstermektedir. Kumanda heyetinin yeniden teşkil ve takviye kıtaatının vusulü, az zamanda tesirini gösterecektir. Maalesef büyük ve devamlı olması lazım gelen bu cihet ve gayret Fransa'ya mali ve dâhili birçok müşkülât ihdas edecektir. Fransa'nın en evvel uğrayacağı müşkülât malidir. Frankın kıymetini yükseltmek keyfiyetinin iktisada son derece riayeti ve bu hususta pek büyük bir azim ve sebatı istilzam ettiği malumdur. Mösyö Kayyu'nun⁶⁷ elindeki vesaitle devletin bütün mesârifine ve harici borçların tesviyesine karşı koyacağı söylenemez. Lakin Fransız bütçesinin tabii mesârifinden başka büyük müstemleke harbinin müstesna yüklerini uzun müddet tahammül edemeyeceği pek muhakkaktır. Mali müşkülât ise dâhili müşkülâtın bir vechesidir. Fransız milletinin harpten tedhiş ettiğini söylemek zaidir. Köylerdeki kilise çanları Fas Harbi'nde maktül düşen Fransız askerlerine merasim-i diniyenin ifasına halkı davet için çalındığı zaman tarlalarında çalışan köylülerin kanları

⁶⁵ *Ecnebi Matbuat-ı Hülasaları*, Matbuat Müdireyet-i Umumiyesi, No: 29, 8 Ağustos 1341/ 8 Ağustos 1925, s. 456-460.

⁶⁶ *Jurnal De Geneve Gazetesi*.

⁶⁷ Henri Queuille (Fransız siyasetçi).

damarlarında donuyor. Fas Harbinin şehirlerde hâsıl ettiği intibanın daha pek derin olması lazımdır. Komünistler işte bu tabii ve mukavemetsiz duyguyu istismar ediyorlar. Sol Cenah Fırkaları'na takip ettikleri siyaseti ilham eden işte yine bu duygudur. İşte böyle bir siyasetin tehlikeli olduğu düşünülmektedir. Bununla beraber bunun milletin hakiki iradesine tevafuk ettiğini takdir etmek zaruridir. Buna müşabih ahval dâhilinde büyük milli bir orduya malik olmak bir kuvvet teşkil etmez. Malumat-ı askeriye için hizmete davet edilen gençleri olsun göndermekte isyan damarını tahrik eden bir şey vardır. Orduda çocukları olan ebeveyn hükümeti sulh lehinde tazyik etmektedir. Bir hayale istinad ettiği için her ne bahanesi olursa olsun sulh akd etmek siyaseti tehlikelidir. Bu hayalde Abdülkerimle sulhun akd olunabileceği zannetmektedir. Bir Afrika toprağını işgal eden büyük bir devletle hürriyet için çarpışan yerli bir fırkanın reisi arasında samimi ve devamlı bir sulhun akdı imkânsızdır. Yalnız komünistlerin Fas Harbi hakkındaki mütâlaaları mantıkidir. Harbe nihayet vermek için, Fransa için iki yol vardır. Ya Abdülkerim kati surette mağlup etmek veyahut Fas'ı bırakmaktır. Hâlbuki Fas'ı terk etmek diğer bilimüm müstemlekeleri az zamanda elden çıkarmak demektir. İhtimal üçüncü bir yol daha var ki bu da Abdülkerim'in vicdanını para ile satın almaktır. Bu onu mağlup etmekten daha kolay ve ucuz olur. Bu vasıta ile rusuli ve emsaline galebe çalındı. Fakat bu vasıta ile İspanyollardan en elim hakaretlere maruz kalan ve muzafferiyetlerden mağrur olan Abdülkerim ele geçer mi? Abdülkerim ile müsavi şerait dairesinde sulh akd etmek meşum bir harekettir. Zira Abdülkerim o zaman hiçbir şey istemez. Lakin her şeyi talep eder. Böyle bir sulh âlemi İslam üzerinde aksleriyle tehlikeli bir fasıla olur. Fas'tan gazetelerine mektuplar gönderen muhabirler ecnebi kıtatının kıymeti harbiyesi ile Arapların sadakati arasında mevcut olan farkı yazıyorlar. Bu fark ecnebilerin aleyhinde bir vehamet arz etmektedir. Bundan başka bir hâkimiyet hiçbir zaman yalnız kuvvetle idame ettirilemez. Bütün ecnebi devletler Abdülkerim'e karşı müttehit bir cephe ile çıktıkları zaman bütün bu müşkülata bir çare bulunabilmesi muhtemeldir. Hâlbuki Fas Harbi içinde gayr-i mahdud siyasi karışıklıklar saklamaktadır. Bir itilafname vücuda getirmek için Fransız ve İspanyol müzakere memurları otuzaltı gün çalışmaya mecbur kaldılar. Bu ihtilafname pek büyük bir şeyi ihtiva etmekte ve bütün İspanyol milletinin müttetikken tasfiyesine mazhar bulunmamaktadır. İngiltere bir harbe sürüklenmek istemiyor. Almanya Fransa'nın müşkilatına sert bir nazarla bakmaktadır. İtalya ise vekâyei pek alakadar bir dikkat atf etmektedir. Şöyle ki bütün Avrupa'ya bir tehlike arz edebilen kat'î müzâkerâtın başlayacağı gün Fransa'nın elinde yalnız ordusu bulunacak ve Abdülkerim ise bu üç

şeye malik olacaktır: Fransız Efkârı Umumiyesinin yorgunluğu, Frank buhranı ve Avrupa Devletleri arasındaki tefrika.

3.8 Fransa ve Rif⁶⁸

Tanca'dan⁶⁹ alındığı beyanıyla 13 Ağustos tarihli Daily Telgraf⁷⁰ Gazetesi'ne derc edilen malumat: Marakeş'ten⁷¹ bildirdiğine göre vukûa gelmesi muntazar olan büyük mikyâsta Fransız taaruzu daha fazla takviye kuvvetlerin vürûduna kadar tehir edilmiştir. Cephedeki Fransız askerleri yazın en müthiş sıcaklarında icra olunan harekât-ı ahire yüzünden pek ziyade bitap düşmüşlerdir. Bundan başka asker arasında vâsiğ mikyâsta bağırsak hastalıkları da var. Cenub-i Fas'taki sadık kabâilden gelmiş olan yerli kuvva-i muâvene Riflilere karşı olan muhaberatta zannolunduğu kadar işe yaramamışlardır. Şimal mıntikasında ki kabâile gelince bunların da vaziyetleri hayli müşküldür. Taza⁷² mıntikasında iki büyük kabile ile Birans ve Tesevvül'ün vaziyeti bu hususa bir misal teşkil eder. Ahiren bu her iki kabilenin Şimal-i nısıfları Abdülkerim tarafından cenub-i nısıfları Fransızlar tarafından yek diğerleriyle ile muharebe etmekte idiler. Bu şerait altında kabâil-i mezkure tarafından Fransa'ya gösterilen muâvenetin can-ü gönülden olamayacağına şüphe yoktur. Vezzan cephesinde iki Fransız kolu 'Lukus' nehri civarında 'Ezciyin, Zeytune' namındaki iki mahsur Fransız karakolunu muvaffakiyetli birer hareket neticesinde kurtarmışlardır. Ahiren cepheye vâsil olmuş bulunan Fas fırkası da bu harekâta iştirâk etmiş ve meziyat-ı cengaveraneleriyle pekiyi bir intiba hâsil eylemiştir. İspanya mıntikasının Şark köşesi'nde birkaç mevzi Rifliler tarafından muzurhane hücumlara maruz kalmıştır. Abdülkerim, Riflilere muâvenet etmekten imtina eylediklerinden dolayı Ecir'de tevkif etmiş olduğu birkaç incira rüesasını bırakmıştır. Elli kadar Rifli aileleriyle beraber, ahiren Abdülkerim tarafından neşr olunan bir tamime itaaten Tanca'dan hareket etmişlerdir. Abdülkerim gerek Tanca'ya ve gerek civar kasabalara gönderdiği emirde Rifliler derhal vatanlarına avdet etmedikleri takdirde emval ve emlaklarının müsadere olunacağını bildirmiştir. Geçenki telgrafımda "Cebella"⁷³ kabâili arazisinde ekmek ucuzluğundan bahseylemiştım. Bu defa istihbar olunduğuna göre Rifli akıncılar Fransız mıntikasından o kadar çok

⁶⁸ *Ecnebi Matbuat-ı Hülasaları*, Matbuat Müdireyet-i Umumiyesi, No: 40, 20 Ağustos 1341/ 20 Ağustos 1925, s. 645-647.

⁶⁹ Fas'ın kuzeyin yer alan bir şehir.

⁷⁰ The Daily Telegraf Gazetesi.

⁷¹ Fas'ın ortasında yer alan bir şehir.

⁷² Fas'ta bir şehir.

⁷³ Jebala Fas'ın kuzeybatısındaki kabileler topluluğu.

hayvanat getirmişlerdir ki “Şeşvan”⁷⁴ şehrinde artık kimse hayvan satın almağa rağbet etmektedir. İspanya mıntikasında hal isyanda bulunan kabâile mensup birçok kadın çocuk mülteci el’an Tanca’da bulunmaktadır. Geçen kış İngiltere’de ashab-ı hayriye tarafından teberruğ edilmiş olan ehemmiyetlice bir meblağ yüzü? elleriyle? iaşe için sarf olunmuştur. Elyevm Cebella arazisinde fevkalade ucuzluk olduğundan bu mültecilere yapılacak en kolay ve münasip muamele onları mahal-i mezkure göndermek olabilir. Bunu yapabilmek de mültecilerin Tanca beynelmilel mıntikasını ihata iden İspanyol koridorundan geçmeyebilmeleri için İspanya hükümetlerinden müsade-i mahsusa istihsal etmeğe mütevakkıfaktır.

3.9 Fransız Sosyalistleri ve Fas⁷⁵

18 Ağustos tarihli Mançester Gardiyan⁷⁶ Gazetesi’ne Paris muhabiri mahsusu tarafından yazılıyor: Fransa ordusu umum kumandanı Mareşal Peten⁷⁷ Abdülkerim aleyhine icra olunacak büyük taaruza kumanda etmek üzere yarın Fas’a hareket ediyor. Malum olduğu üzere bu taaruzun en mühim safhası Fransız ve İspanyol ordularının müştereken El-Hasma körfezi sahillerine ihraç edilmesi olacaktır. Hatta bu son dakikaya kadar Fransa Hükümeti’nin Abdülkerim’in Fas Sultanı’nın hakk-ı hükümranîyesini tanıması esası üzerinde müzekerat-ı küşad edeceğini ümit etmektedir. Bu ümide göre Abdülkerim vâsi bir muhtariyete malikiyete mukâbil Fransaya nazar-i itaiti terki teslihatı kabul eyleyecektir. Bu Fas meselesi yüzünden sosyalist kongresi Fransa hükümet-i hazırasına karşı ilan-ı husumete hazırlanmış bulunuyor. Ancak hiç olmasa parti rüesası nokta-i nazarından fırkanın bu vaziyette hahişsizce ve gar-i samimi bir hal olduğu intibağından kurtulmak mümkün olmuyor. Kominist fırkası parlamento hal-i içtimâîğında iken meclisteki sosyalist fırkasının neden bir teşebbüste bulunmadığını haklı olarak sorabilirler. Acaba fırka rüesası Fas meselesinde mütevellid hidet ve infâllerinin neden mecliste kuvvet ve vüzh ile göstermedilerde bu hislerini kongredeki refikleriyle yüz yüze gelinceye kadar müzmir bulundurdular Mösyö Ranovel⁷⁸ bu sual-i mukaddere karşı sosyalist fırkası rüesasının Mösyö Pinlova’nın⁷⁹ sulh ve silahtan bahis sözleriyle fena halde aldatılmış olduğuna ileri sürüyor. Herhalde yarın verilecek karar

⁷⁴ Şaşıvan Fas’ta bir bölge.

⁷⁵ *Ecnebi Matbuat-ı Hülasaları*, Matbuat Müdireyet-i Umumiyesi, No: 44, 25 Ağustos 1341/ 25 Ağustos 1925, s. 711-714.

⁷⁶ The Manchester Guardian Gazetesi.

⁷⁷ Philippe Petain (Fransız General).

⁷⁸ Henri Joseph Eugene Ranoville.

⁷⁹ Paul Painleve (Fransız siyasetçi).

ile Mösyö Pinlova ve kabinesi azasına ilan-ı harp edilmiş olacaksa da Mösyö Heryu⁸⁰ bu muhasamaya maruz kalmayacaktır. Mösyö Pinlova'dan son kartelini bir daha takviye ve tasviye etmesi talep olunacaktır ki radikallerin lideri şüphesiz bu talebe karşı müteğafil ve mütecahil davranacaktır. Suret-i resmiye zahirede sosyalist fırkasının maksadı Pinlova-Biryana- Kayyu⁸¹ kompinezonunu düşürmek üzere rey verecektir. Fakat nim-i resmi bir şekilde bunun elde edilmeyecek bir gaye olduğu zınnen itiraf olunmaktadır. Yani Fransız kabinesi sosyalistlerin müzahirinden mahrum kalsada kendisini mevkinin tutabileceği aher fırkaların müzaheretine nailiyet hususunda müşğulat çekmeyecektir. Kongrenin maksadından beri de Fas meselesinin tekrar mevzûbahis etmek üzere parlamentoyu cem için mebusandan üçte bir kısmının imzasını toplamaktır. Fakat bu hususta radikal fırkasından miktar kâfi imza alabilmek ümidinin az olduğu suret-i gayr-i resmide itiraf ediyor. Şu halde sosyalist kongresi şimdiye kadar hiddetli noktalar irad ve münfaal tavır ve vaziyetler izhar etmekten başka bir şey yapmamıştır. Bir kaç hafta zarfında yağmur mevsiminin başlayacağına göre muhtemel olduğu vecihle eğer ihsar olunan Rif büyük taaruzu müntaç-ı muhaffakit olmazsa tabi vaziyet büsbütün başka mahiyete girecek ve teşrînevvelde meclis-i mebusan içtimâ edince Pinlova kabinesi şüphesiz surette düşmüş olacaktır. Bu netice-i mütakib ahvalin ne şekilde kesp edeceğini bugün sosyalistler kendileride bilmiyorlar. Mösyö Polponkor⁸² ile ona tabi küçük bir ekalliyette kayrı kabil tatmin hırşçah bulunmasına rağmen fırka bundan sonra mevki-i iktidara gelecek herhangi bir fırka ile iştirâk arzusunda olmadığını izhar etmektedir. Fakat sosyalistlerin iştirâk ve müzahereti olmaksızın Mösyö Heryu'nun tekrar başvekâleti kabul edeceğine inanılmıyor. Bu halde çaresiz olarak meclis-i mebusanın dağılması neticesi hâsıl olacaktır ki sosyalistler herşeyden ziyade bu neticenin zuhurundan korkmaktadırlar. Almanya'da ve İngiltere'de son zamanlarda hâsıl olan bir fikri aksül amel şimdide kendisini Fransa'da göstermektedir. Hususıyla Fransada geçen Mayısta halkın parlamentoya göndermiş olduğu sol cenah ekseriyetinin faaliyet-ı ve tesirat-ı siyasiyede hiçbir dikkati mahsus gösterememiş olduğu düşünülmektedir.

⁸⁰ Edouvard Marie Herriot (Fransız siyasetçi).

⁸¹ Joseph Caillaux (Fransız siyasetçi).

⁸² Joseph Paul Boncour (Fransız siyasetçi).

3.10 Fransa ve Rif⁸³

General Nolan'ın planı:

18 Ağustos tarihli Deyli Telgraf⁸⁴ Gazetesi'ne Paris Muhabiri Mahsusası tarafından yazılıyor: Mareşal Peten'in⁸⁵ yarın Fas'a müteveccihen hareket etmesi mukarrer bulunuyor. Şimdiki tertibata nazaran kuvvetli bir Fransız taaruzuna mukaddime olmak üzere Fransız cephesinin yeniden tanzimi işinin bu hafta nihayetinde itmam olunacağı ümit ediliyor. Tan Gazetesi'nin Marakeş'te⁸⁶ bulunan muhabiri mahsusasından vârid olan habere nazaran Mareşal Peten'in kumandasında bulunacak kuvvet her biri ikişer mahlût livadan müteşekkil yedi fırkadan mürekkep bulunacaktır. Bu livaların her biri de üçer taburluk ikişer alaydan vücud bulmuştur. Livamızda la-akl iki topçu gurubu vardır. Böylece Fransa'daki adi fırkaların yalnız dokuz taburu ihtiva etmesine mukâbil bilhassa Abdülkerimin aleyhine taaruz hareketinde kullanılacak Fas fırkaları onikişer taburdan mürekkep bulunacaktır. Anlaşıldığına göre Fas'ta yapılacak taaruzda Avrupa harplerindekinden daha fazla nispette piyade efradına ve daha az kıtaat-ı fenniyyeye ihtiyaç görülmektedir. Bundan üç gün evvel General Nolan Mareşal Livtey⁸⁷ bir harekât-ı askeriye planı ita etmiş bu plan Mareşal Livtey'i tarafından tasvip olunmuştur. Bu planın tatbikiyle elde edilmesi matlup olan netice mühim olarak izhar ediliyor. Bu netice bir kış seferiyle Rif arazisinin zaptı arasında bir şey diye mühim surette tarif edilmekte olup bu sayede Fransa Fas'ı Abdülkerim'in icra etmiş olduğu istila ve tecavüze müşabih taaruzlara karşı bundan sonra taht-ı emniyete almış olacaktır. Tan gazetesinin muhabiri mahsusuna göre Rif arazisinin işgalinden ziyade Rif esliha depolarının boşaltılması ve Riflilerin eslihadan tecridi hususi istihdaf edilmektedir.

3.11 Fransız –İspanyol Harekâtı⁸⁸

Bir Adanın kalesine Riflilerin Hücumu. 22 Ağustos tarihli Tayms⁸⁹ Gazetesi'ne Paris muhabir-i mahsusası tarafından yazılıyor: Abdülkerim tarafından müzâkerât-ı sulhiyeye başlamak üzere gönderilmesi muhtemel murahhasları kabul etmek üzere bir müddetten

⁸³ *Ecnebi Matbuat-ı Hülasaları*, Matbuat Müdireyet-i Umumiyesi, No: 45, 26 Ağustos 1341/ 26 Ağustos 1925, s. 719-720.

⁸⁴ The Daily Telgraph Gazetesi.

⁸⁵ Philippe Petain (Fransız General).

⁸⁶ Fas'ın ortasında yer alan bir şehir.

⁸⁷ Louis Lyautey (Fransız Maraşal).

⁸⁸ *Ecnebi Matbuat-ı Hülasaları*, Matbuat Müdireyet-i Umumiyesi, No: 49, 31 Ağustos 1341/ 31 Ağustos 1925, s. 781-782.

⁸⁹ Times Gazetesi.

beri Tanca'da⁹⁰ bekleyen Fransız murahhası ile Milile'de⁹¹ bulunan İspanya murahhası hükümet metbualarından avdet emrini almışlardır. Bu hadisenin ceddi zâtında amelî bir ehemmiyeti yoktur. Fakat hadise bu günlerde Rif Reisi'nin müzakereatı sulhiye talebinde bulunması ümidinin zail olduğunu göstermektedir. Mehafil-i siyaside Abdülkerim'in kendisine teklif olunacak sulh şartlarından zaten haberdar bulunduğu fakat bunları kabul fikrinde olmadığı kanaati mevcuttur. Diğer taraftan Fransız büyük taarruzu hazırlıkları ikmal olunmuş bulunmaktadır. Maraşel Peten⁹² Fas'a azimeti esnasında rakip olduğu Mareşal Livtey⁹³ sefinesinin El Cezire'ye müvasalatında Mareki⁹⁴ de istila ile göstermiş ve bu esnada şüphesiz müşterek Fransız-İspanyol harekât-ı askeriyesi planından bahs olunmuştur. İnter Enzijan Gazetesi El -Cezire'deki muhabirinin Mareki de istila nokta-i nazarına dair verdiği malumat-ı neşr ediyor. Bu malumata nazaran Mareki de istila vâsi bir hareket-i askeriyenin Fransız ve İspanyol orduları tarafından aynı zamanda icra olunacağı söylemiştir. İspanya'nın Fas'taki kuvveti bugün yerli efrat ile ecnebi alayı da dâhil hesap olmak üzere yetmiş beş bin kişiye bâliğ olmaktadır. Harekât planı tabi Maraşel Peten ile bila itilaf ihzar olunmuştur. Mareki'de istila Abdülkerim'in kıştan evvel mağlup edileceğine mutmaindir. İspanyollar hali hazırda arzularını yalnız Sevahil mıntıkasına hazır etseler bile Rif tehlikesinin külliyyen ortadan kaldırılması lazımdır. Ondan sonra Rif mıntikasının teskini ve orada asayişin iadesi işi başlayacaktır. Bu işte yavaş yavaş ve yerli kuvvetlerle dâhil ilerlemek suretiyle yapılacaktır. Yerli kıtaatın üç sınıfı tarafından pekiyi netâic elde edilmiştir. Bu yerlerden birincisi müsellaah seyyar çetelerdir ki bunlara Hareke namı veriliyor. Mülella mahalli denilen ikinci kısım askeri olmaktan ziyade siyasi bir şubedir. Üçüncüsü de işgal Ordusu hizmetinde kullanılan muntazam yerli kıtaat-ı askeriyedir. Mareki de istila zaferinden sonra Rif mıntikasında, Fransız mıntikasındaki teşkilata müsabe teşkilat vücuda getirmek fikrinde bulunur.

⁹⁰ Fas'ın kuzeyin yer alan bir şehir.

⁹¹ Fas'ın bir bölgesi.

⁹² Philippe Petain (Fransız General).

⁹³ Louis Lyautey (Fransız Maraşal).

⁹⁴ Marekeş Fas'ta bir şehir.

3.12 Rededilen Fransız Sulh Şartları⁹⁵

4 Teşrînievvel tarihli Maten⁹⁶ Gazetesi Abdülkerim tarafından red edilen Fransız sulh şartlarının metnini bervech-i zîr neşrediyor;

1- Müttehiden hareket eden Fransız ve İspanyol Hükümetleri alakadar Rif ve Cebele kabilelerine Fas İmparatorluğunun vaziyetini tanzim ve tain eden beynelmilel muâhedelere muhafik olan muhtariyetini teminde müttahittirler.

2- Her iki hükümet sulhun tesisi ve yeni usül-ü idarenin mevk-i meriyete vaz'ı maksadıyla derhal müşterek müzâkerâtın küşatında mütehaddidirdiler bu müzâkerâtın esaslı noktalarını gelince bunlar bervech-i zîr tasrih olunmuştur;

* Mütekabilen isra teatisi

* Bir kânunusani 1921 tarihinden itibaren mer-i olmak üzere karşılıklı tam bir aff-ı umumi ilanı

3- İdari muhtariyet usülün tayini

4- Muhtariyet idarenin altına vaz' olunacak arazinin tayini

5- Bu arazide emin ve asayişi tesis edecek polis kuvvetinin tespiti

6- Bu arazide serbest-i ticaretin beynelmilel muhadelere ve bilhassa gümrüğe müteallık beynelminel tahütlere muhafik bir nisbette tanınması ve temini

7- Esliha ve mühimmat ticareti memnu olacaktır.

8- Muhasemat tadil edilir edilmez İspanya tarafından sulhane bir surette işgal edilecek olan bir sahil mıntikasının tayini.

3.13 Fas Harpi Fransaya Neye Mal Oluyor?⁹⁷

10 Teşrînisânî tarihli Deyli Ekspers⁹⁸ Gazetesi'nde mezkûr gazetenin ahiren Fas cephesinden avdet etmiş olan muhabir-i mahsusus Mister Cefris tarafından neşredilmiş makalenin tercümesidir. Bugün Fas'ta harbi bu taraf yahut yahut şu taraf kazanmıştır demek henüz mümkün değildir. Bundan başka hâlihazırda harekâtı harbiye talik ve tehir edilmiştir bile diyemezsiniz. Çünkü Tarafein Muharebesinden beri yani Fransız kış karargâhlarına çekilmiş oldukları halde diğer taraf yani Rifliler elan hal faliyettedirler

⁹⁵ *Ecnebi Matbuat-ı Hülasaları*, Matbuat Müdireyet-i Umumiyesi, No: 82, 10 Teşrînievvel 1341/ 10 Ekim 1925, s. 1323-1324.

⁹⁶ Le Matin Gazetesi.

⁹⁷ *Ecnebi Matbuat-ı Hülasaları*, Matbuat Müdireyet-i Umumiyesi, No: 115, 18 Teşrînisânî 1341/ 18 Kasım 1925, s. 1847-1852.

⁹⁸ Daily Express Gazetesi.

diğer taraftan Hevay muhitiyede sulh alametleri var isede asıl sulhun Hevanın hangi tabakat aleynesinde olduğunu tahmin edebilmek imkânı da yoktur. Zaten harbin sebe-i asliyesi bile henüz bir muamma olmak mahiyetini muhafaza etmektedir. Memleketin içinde yuvarlandığı siyasi müphemiyet ve ma'zuliyyetin de bunda çok dahli var. Fas ihtimal dünyada en nahoş ve acayip surette taksim edilmiş olan memlekettir. Evvela bütün Fas ismen ve lafzen Fas Sultanı'nın taht-ı hükümetindedir. Tanca şehri etrafındaki mıntıka ile beraber beynelminel bir iradeye malik olup mütehadde-i Amerika ile İtalya hükümetleri beynelminel bir irade ile bir suretle alakadar bulunmamakla beraber iş iyi kötü devam etmektedir. Mütekabi Fas arazisi ise El-Cezire Muâhedenâmesi ile iki mıntıkaya taksim edilerek şimal mıntıka İspanyollara cenubi mıntıka da Fransızları tahsiz edilmiştir. Gerek Fransızlar gerek İspanyollar yine ismen ve lafzen bu mıntıkları Fas Sultanı Moli Yusuf namına idare etmektedirler. Moli Yusuf hali hazırda Fransız mıntıkasında ikamet etmekte İspanya mıntıkasında ise halife ünvanlı bir zat tarafından temsil edilmektedir. Sahilde bulunan Septe, Netvan ve Malile kasabaları ise bugün İspanya Devleti iczayı mütemmimesinden adolunup Fas toprağından sayılmıyor. Fransız Sultanı: El-Cezire Muâhedenâmesi'nin en şayanı dikkat noktası Fas Sultanı'nın bütün Fasın hükümdar filiyesi adeylemesiydi. Hâlbuki Fas Sultanı'nın Fas'taki vaziyeti her zaman muhatlatla bulunmuş olduğu gibi Fas'ın şimal sahiline kadar mümtet arazi-i cebeliyede sakin olan ve bugün Rifliler namıyla malum Berber Kabileleri üzerinin sultanın zaten ve eskiden beri hiçbir hüküm ve nüfusu yok idi. Fransızlar şimal-i Fas'taki kabâilden birçoğunu taht-ı itahat almış oldukları halde senelerden beri mücadele etmelerine rağmen bu Rifleri tamamıyla mahkûm etmeye muhaffak olamamışlardı. Diğer cihetten Fransızlarda ismen kendilerine verilmiş olan araziden büyücek bir kısmını kendi hallerine terk etmiş bulunuyorlar ve cenüb havalisini tevhid ve tensika çalışıyorlardı ve Rif kabâilini kemal-i muvâfakatiyle İspanyollar üzerine sevk eden Abdülkerim ile Fransızların arası çok iyi gitmekte idi. Şimdiki Rif Fransa Harbi bu sene ilkbaharında beda ettiki o esnada birtakım küçük rütbede Fransız siyasi memurları maiyetleriyle beraber Fransızların tesis etmiş oldukları hudut karakollarını ve fili işgal hududu olan Ovarga?(yerliler tarafından varah hadiye telaffuz olunur)nehrini geçip şimale doğru hareket etmişlerdi. Bunun üzerine Abdülkerim Rif kabâilinin kendi usullerince erzak ve mekûlatını tedarik ettikleri Ovarga ekin arazisinin Fransızların hâkimiyeti altına geçtiğini ve bu hareketin asırlardan beri müstakil yaşamış şimal kabilelerin istiklal ve hayretini mahvedecek bir umumi tecavünü mukaddimesi bulunduğunu beyan ve iddia etti. Diğer taraftan Mareşal

Livtey⁹⁹ Fransız mıntıkasında hadis olan i'tişaşatın tamamıyla Rif topraklarında tertip edilmiş olduğunu ve komünistlerle diğer i'tişaş anasırların şimali Afrika'daki bütün Fransız müstemlekatı aleyhine icra hareketi için Rif mıntıkasını es'el hareke ittihaz eyledikleri hattından elinde deliller bulunduğunu ilan eyliyordu. Mareşal Livtey bu tehlikeyi Fransız hükümetine ibla' ve esma' için iki defa Parise gitmiş olduğu halde sözlerine hükümet tarafından ehemmiyet verilmemişti. Mareşal Livtey'nin Fas mıntıkai mühimmiyesi için taleb ettiği takviye kuvvetleri gönderilmediğinden Mareşal elindeki kuvvetlere tedabir-i mani'a ittihaz etmek üzere Ovarga Nehrini geçti. Bu harekete karşı Abdülkerim geçen nisanda birden bire Fas üzerine yürümekle cevap verdi. Temmuz ortasına kadar harp Abdülkerim'e müsait olarak cereyan etmiştir. O esnada General Nolan ile Mareşal Peten¹⁰⁰ Fas'a gönderildi ve ihtiyaca gayri kâfi olan Fransız kuvva-yi askeriyesi nihayet yüz elli bin kişiye bâliği oluncaya kadar tezyid edildi. Bu kuvvayı cismiyeden altmış bin kişisi bilfiil hatt-ı harpte bulunuyordu. Yirmi bin kişide ihtiyat hattında idiler. Fas ordusunda askerinin on beş bin kadarı halis Fransız idi. Fas harbinde asıl Fransız askerlerinin zayıyatı çok az ise de Fransız zabitanı zahiyatı cidden külliyyetli idi. Fransız zabitaları Cezayir'in ve Senagal'in yerli askerlerini kendi şecaatleriyle canlandırmakta ve ilk fena günler zarfında ifrada hüsn-i misala olmakta idiler. Bu vaziyet içinde hakiki kahramanlar (Lejyon etranje) alayı efrad idiler. Bu alay efradı haziran ve temmuz ayları zarfında her tehlikeli noktaya atılmışlar ve her yerde feda-yı can etmişlerdi. Şurası çok gariptir ki ecnebi alayında her milletten fazla Alman ve Rus vardır. Bu hale nazaran Almanlar, Fas Harbi'nde her iki tarafta da pek nazara çarpar hizmet ifa etmişlerdir. Almanlar Abdülkerime askeri taktik hizmetinde kıymetli vazifeler ifa etmişlerdir. Abdülkerim kıtaatının muntazam teşkilatta bulunmasına hizmet eyleyen telefon şebekesi Almanlar tarafından tesis olunmuştur. Yine Almanlar yolların yapılmasına ve fenni siperler vücuda getirilmesine nezarat eylemişlerdir. Fakat Almanların Abdülkerimin mecalis siyasetine dâhil olmadıkları anlaşılıyor. Türklerle Fransız komünistlerinin de Abdülkerimi teşairde? amel olduklarını söyleyebiliriz. Hint Müslümanları ise mûmâileyh nakden muâvenet etmişlerdir. Elhasıl Fas'ta istikbalin ne şekle inkılap edeceğini şimdiden söyleyebilmek imkânı yoktur. Mareşel Peten İspanyollarla tevhid-i hareket ederek Rif etrafında bir askeri duvar vücuda getirinceye kadar ileri harekâtına devam etmişti. Mareşal Peten'in ifa ettiği en kıymettar hizmet şimali Afrika ordusunun gaip etmiş olduğu kuvve-i maneviyeyi itimadı nefsi yeniden

⁹⁹ Louis Lyautey (Fransız Maraşal).

¹⁰⁰ Philippe Petain (Fransız General).

iade ve tesis olmasıdır. Şimdi Fas'ta asıl Fransız kuvvetleri çekilmiş ve Fas'ta kışı geçirmek ve Rif ablukasına devam etmek üzere şimal-i Afrika ordusu kalmıştır. Abdülkerim? ile Fransa hatrına mucib-i telaş olacak kadar yakın diğer bazı noktada müstahkem mevazi maliktir. Hakikati söylemek lazım gelirse Abdülkerim'in başlıca müttefiki Fransa'da vaziyeti maliyedir. Son ay zarfında Fas seferinin Fransa'ya yevmiye yüz elli bin İngiliz lirasına mal olmakta bulunduğu söylenmekte idi. Bu meblağı biraz ihtiyat ile ayda 3 750 000 İngiliz lirası tahmin edebiliriz. Acaba gelecek ilkbaharda kışın vâki olacak sarfiyattan sarf-ı nazar her ay bu parayı sarf etmeye devam eyleyebilecekmidir? Hakikatte düşünülecek mesele işte budur.

3.14 Hâmîsiz Fransa¹⁰¹

11 Teşrinisânî tarihli Döyçe Almanya Çaynog'dan.¹⁰² Fasta'ki Fransız vefkaled mümessili Mösyö Üstağ henüz adliye nazırı ve heyeti nazarı reisi saniyesi iken Fransa'ya Fas'ta hukuk-u medeniyeyi takviye ve iyilikleriyle temsil ve tasdik eden Avrupa'nın askeri temini veriyordu. Mösyö Üstağ Fransızlaştırmak ile medeniyetleştirmeyi tefrik edemeyen ne ilk nede son şahıstır. Esasen bu kendini altatmak keyfiyeti devam ettiği müddetçe Fransa Avrupa Asya ve Afrika'da emniyeti kamiliye muhtaç kalacaktır. Fransızlar nerde faal olursa olsun yerlileri günahgar ruhlarından kurtarıp kendilerine Fransız ruhu vermeye çalışmaktadırlar. Yerli vücutta Fransız ruhu formülünün tahkiki Fransız tevsive inkişaf siyasetinin yegâne değılsede en mühim gayelerinden biridir. Fakat yerliler buna halas ve necat hüviyeti verilsede ruhlarının gasp olunmasına razı olmuyorlar bu suretle 1907 Kazabilanka'da¹⁰³ 1912 Marekeş¹⁰⁴ Fas 1925'te de Şam kanlı günlere sahne oldu. Bununla beraber Şam gününde Fransız emperyalizmi için bir imana gelme başlangıcı olacağı şüpelidir. Fransa Fas'taki müdahalesini şerifler memleketinde sukûnet ve asayişin muhafazasıyla bilhassa alakadar bulunması keyfiyeti ile müdafaa ediyordu. Çünkü Cezayir ile Fas arasında tabi bir hudut mevcuda gelmiş. İslamda meknuz ve hiddet buradaki müminlerin ve muhtelif devletler tabiyatında olmasına rağmen müşterek duygularla mütehasıs olmasını bahs oluyor. Bu sâikler dolayısıyla Fas'ta vukû bulan her gürültü Cezayir'de muakkisler bulunuyormuş. Fas veya Fas'ın bir kısmının herhangi bir tesir altında kalması şuurlu

¹⁰¹ *Ecnebi Matbuat-ı Hülasaları*, Matbuat Müdireyet-i Umumiyesi, No: 121, 20 Teşrinisânî 1341/ 20 Kasım 1925, s. 1952-1956.

¹⁰² *Deutsche Allgemeine Zeitung*.

¹⁰³ Kazablanka Fas'ta bir şehir.

¹⁰⁴ Fas'ta bir şehir

şuhursuz bütün Garp ve Berberi camiyası da ayaklandırıyor ve böylece Cezayir'in ateşler arasında kalması muhakkakmış bu ve buna benzer şeyleri yirmi sene evvel Fransa faal bir Fas siyaseti takibine tevessül ettiği zamanlar matbuat sahifalarında okuyorduk. Hatta Fransızların en münassif ve çok okunan muharriri Bernar bile 1922 senesinde bile Fas Nam Kitabı'nda bu misüllü suud niga masallarından başka bir şeye tesadüf olunmuyordu. Eğer hakikaten Fas'taki her hadise Cezayir'de akisler uyandırsa idi hiç şüpesiz 1921 Temmuzunda Anval'deki İspanya hezimetin Fas'ta diğer aksamında felakete sürüklemesi lazım gelirdi. Hâlbuki bu vaziyet hiçbir vakit tahdis etmedi. Bundan ancak üç sene sonra 27 Temmuz 1924'te Mareşal Livtey¹⁰⁵ o zamana kadar tasdikten azade bir suretle ihmal olunan Fransız şimal cephesinin takviye ve ıslah zamanı geldiğini keşif etti. Hatta bu sene temmuzda ufak Fransız karakol mevzilerinden onbirinin Rifliler eline geçmesi otuziki mevzinin tahliye edilmek mecburiyetinde bulunması Cezal mıntıkası haricindeki kısımları bile müteessir etmedi. Cezayir hele tamamiyle gürültüden azade kaldı. Hatta Mareşal Peten¹⁰⁶ tebligatından dâhili Fas menatıkının tamamen sadık kaldığını kuvvetle te'kit etti. Kazabilanka'daki Tayms¹⁰⁷ muhabiri ise ağustosta Faslıların harp ve harbin vasatı ve cenubi Fas üzerindeki tesiratına karşı vaziyet-i lakaydanelerinden hayretle bahsediyordu. Yukarıda teşrih olunan hadisatdan sonra Fransız emniyet siyasetçilerinin bugün Riflilerle bir dereceye kadar müsellehane bir suret-i hale karşı takındıkları endişanan vaziyet artık tevlid-i hayret etmeyecektir. Teşrinisâni tarihli Tan Gazetesi baş makalesinde hafi tutulan sulh şeraiti oyununun akim kalması dolayısıyla biraz geç kalmasına rağmen Fransa'yı tebrik etmekten geri durmuyor ve diyor ki; Bu suretle şimal-i Afrika'daki Fransız mevki kudretini az zaman içinde muhataraya alaka edecek bir hatayı siyaseten ictinab edilmiştir. Rejyondikan son makalelerinden birinde Fransız Abdülkerim harbine hayat- ölüm harbi namını veriyor ve Abdülkerim'i nerde olursa olsun, nereye giderse gitsin mağlup edilmelidir diyor. Mösyö Pinlova¹⁰⁸ Nim'de müstakil bir Rif'in bütün bir Akdeniz sulhü ile alakadar devletler için bir tehlike Fransa için ise izmihlal mahiyetinde olduğunu söylemiştir. Musibet felaket saçan nasıh ve müşavirler tarafından ıslah, teslim ve techiz olunan şima-i Afrika'nın bütün muharrikleriyle hafi münasebatta bulunan Rif en müsait zamana intizar edecek ve bizim başka tarafla meşgul ellerimiz bağlı bir ati gözetecektir. Baştan ayağa kadar müsellağ doksan milyonluk bir millet iki

¹⁰⁵ Louis Lyautey (Fransız Maraşal).

¹⁰⁶ Philippe Petain (Fransız General).

¹⁰⁷ Times Gazetesi.

¹⁰⁸ Paul Painleve (Fransız siyasetçi).

cepheli bir harpten korkuyor gibi gözüküyor. Bunun bir cephesi Avrupa'da diğeri de Ferrero'nun Fransa'ya nispetle file karşı bir siyorsinin tarzında gösterdiği Rif Devleti muazaması mıntıka-i hâkimiyetinde her halde Fransa muttalika Rif Cumhuriyeti'ni ihma etmek istiyor ve bunun içinde biraz satiyane ve masumane gibi çınlayan bir formül bulmuştur. Rif ve Cibala'ya sultan idaresinde tam bir muhtariyet temin etmek yalnız şu varki Fransızlar tarafından himaye edilen sultan esasen Fransanın irade ve arzusuna tabi ve kendine mahsus bir iradesi yok ve bunun muruc-u efkârı da elyevm Berberiler memleketinde muhtariyeti hâiz münatıkın aynı olarak istihbarat kalemi olacak değil mi? Daily Niyuz¹⁰⁹ az evvel Riflilerin müthiş enerjilerinin bir darb-ı mesel hükmünde olduğunu yazıyor. Bu sebeple hepsini ihma etmek imkânı olmadığından Fransız hükümeti biraz alicenap göstererek ebedi bir tefrite meydan vermemesini tavsiye ediyordu. Cezayir'de mütavaat mütemadiyeleriyle maruf Ben'i Evet'lerin birine kısmen müntehip yerli mümessiller geçmiştir. Belki Fas'ta da ezeli mütavaat gösteren sultan mevkiini Cemiyet-i Akvam murakabesine terk edecektir. Bu ise henüz sekizinci asırda Elhasma etrafında hüküm süren Rif Hükümeti gibi müstakbel bir Rif Devleti rüyasının tahkiki demekten uzak olmakla beraber oldukça bir terakki mahiyetindedir.

3.15 Fransa Fas'ta Akdi Sulha Hazırdır¹¹⁰

25 Teşrinisânî tarihli Deyli Ekspres¹¹¹ Gazetesi'ne mezkûr gazetenin Afrika Şimal muhabiri tarafından yazılıyor. Fransa Hükümeti mevcut muâhedeatının müsait olduğu mertebede civan merdane şeraitle Abdülkerim ile akdi sulha hazırdır ve Rif hâkiminin vâzihan ve suret-i resmiede müzâkerâta başlanmasını talep ettiği takdirde Fransa da bu talebe icabet eyleyecektir. Abdülkerim'den Fransa'nın mutelebat-ı esasiyesi şunlardan ibarettir: Abdülkerim Fas Sultanı Musa Yusuf'un selahiyet ve hâkimiyet ruhaniyesini tanıyacaktır ve bu hususta müzâkerât ceryanını isteyecektir. Geçen temmuz ayında İspanya ve Fransa delegelerin içtimâ ederek Abdülkerim'e teklif olunmak üzere bir takım şeraiti sulhiye ihzar ettikleri tarihten beri Fransa'nın bu husustaki vaz'i ve tavrı pek az değişmiştir. Abdülkerim ozaman ihzar olunan şeraiti sulhiyeyi asla eline almadı. Şu kadar vardır ki bunun esbabı Fransa tarafından ve Abdülkerim'in ağızından büsbütün başka başka şekil ve mahiyette izah olunur. Abdülkerim'in beyanına nazaran El Hamas'daki İspanya kumandanı kendisiyle bir mülakat talep etmiş ve İspanya ve Fransa

¹⁰⁹ Daily News Gazetesi.

¹¹⁰ *Ecnebi Matbuat-ı Hülasaları*, Matbuat Müdireyet-i Umumiyesi, No: 128, 3 Kânunuevvel 1341/ 3 Aralık 1925, s. 2066-2067.

¹¹¹ Daily Express Gazetesi.

sulh murahhaslarını kabule hazır olup olmadığını sormuştur. Abdülkerim ise bu su'alin pek mühim mahiyette olduğunu ve İspanya ve Fransa murahhasları Rif'in istiklalini tasdik etmeye hazır olarak gelmeyecekler ise vâki olacak müzekerattan hiçbir faide hâsıl olmayacağını bildirmiştir. Bunun üzerine İspanyol kumandanı bunları Abdülkerim'den ayrılmış Abdülkerim'de bunları muhaharen gazetelerde okuyuncaya kadar sulh şeraiti hakkında hiçbir malumata destres olmamıştır. Fransızlar ise Abdülkerim'in şeraiti sulhuyiye destres olmuş ve zaten vakıf bulunmuş olduğunu beyan ediyorlar ve Fransa İspanya sulh delegelerinin bir ay kadar Malile'de¹¹² nafil bekleyeceklerini ve bu esnada ancak bazı entrikacı ve gayrı resmi Rifliler gelip şerait-i sulhuyeyi tadile çalıştıklarını idda ediyorlar. Bu hikâyelerden hangisi doğru olursa olsun netice yine müsavidir. Yani şimdi gerek Fransa gerek İspanya Abdülkerim'e ikinci defa olarak sulh murahhasları göndermeyi haysiyetlerine menâfii ad eyliyorlar. Bu iki devletin nokta-i nazarına göre Abdülkerim'in Fransa ve İspanya'ya bir murahhas göndererek müzekeratı sulhiyenin başlamasını talep etmesi lazımdır. Abdülkerim böyle hareket ettiği halde iki Avrupa devleti Abdülkerim'in bu gibi müzekerat için göndereceği vükeladan mahrum olduğunu nazar-ı mütelayı alarak doğrudan doğruya Abdülkerim veya Seyidi Muhammed veya her ikisiyle müzekerata girişmek üzere Rif'e delegelerini göndermeye razı olacaklardır. Elhasıl müzekeratın tehirinden ileri gelen en mühim netice Abdülkerim tarafından talep vâki olmadıkça Avrupa Devletleri'nin Riflilere bir daha sulh teklifinde bulunmamalarıdır. Hadisatın ne şekil olacağı ise ancak istikbal izahar eyleyecektir.

¹¹² Melilla Fas'ta bir bölge.

4. FRANSA- ALMANYA İLİŞKİLERİNE DAİR HABERLER

1924 Fransa seçimlerinde seçmenlerin büyük bir bölümü ekonomik yükümlülüklerin arttırılmasına ve Almanya'ya baskı uygulanmasına karşı tepki göstermiştir. Fransa'da seçimlerde milli blok yerini sol karter almıştır. Yeni hükümetin mecliste dayanağı radikaller ve sosyalistler olmuştur. Anayasayı yok sayarak Parlamento'nun güvenoyundan yoksun olarak başbakan seçerek yürütmeye ağırlığını koymak isteyen Cumhurbaşkanı Millerand'ın sağcı hükümetler kurma çabası sonuçsuz kalmıştır. Bunun üzerine Millerand istifa etmiş, hükümeti Radikal Herriot kurmuştur. Herriot Sovyet Rusya'yı tanımayı, İngiltere ve Almanya'yla yakınlaşmayı ve Milletler Cemiyeti'ne önem vermiştir. 1925 Fransa'da hükümet değişikliği olmuş, sol kartelin öncülerinde Paul Painleve (Pinlova) hükümetin başına geçmiştir. Dışişleri bakanlığına barışçıl politikalarıyla öne çıkan ve Avrupa Birliği yanlısı Aristide Briand geçmiştir. Briand'ın öncelikli amacı Fransa'yla Almanya'yı yakınlaşmayı sağlayarak işe başlamaktır. Almanya'da 1923'ten itibaren değişik hükümetlerde Dışişleri bakanı olarak görev alan Gustav Stresemann da Fransa'yla iyi ilişkiler kurma yanlısıdır. Stresemann kimi görüşe göre Almanya'yı demokrasiyle buluşturmak isteyen ve kimine göre ise Briand'ı kandırmak isteyen Alman milliyetçisidir.¹¹³

Matbuat hülasalarında Fransa ile ilgili haberlere baktığımızda konu başlıklarında “Alman'ya-Fransa İle İtilafa Doğru Yeniden Temayyül Ediyor”, “Almanya Tarafından Fransa'ya Verilen Notanın Metni”, Fransa Üstünde Alman Tayyareleri”, ‘Locarno Konferansı’ ve “Biryen-Luther Mülakatı” başlıkları altında toplam beş haber bulunmaktadır.

4.1 Almanya Fransa İle İtilafa Doğru ve Yeniden Temâyül Ediyor¹¹⁴

Kutudiyen¹¹⁵ Gazetesinin son posta ile gelen nüshasında: Bir haftadan beri Alman efkârı umûmisi Alman-Fransız münasebeti hakkında fevkalade bedbinlik izhar ediyor. Berlin muhafil-i siyasiyesi Almanya ile bir emniyet mukavelesi akdine Fransa Hükümeti'ni sevk iden arzu-yu samimiyyi şüpheye düşürüyordu. Fark-ı muhtelifenin muruc-ı efkârı

¹¹³ Murat Sarıca, *Birinci Dünya Savaşından Sonra Avrupa'da Barışı Kurma ve Sürdürme Çabaları 1919-1929* (İstanbul: İstanbul Üniversitesi Siyasal Bilimler Fakültesi Gür-Ay Matbaası 1982) s.213-214.

¹¹⁴ *Ecnebi Matbuat-ı Hülasaları*, Matbuat Müdüreyet-i Umumiyesi, No: 6, 24 Haziran 1341/ 24 Haziran 1925, s. 87-88.

¹¹⁵ Le Quotidien Gazetesi.

olan gazetelerin kaffesil Mösyö Biryân'ın¹¹⁶ siyasetini bir fırıldak siyaseti gibi gösteren malumatla dolu idi. Şurası kayıttır ki bu bedbinlik cereyanını tevlid eden havadis hep Londra'dan geliyordu. Bütün Alman matbuatının İngiliz muhabirleri Mösyö Biryân'ın tarik-i itilafa mânialar ihdasını tahri ettiğini ve Fransa Almanya'nın imzasını havi bir mukavelenin müzakeresine girişmek istemediğini telkinat-ı müştereke ile muhalif-i hakikat olarak müttehiden iddia ediyorlardı. Hâlbuki bu bedbinlik namesi İngiltere'den geliyor. Moskova mukavele akdinden ve Cemiyet-i Akvam'a taraftar olmaktan Almanya'yı sarf-ı nazar ettirmek için teşvik ve ısrarına tezyid ediyordu. Almanya için zarar-ı mucib olduğu ve Bolşevik Rusya ile Alman Hükümeti'nin revâbit-ı âtiyesine muzır büyük bir tehlike ihdas edeceği söylendiğinden teşebbüsat-ı vâkia intaç olunamıyordu. İşte Sitiklof'un? İzvaste Gazetesinde? ve Raddak? ile avanesinin Pravada'da yazdıkları haberlerin ruh ve manası budur. İngiltere cevabının Paris'e gönderilmesi Almanya'da heva-yi siyasiyenin tebdilini mucib oldu. Mösyö George(Corç) Benhard, Mösyö Biryân'dan şüphe etmekte pek az devam etmedi. Gazet Dö Vas'da¹¹⁷ beyan olunan kanaat Fransa bir Fransız –İngiliz emniyet mukavelesinden başka esasen bir şey arzu etmediğinden ibaret idi. Lakin şimdi Kolanya muntikasının Fransa tarafından tahliyesini icab ettirecek bir mukavele akdinin istifade-i bahş olacağı fikrindedir. Gazet Dö Frankfurt'a¹¹⁸ gelice Versay Muâhededesi ahkâmını tatilden başka Fransa'nın bir hedefi olmadığı kanaatindedir ve Fransızların emperyalistliği istidadını bildiriyor. Binâenaleyh bu ceride, Fransız tavır ve harekâtının sebep-i katiyesi Almanlara karşı birleşmiş olan itimatsızlık olduğunu pek makul olarak ilave ediyor. Ve emniyet tevlid edecek bir siyaset takip etmesini Alman Hükümeti'ne tavsiye eyliyor. Allah vere!

4.2 Almanya Tarafından Fransa'ya Verilen Notanın Metni¹¹⁹

23 Temmuz tarihli Tan Gazetesi'nden: Almanya'nın Paris sefiri tarafından 20 Temmuz 925'te Fransa Hâriciye Nezaretine tevdi olunan notanın metni bervech-i zîrdir: Alman Hükümeti Fransa sefiri Mösyö Dö Marjeri¹²⁰ tarafından 16 Haziran 925 tarihinde kendisine tevdi olunmuş olan Fransa'nın 9 Şubat 925 tarihli Alman muhtırasına cevabî notasını itina ile tetkik etti. Alman hükümeti Fransız hükümeti ile müttefiklerinin esas

¹¹⁶ Artistide Briand (Fransız siyasetçi).

¹¹⁷ Gazette de Vassy.

¹¹⁸ Frankfurter Allgemeine Zeitung.

¹¹⁹ *Ecnebi Matbuat-ı Hülasaları*, Matbuat Müdireyet-i Umumiyesi, No: 22, 30 Temmuz 1341/ 30 Temmuz 1925, s. 339-346.

¹²⁰ Pierre de Margerie (Fransız diplomat).

itibarıyla Alman ile müştereken bir anlaşma tarikiyle sulhü tahkime ve bu babda tetati-i efkâr efkâra mühessa olduklarını memnuniyetle görmektedir. Meselenin esası hakkında müzakereler girişmeden evvel müttefik hükümetler Alman muhtırasının ortaya çıkardığı meseleler dair daha sarîh izahat talep ediyorlar. Kendileri de bu babda bir takım tekliflerde bulunuyor ve bunlara dair Almanya'nın fikrini öğrenmek istiyorlar. Bu teklifler Alman muhtırasındaki telkinlere istina etmekle beraber bazı mühim noktalarda bunlara başka bir veche vermekte ve fazla olarak bunları mukaveleye müstenid yeni fikirlerle mezc etmektedir. Kendi telkinatının ilham ettiği aynı uzlaşma ve müsalemetkerane anlaşma dairesine de Alman Hükümeti müttefik hükümetlerin telkinleri hakkında fikrini bervech-i zîr izah etmek ister. Alman Hükümeti, herhalde bazı prensip meseleleri hakkında fikirlerini umumi surette tevsiyle ilktifa edebileceğini mer'î noktalar hakkındaki vaziyetini kat'î müzakereler kadar muhafazaya mecbur olduğunu zan etmektedir. 16 Haziran tarihli notada müttefik hükümetler, emniyet meselesinin hali keyfiyetinin sulh muâhedenâmelerinin ta'dilini tazmin etmemesini beyan ediyorlar. Notanın muhtevî olduğu bu beyanat Alman Hükümeti'nin, başka izah istemeksizin müttefik hükümetlerin bu noktayı ileri sürmekle takip ettikleri gaye düşünmesine müsait değildir. Alman terkinlerinde tersim edildiği şekilde bir emniyet ahidnâmesinin akdi mevcut muâhedenâmenin tadilini mûcip olmaz. Bunun için bu babda kat'î fikirler dermiyanına mahal yoktur. Alman hükümeti aynı zamanda bir rıza akt olunacak istiflanağmeler sayesinde mevcut muâhedenâmelerinin vaziyetinde tesadüfen tahdis etmiş olan tebdillere vakit-ı merhununda tatbiki imkânının şüphesiz ebediyen bertaraf edilmesini katî? olmaz ve Cemiyet-i Akvam Ahidnâmesi'nin dahi bu mahiyette zaruretleri derpiş ettiğine nazar-ı dikkati celep edebilir. Şayet müttefik hükümetler emniyet ahidnâmesinin mesela Alman arazisinin askeri işgaline dair mer'î olan ahkâmın ihlal edemeyeceğini işaret ediyorlarsa Alman muhtırasının ahidnâme akdini bu ahkâmın tadiline tabi tutmadığı bir hakikattir. Lakin müttefik hükümetler bununla mezkûr ahkâmın ileride de mutlak surette ihlali gayri kabil pek kutsî bir mahiyet atfetmek istiyorlarsa Alman Hükümeti, bir emniyet ahitnamesi akdinin meşgul memleketlerin ve vaziyeti ve umumi surette işgale dair meseleler üzerinde tesirsiz bir hadise olamayacağını düşünmektedir. 16 Haziran tarihli noktada emniyet ahidnâmesi için çizilen usulde Versay Muâhedenâmesini imza eden komşu devletlerle Almanya'nın akt edeceği hüküm muâhedenâmelerine mühim bir rol tahsis olunmuştur. Bununla beraber bu usulde düşünülüp tespit olunmuş olan hüküm muâhedenâmelerinin mahiyet ve ehemmiyeti halen tenvire muhtaç büyük şüpheler tevliid ediyor. Alman hükümeti bu

son senelerde Almanya ve diğerk bir takım devletler tarafından münakid hüküm itilaf nağmelerini derpiş etmişti. Alman hükümeti, tarz-ı telakkı ve fikir itibari ile Cemiyet-i Akvam Muâhedenâmesinin mütenazır ahkâmına müşabih bu nevi muâhedenâmelerin devletler arasındaki ihtilafların hakemlik tarikiyle halli ve vazifesine amelî muvaffakiyetle teşebbüs için ahvali hazırada mevcut imkânları sulp ettiği fikrindedir. Düvel-i müttefika tekliflerinin bu hususta başka bir usul tervic ettiği anlaşılıyor. Bilhassa nazari dikkate çarpan nokta Müttefik Hükümetlerin teklifleri mucibince bir devletin diğerk devlete karşı bir hareketin kabul edileceği istisna-i ahvallerdir. Alman hükümeti 16 Haziran notasında Fransız ve Britanya Hükümetleri'nin ahiren ittişar etmiş olan muhabirlerinden ancak müttefik hükümetlerin maksadına göre zecri hareketin mevzûubahis ahval de hükümlük olsun veya başka bir beynelmilel muamele olsun maddi bir muameleye muracat mütekaddimedede bulunmadan vukû bulabileceği fikrini çıkarabilmektedir. Şayet müttefiklerin telakkisi bu merkezde ise müttefik hükümetlerin mesela tamirat meselesinden mütevellid mukabele-i bir misil gibi zecri bir hareketin kabul veya âdemi kabul meselesi maddi bir muameleye tabi tutmak istemedikleri ve bu mesele hakkında yalnız kendi bertarafli kararlarını muhafaza etmek istedikleri neticesi çıkarılıyor. Bundan Alman Hükümeti'nin Almanya'nın Ren memleketlerinin askerlikten tecridi ne mütedair ahkâma muhalif bir harekette bulunduğu fikrinde buldukları takdirde müttefik devletlere maddi bir muameleye müraacat mütekaddimedede bulunmadan Almanya aleyhine askeri bir müdahalede bulunmak hususunda mukaveleye müstenit bir hak tanımak mecburiyetinde olduğu neticesi istihrac ediliyor. Fransız notasında teklif edildiği şekilde akd edilecek hakem muâhedenâmeleri teminatın getirebileceği avâkip, aynı nispedte itiraza mahal bırakmamaktadır. Mütekeffil bir devletin müdehalesini muayyen şartlara tabi olacağı doğrudur. Lakin bu babda bu şartların ifa edilip edilmediği hakkında hakimane ve vahidül tarafhane karar verecek yine mütekeffil taraf olacaktır. Bununla demek isteniyor ki hakem muâhedenâmeleri imzalayan her iki taraf arasında itilaf vukû halinde bunlardan hangisinin mütecaviz telakki edilmesi lazım geldiğini mütekeffil taraf tayin edecekti. Mütekeffil taraf hakem muâhedenâmesini imzalayan tarafından biriyle hususi bir ittifakla bağlı olduğu zamanda bile aynı selahiyete malik bulunacaktır. Bu mahiyette maddelerin teminat usulünde münhasıra Almanya'nın zararına bir gedik açacağı aşikârdır. Almanya'nın müteffil devletlerle mütehadden takip ettiği şekilde hakiki bir sulh ve müsalemet gayesi uzman-ı husul bulacaktır. Benaberin Almanya Hükümeti, bu babdaki endişelerinin müttefik hükümetler tarafından izole edileceğini ümit etmek ister.

Ve aksi takdirde teminat usulünün Cemiyet-i Akvam Ahidnâmesi'nin ruhuna tevafuk edemeyeceğini o nisbette ümit edebilir. Fil vâki ahitnameye göre sulhun inkıtâmını mûcip bir hal olup olmadığını bilmek meselesi hakkında dürüst bir surette tanzim edilmiş bir muamele dairesinde karar verilmesi ve buna müteallik zecrî tedbirlerin tabi olduğu şartların maddi surette tespiti lazımdır. Fransız notasında çizilmiş olan usule göre bu babda verilecek bütün kararların i'tası akid taraflardan yalnız birine bırakılmış oluyor. Böyle bir usulü nizam sulhu tahkim edecek mahiyette olmaz ve hatta ciddi karışıklıklara bile meydan verir. Alman Hükümeti, Almanya'nın Cemiyeti Akvama duhuli Alman muhtırasının esas fikirlerinin tahkiki için zaruri bir şart olmayacağı fikrindedir. Müttefik hükümetler ise bilakis Alman muhtırasında telkin edilmiş olan Emniyet Ahidnâmesinin ancak Almanya'nın Cemiyeti Akvam'a dâhil olduğu takdirde bir mana ve ehemmiyeti ifade edebileceğine zahib bulunuyorlar. Emniyet meselesinin halline atf ettiği ehemmiyete binaen Alman Hükümeti esas itibari ile bu iki meselenin birbirine rabtına itiraz etmek istemez. Bununla beraber Almanya'nın Cemiyeti Akvam duhuli meselesinin de henüz dikkat ve itina ile tenvire muhtaç olduğunu işaret etmek mecburiyetindedir. Müttefik Hükümetler, 1924 senesi eylülünde de kendilerine tevdi edilen muhtıra ve 1924 senesi kânunuevvelinde Cemiyeti Akvam'a gönderilen Alman notasıyla Alman Hükümeti'nin bu babdaki nokta-i nazarına muthali olmuşlardır. Fransız notasının müracat ettiği 13 Mart tarihli Cemiyeti Akvam Meclisi'nin notası, ahidnâmenin on altıncı maddesi mucibince deruhte edilecek mecburiyetler hakkında Almanya tarafından vâki olan itirazları izole edemedi. Cemiyeti Akvam meclisinin izahattına rağmen Avrupa'nın merkezinde kâin kuvvetli surette müsallah devletlerle muhatve cereyen tarihinde ufak ve büyük birçok harplere mükerreren sahne olan silahsız Almanya'nın üçüncü bir devletin müsallah münazaalarına namütenahi surette karıştırılması tehlikesi bakidir. Cemiyeti Akvam'ın bir azası sıfatıyla Almanya için müsavat-ı hukuk ancak silahtan tecritinin Cemiyeti Akvam Ahidnâmesinde ve Versay Muâhedenâmesinin beşinci kısmının mukaddimesinde munderic umumi tecrid teslihatla takip edildiği zaman tesis edilebilir. Bunun için Almanya'nın şimdiden Cemiyeti Akvam'a duhulünün mümkün kılınması isteniliyorsa umumi tecrid teslihat devresine kadar geçecek zaman için muvakkat bir suret-i hal bulmak icap eder. Bu suret-i hal, Almanya'nın askeri ve iktisadi olduğu kadar coğrafi vaziyetini de nazar-ı itibare almalıdır. Alman hükümeti 16 Haziran tarihli nota hakkında şimdilik yalnız bu mülahazalarla iktifa etmek ister. Gösterilen şüphe ve ihtimamlara rağmen karşılıklı nokta-i nazarlar arasında mahsus bir tekaribin husulü şimdiden müşahede

edilebileceğine zahip oluyor. Alakadar, devletler esas itibari ile emniyet meselesinin Almanya tarafından telkin olunan teminat ahidnâmesi ve hüküm muâhedenâmeleri usulünün İnkışafıyla hali hususunda samimi bir azim ve irade ibrazında müttehit bulunuyorlar. Bu hususta henüz şüpheler ve ihtilaf-ı efkâr bulunmakla beraber alakadar hükümetler istihdaf olunan gayeyi gözden kaçırmaz, Müsavat-ı hukuk ve mütekabiliyetinin lüzumunu nazarı itibara alırlarsa bu şüphe ve ihtilafı efkâr bertaraf edilebilir. Alman Hükümeti müstakbel müzâkerâtın müspet bir neticeye münecir olacağını ümit edebilir ve milletlerin müsterih ve müsalemekkarane bir inkışaf ve harbin yıktığı tabii münasebet-i iktisadiyenin dünyada yeniden tesisi hakkında sağlam temenniyatın ifade ettikleri hararetili teminatın isaf edilmesi için bu babdaki müzakerelerin te'cil edildiğini görmekte pek mes'ud olur.

4.3 Fransa Üstünde Alman Tayyareleri¹²¹

İngiltere Almanya'ya iltimas etmekle itham ediliyor. 25 Ağustos tarihli Mornig Post¹²² Gazetesi'nin Paris muhabiri mahsusunu diyor ki: Fransız teyyareleri Alman'ya toprağına inmeye mecbur oldukları zaman Alman Hükümeti tarafından zabt ve müsadere olundukları halde Alman teyyarelerinin Belçika toprağına inmek ihtimal ki: Bevyera,¹²³ Fransız toprağı üzerinden uçup oraya da inebilmek imtiyazını hâiz olduklarını izhar eden bir hadisenin vukûu Fransız efkâr-ı umumiyesini heyecanı sevk etmiştir. Maten¹²⁴ Gazetesi 12 Ağustos'ta Londra Amsterdam Berlin hattı üzerinde uçan bir Alman ticaret tayyaresinin Üstanid'de? yere inmeye mecbur olduğunu bildiriyor. Tayyare pilotu Belçika Hükümeti tarafından tevkif edilmiş ise de evrakının yanında olduğunun görülmesi üzerine serbest bırakılmıştır. Belçika Hükümeti teyyareyi zabt ve müsadere eylemiş olduğu halde İngiltere Umur-ı Havaiye Nazarı tarafından Belçika Hükümetine vâki olan müracaat neticesinde tayyare sahiplerine iade edilmiştir. Maten Gazetesi bu hadiseyi nakilden sonra şu sözleri ilave ediyor: Fakat Fort Tayyare karargahında sebepsiz yere alıkoyulmuş olan on üç Fransız teyyaresinin iadesini temin için İngiltere Hükümeti tarafından Fransız lehine hiçbir teşebbüste bulunmadı. Bu gazete İngiltere'yi doğrudan doğruya ikiyüzlü bir hava oyunu oynamakla itham ediyor. Yani İngiltere bir taraftan beynelmilel umur-ı havaiye mukâvelenâmesine vâzı imza olan devletlerin

¹²¹ *Ecnebi Matbuat-ı Hülasaları*, Matbuat Müdireyet-i Umumiyesi, No: 51, 2 Eylül 1341/2 Eylül 1925, s. 823-825.

¹²² The Mornig Post.

¹²³ Almanya'nın eyaleti.

¹²⁴ Le Matin Gazetesi.

Almanya toprağı üzerinden uğma hakkını hâiz olmak üzere dermeyan ettikleri iddiaya müzaheret edeceğini vaat eylediğı halde diğer cihetten de Berlin ve merkezi Avrupa tarihiyle İstanbul- Bağdat- Hindistan yolunda uğacak İngiliz teyyarelerine menâfii husûsiye temin edebilmek için Alman teyyarelerine her tarafta yol vererek zımnen vâkiğ olan muvafakat ve taahhüdünü ihlal eyliyor. Arada meşhud olan bu tesanüdsüzlükten başka Maten Gazetesi İngiltere Hükümeti'nin Almanya teyyarecilerine İngiltere toprağı üzerinden uğmak müsadelerini bahş eylediğini de bildiriyor. Bu Alman teyyarecileri “Şilt” nehri mansıbından doğrudan doğruya Times Nehri mansıbına uçakları yerde Flemenk hududundan Fransa hududuna kadar Belçika sahiline takip ediyorlar. Ve bu vechle Limne'ye müntehi tarik müstakim üzerine tesadüf eden Dunkirk ve kale üzerinden geçiyorlar. Maten beyanatına şöyle nihayet veriyor: o halde Fransa, Belçika, Yugoslavya ve Romanya'yı kendi arazileri üzerinden uçan Alman teyyareleri hakkında toprakları üzerinde uçan bu devletler teyyarelerine tatbik ettiğı kaideyi yani hak-ı şikâyet olmaksızın doğrudan doğruya zapt ve müsadere tedbirini tatbik etmekten kim men ediyor?

4.4 Locarno Konferansı¹²⁵

Mir Gazetesi'nin 5 teşrînievvel 1925 tarihli nüshasının baş makalesi: Bugün teşîrini evvelin 5 de İtalyan İsviçre'sinin meçhul bir kasabacığı olan Locorna'da aylardan beri ihzar edilmekte olan ve Versay Konferansından sonra en mühim konferanslardan alel icab eyleyen beynelmilel bir konferans küşat olunmaktadır. Bu konferans düvel-i mutelife ile Almanya arasında bir teminat muâhedenamesinin tabir-i diğerle müstakbelde muhtemel harplerden ihtiraz için bir emin ve selamet mukâvelenâmesinin akd ve tanzimini istihdaf etmektedir. Almanya Garp komşularla mazideki itilafatının hali hazırda heyecan ve tehlikelerin menbalarını teşkil eden menazi-i fih mesâîli tezkürür ve hal etmek üzere harbi umumiyenin vukûğundan sonra sabık düşmanları olan düvel-i mutelife ilk defa olarak şerait-i mütesaviye tahtında karşılaşmaktadır. Ruş-ı ahvale nazaran Locarno Konferansı'nın bir netice-i mesudesi olarak bir müddet sonra tahakkuk etmiş muhtemel görünen teminat muâhedenâmesi asırlardan beri Avrupa'nın kalpgahında hüküm ferma olmuş ve onun sulh ve selametini ihlal eylemiş olan Ren münazarasını tasviye edecek ve ona hatime çekecektir. Eğer Fransa ve Almanya bugünkü hudutlarını mütegabilen temin etmek ve Ren ile Alsas-Loren için müstekbal

¹²⁵ *Ecnebi Matbuat-ı Hülasaları*, Matbuat Müdireyet-i Umumiyesi, No: 85, 4 Teşrînievvel 1341/ 13 Ekim 1925, s. 1372-1376.

harplerden feragat eylemek hususunda akit itilafa muhaffak olurlar ise badema adâvet ve husumet ve rekabet ve ihtilaf mesaliği esbab ve sevaik-i zail olmuş olacaktır. Bilakis Ren etrafındaki münâzaa ve husumet devam ettiği takdirde harp-i umumiye ihzar için mazide olduğu gibi önümüzdeki birkaç on sene zarfında birisinin başında Fransa ve diğerinin Almanya bulunduğu halde Avrupa muhasim zümrelere inkısam ederek münaferet ve adâvet hisleri artacak ve umumu sürükleyecek olan yeni bir harbin hudusuna sebebiyet verecektir. İşte bu gaye ve emel ile mütehassız bulunan ve günün en mühim hadiseyi beynelmilleliyesi olan bu konferansa Garp Devletleri'nin en benam rical ve diplomatları iştirâk edecektir. İstihsali mümkün olduğu takdirde bu konferanstan beklenen neticeyi elde etmek o kadar kolay olmayacaktır. Mesele-i münazi-i fehanın esasını teşkil eden Ren havzasından ziyade Almanya'nın Şark komşuları Lehistan ve Çekoslovakya ile olan hudutlarını tesbit ve tayinde düşar müşğulat olunacağı tahmin edilmektedir. Almanya teminat ahitnamesi için vukû bulan medid mükelema ve müzekevat evveliye ibtidasında garp hudutlarının emniyet ve masuniyeti hususunda bamukavale name teminat vermeye hazır olduğunu daima beyan ettiği halde Şark hudutları hakkında böyle bir teminat vermekten içtinap etmekte ve Şark'taki ihtilafatını tahkim usul ve suretiyle hal ve fasl etmeyi azami olarak vâdeylemektedir. Almanyanın Şark komşularıyla müdefa-i müştereke muhadenmeleri akd etmiş olan Fransa ve Belçika tahkim usulüne güç hal ile temayyül ettiler. Mâmâfih Almanya - Lehistan ve Almanya - Çekoslovakya beyninde akdi mutasavver tahkim ve muâhedenâmeleri meselesi konferansın en mazlum ve tehlikeli ciheyetidir. Söylediğimiz vecîhle bu konferans istahsali muhtemel olan netayicten sarf-ı nazar malup Almanya'nın rei iştişariyle olmayıp gâliblerin malik olduğu hukuku mütesaviye ile ona iştirâkından dolayı büyük bir ehemniyeti hâizdir. Mevzûbahis olan konferans galiplerin beyinlerinde kararlaştırdıkları şeyi maluplara kabul ve tahmil ettirmek kabilinden olmayacak ve tarafının mesalimizde olduğu gibi müteaddît devletlerin hüsn ve rızalarıyla ceryan edecek olan mükelamat ve müzâkerât neticesinde ittihaz-i mukarrerat eyleyecektir. Pariste tanzim olunan ve mûcip-i çakarât bir şekilde maluplara cebren ve kahren kabul ettirilen muâhedat payidar bir siyasetin istinat etmemesi icap eden hüsumet ve intikam hislerinin mahsulüdür. Muâhedat-ı meskure daha büyük bir itidal ile tanzim ve mukaderatları mevzûbahis olan devletlerin iştirâkine müside edilmiş olsa idi akveddüveliye-i mebhus anhanın gayri kabil tatbik olan cihadlerine mahal kalmamış olacak ve cihan-ı mesalemeti daha çabuk tesis etmiş bulunacak idi. Aynı zamanda galipler hatalarını tashih etmek için bu konferans gibi yeni içtimâlar

akdine lüzum ve mecburiyet görmeyecek idi. Muâhedat-i münakıdenin adalet ve kıymeti tatbikiyeden mira olduğu ve madurlarin bu haksızlıkları ref ve nez etmek için çalışmaktan vazgeçmeyecekleri ve harp-i umumiyyede evvel ahval ve şeraitte çok tehlikeli bir vaziyet vücut bulduğu derin ve kanaatin hasıl olmamış olsa idi hiçbir kimse kendi emniyet ve masuniyet için teminat aramayı hatır ve hayaline bile getirmez idi. Galipler haksızlık yaptıklarını bildikleri için vicdanen rahat değiller ve atiden tevhiş ettikleri için irtikab eyledikleri hatalarını tashih etmek çarelerini arıyorlar. Bu hataların tashihi ancak ayaklar altına alınan hukuk ve adaletin tahakkuk ve tezahür etmesiyle mümkün olabilecektir.

4.5 Biryan-Luther Mülakatı¹²⁶

9 Teşrinievvel tarihli Jurnal de Deba'nın¹²⁷ Biryan¹²⁸-Luther¹²⁹ mülakatı ve Rus Şantajı Ünvanıyla Neşrettiği Bent: Mösyö Biryan Alman başvekil Mösyö Lutherle hususi bir mülakatta bulundu dünkü günün pek ziyade tenkid edilen ve edilecek olan hadisesi budur. Bu mülakat onla üzeri Locorno'nun pek yakında bulunan güzel ufak Askanu¹³⁰ kasabasında vukû buldu. Her iki nazır Askanu Gölü sahilini mukaleme mahalli intihap ettikten sonra mahalli mezkurede buluşmak üzere dün birbirlerine söz verdiler ve bir otel bahçesinin yeşil kameriyesi altında buluştular. Mösyö Luther bir bira kadehini boşaltırken Mösyö Biryan büyük bir itimat ve samimiyetle konuşuyordu. Bu manzara ile istihza kolaydır. Bunu tenkid etmek mümkündür. Burada mülakat haberi müsait bir suretle karşılandı. Bu mukalemeler tasavvurda iken konferansın muhaffakiyetini ihsazar için bunların lüzumu daha iyi hissediliyordu. Askanu mülakatının ehemmiyetini anlamak için Mösyö Luther'in mahiyet ve vaziyetini öğrenmek lazımdır. Başvekil Mösyö Lutherin Almanya'da henüz pek büyük bir nüfusu vardır hiçbir siyasi fırkaya mensup olmaması kendisini şiddetli tenkitlerden korumaktadır. Kendisi azim sahibi namuslu bir vatanperver tanındığı malumdur. Kendisine Alman vatanın teşhis eden bir zat denilse layıktır ve en koyu firkacılar Mösyö Luther'in efal ve maksatlarını tecrime cürret etmez. Alman başvekil bu mülakatın tesirlerini düşündükten sonra buna karar verdi ve bundan mütevellit mesuliyetleri üzerine aldı. Mösyö Luther'in Almanya'da siyasetinin birçok

¹²⁶ *Ecnebi Matbuat-ı Hülasaları*, Matbuat Müdüriyet-i Umumiyesi, No: 87, 15 Teşrinievvel 1341/ 15 Ekim 1925, s. 1402-1405.

¹²⁷ Journal des Debats Gazetesi.

¹²⁸ Artistide Briand (Fransız siyasetçi).

¹²⁹ Hans Luther (Almanya Şansölyesi).

¹³⁰ Ascona İsviçre'de bir şehir.

düşmanları bulunan Mösyö Şitrezman'ın¹³¹ yanında vahim bir eser-i siyasiyesi akit etmeden evvel Mösyö Biryen'da serbestçe konuşabilmesi faideden hali değildir. Dilimize mükemmel surette vukûfu ve kısmen Cenevre'de tahsil ve terbiye görmüş bulunması mükâlemeyi kolaylaştırıyordu. Bu mülakatı asla geciktirmemek faideli idi. Büyük bir hataya düşme korkusu olmaksızın bu mükâlemelerin umumi mealine tahmin mümkündür. Her iki nazır zamanımızın meselelerini ve bilhassa konferansa arz olunan meseleleri gözden geçirdiler ve aynı zamanda mensup oldukları memleketlerin efkâr-ı umumiyelerini birbirine anlattılar. Müşgûlatı vâzih bir surette görmek onları hal etmek demektir. Bu müşgûlatın cümlesi konferansa ait değildir. Bunlar içinde konferansa yabancı olanlarda vardır. Mösyö Biryen dün gazetecilere beyanatta bulunurken dedi ki: Locarno'da mühim meseleleri hal edecek konferansı torpillemek isteyenler vardı, bu fikir doğrudur. Locarno müzakerelerini akim bir bırakmak isteyen ve birkaçı esasen malum olan zevat vardır. Bunların birincisi elyevm Sovyet Hükümeti hıdematında bulunan çar idaresinin makyavel diplomatı Çiçerin'dir¹³². Buraya gelen ve her tarafta şüphe ile karşılanan tekziplere rağmen Mösyö Çiçerin kendini tedavi ettirmekten ziyade konferansı akim bırakmak için Berlin'e gitti. Beynelmilel inkılap havarisinin reis-i cumhur Maraşel Hindenburg'a¹³³ karşı Almanya'nın müstakbel mukadderatı hakkında vatanperverane endişelerle dolu bir lisan kullandığı tahmin olunabilir. Rus Hâriciye Nazırı İngiltere'nin tesiskerdesi olan Cemiyet-i Akvam'ın Yukarı Silezya meselesinde, Saar mıntıkası idaresi hakkında olduğu daima Almanya aleyhinde bulunacağını gösterdi. Almanya'ya Locarno'nun cazibesinden korunmayı tavsiye etti. Ve belkide kendisinin de orada hazır bulunması esbabının ihzarını teklife kadar ileri vardı. Lehliler'in Ruslar'ı Locarno'ya gelmeye davet ettikleri hakkında Rotekana'nın yazdığı bir makale, böyle bir teklifin vukûnu tahmine müsaittir. Bunlar, Almanya'nın daima iki cepheye maruz bulunduğunu tahmin eden şarktan büyük bir tehlike gelmeyeceğini biltecrübe bilen ve korkulacak tehlikeleri garpte gören ihtiyar bir maraşelin üzerinde bir tesir yapabilir; Rus entrikaları bundan ibarettir. Beynelmilel inkılap adamlarının sulh ve müsalemetin en azimkâr düşmanı ve en serkeş nasyonalizmin tabii müttefiki olmaları pek şayan-ı kayıttır. Locarno'daki vaziyet hakkında bir hüküm vermek için bu noktaları bilmek lazımdır. Mösyö Biryen, bunları Mösyö Luther'den öğrendi. Alman başvekili de Mösyö Biryen tarafından temsil olunan Fransa'nın bir gulyabani olmadığına kanaat

¹³¹ Gustav Stresemann (Alman siyasetçi).

¹³² Georgi Çiçerin (Sovyet politikacı).

¹³³ Paul van Hindenburg (Almanya Şansölyesi).

getirebildi. Fransa kendisi için dostları için ve herkes için sulh ve emniyet şartları istiyor. Kendisi, bunları istihsal için Locarno'da bulunuyor. Bu kadar hüsn-i niyet safderunluk olacağını, Almanya ile mükâlemenin esasen bir tehlike ve yolun tuzaklarla dolu olduğunu teyit edecek evhamlı adamlar bulunacaktır. Bunları dinlemek icap etse her Alman teşebbüsüne memnudur diye mukabelede bulunmak lazımdır. Locarno'da başka bir usulün tecrübe edildiği aşikârdı. Bunu, efkârı umumiyesi müteşettit, milletperverlerin entrikalarına ve Rus şantajlarına maruz bulunan Almanya ile bir itilafın muvakkat olması ihtimalini düşünerek tatbik etmek lazımdır. Bu cihet düşünüldükten sonra, Mösyö Biryan'ın Mösyö Luther'le mükâlemeleri, birçok mübhemiyet muhtevi-i siyasi bir manzarayı ancak pek az tenvir edebilir.

5. FRANSA-SURİYE İLİŞKİLERİNE DAİR HABERLER

I. Dünya Savaşı sonucunda Osmanlı Devleti'nin yıkılmasıyla Ortadoğu'da ortaya çıkan boşluğu doldurmak isteyen Fransa 1920 San Remo Konferansı'nda İngiltere ile Ortadoğu topraklarını paylaşmıştı. Böylece Ortadoğu'da önemli bir konuma sahip olan Suriye ve Lübnan'ı mandası altına alan Fransa İngiltere'den sonra Ortadoğu'ya yerleşen ikinci güçlü devlet konumuna yerleşmiştir. Ancak Fransızlar hâkimiyetlerini geniş bölgelere yaymak isteyince Fransa'nın politikasına başta İngiltere karşı çıkmıştır. Sonraki yıllarda Fransa'nın sömürgelerindeki artan milliyetçilik düşüncesi Fransa'nın işini zorlaştırmıştır. Mevcut sömürgelerini koruma amacıyla Fransa Suriye'ye büyük askeri kuvvetler göndermiştir. Suriye Kralı Faysal'ı tahtan indirmiş, bölgeyi askeri yönetim altına almaya çalışmış, bu yaklaşımı da büyük tepkilere neden olmuştur. Fransa, ayrıca mandası altındaki bölgelerde Arap birliğini parçalamak için, Lübnan topraklarını Osmanlı Devleti dönemindekini iki katına çıkararak Suriye'den koparmıştır. Geriye kalan Suriye topraklarını eyaletlere bölerek federal bir yapı kurmayı amaçlamıştır. Fransa'nın bu yaklaşımı da Araplar içerisinde Fransa'ya duyulan öfkeyi arttırmış, bölgede ayaklanmalara neden olmuştur.¹³⁴

Ecnebi Matbuat-ı Hülasaları'nda Fransa-Suriye ilişkilerine dair şu başlıklar altında "Suriye Ahvali Resmi Fransız Teminatı", "Suriye'de Fransız Harekâtı Askeriyesi" ve "Fransız-Suriye Siyaseti" haberleri yer almıştır.

5.1 Suriye Ahvâli Resmi Fransız Teminatı¹³⁵

General Saray'ın¹³⁶ çağrılması talep olunuyor.

29 tarihli Tayms¹³⁷ Gazetesi'ne Paris muhabir mahsusundan yazılıyor. Hükümet bu defa Beyrut'tan muhtasar bir resmi telgraf vârid olmuşturki bunda on gün evvel vukûa gelen isyan cezası olarak Şam ahalisinden General Saray'ın talep etmiş olduğu esliha ile mebal-i azimenin sukûn ve intizam ile tahsil edilmiştir. Gerek Şam'da gerek civari menatıktaki vaziyet-i umumiyesinin ne halde bulunduğu gelince bu hususta muayyen malumat alınamadığı itiraf olunmaktadır. Dünkü Tayms Gazetesi'nde gerek Şam kıyâmı hakkında ve gerek şehrin bombardımına ait tab' edilmiş olan haberler Paris

¹³⁴ Uçarol, *Siyasi Tarih 1789-1994*, s.551.

¹³⁵ *Ecnebi Matbuat-ı Hülasaları*, Matbuat Müdireyet-i Umumiyesi, No: 105, 7 Teşrînisâni 1341/ 7 Kasım 1925, s. 1698-1700.

¹³⁶ Maurice Sarrail (Fransız general).

¹³⁷ Times Gazetesi.

mehafilinde bilhassa çok derin bir tesir husule getirmiştir. Bunun asıl sebebidir resmi menabinden henüz muayyen hiçbir şey öğrenilememiş olmasıdır. Beyan olunduğuna nazaran Filistin fevkalade komiseri Lord Plamer General Saray'a bir telgrafname çekerek vaziyet hakkında malumat istemiş. General Saray'da ecnebi tebasına bir fenalık olmadığını bildirmiştir. Bu hususta resmen teyitata des-ret olunamamış isede müttehede-i Amerika Hükümeti'nde Fransa'ya Suriye ahvali hakkında suret-i resmiyede müracatta bulunduğu ve bunda Suriye'de ikamet veya seyhat eden Amerika tebasının düşar olmaları muhtemel tehlike ve zararlara nazarı dikkati celp ettiği de söyleniyor. Suriye vaziyetinin şimdilik büyük bir miktarda kuvvay-ı imdadiye irsaline lüzum gösterecek derecede vahim olmadığı farz ediliyor. Şimdiye kadar Suriye'ye irsali emir olunan kıtağıtın miktarı pek cüzidir. Temmuz ve ağustos aylarında vukûa gelen malubiyetlerden evvel Suriye'de on iki bin kişilik Fransız kuvveti bulunuyordu. O hadiselerden Şam kıyamına kadar mürur eden müddet zarfındada on bin kişi daha gönderildi. Suriye'de vaziyetin General Saray tarafından fena bir surette idare edildiği artık Pariste umumiyetle tasdik edilmektedir. Binâenaleyh mehafil siyaside General Saray'ın yerine Suriye umur-u siyasiyesini temsiyet için sivil bir komiserin tayini münasip olacağı kanatı gittikçe kesb-i kuvvet eylemektedir. Şurası şayanı tesüfdirki General Sarayı Suriye'ye tayin eden Mösyö Heryu¹³⁸ Hükümeti bu hareketi ile muktedir meşhur olmakla beraber de mevâtı fikirlerinden ve sınıfı ruhban nokta-i nazarına iltifatı olmadığından dolayı milli bölük devrinde ihmal edilmiş bir namuslu askere mükâfat etmek istemişti. Hatta Cebeli Dürüz kıyamından sonra ve bu satırları yazdığımız tarihten birkaç hafta evvel bile Mösyö Heryu mükerreren General Saray hakkında müddeiyatta bulunmuş onu müdafaya uğraşmıştır. Tan Gazetesi vezaif-i mevduasını daha iyi ifaya muktedir bir fevkkalade bir komiserin tayin edilerek Suriye'ye gönderilmesini talep etmekte, zaten General Mişo inhizamından sonra Mösyö Pinlova¹³⁹ Kabinesi azasında bir kaçının da General Saray'ın geri alınması fikrini tasvip etmiş bulduklarını ilave eylemektedir.

¹³⁸ Edouvard Marie Herriot (Fransız siyasetçi).

¹³⁹ Paul Painleve (Fransız siyasetçi).

5.2 Suriye’de Fransız Harekâtı Askeriyesi¹⁴⁰

20 Teşrinisani tarihli Deyli Mail¹⁴¹ Gazetesi’ne Paris muhabiri tarafından bildiriliyor: Bugün Suriye’den gelen telgraf Lübnan’da vâsi mikyasa harekât-ı askeriye nin inkışaf etmekte olduğunu bildiriyor. Bu harekâta büyük kıtaat-ı askeriye iştirâk etmiştir. Eğer bu harekât muvaffakiyetle itmam olunursa Dürzi ordusunun en büyük kısmı ihata edilmiş olacaktır. Liberte Gazetesi’nin Kahire muhabirinden bildirdiğine nazaran iki alay süvari ile sekiz tabur piyade refakatlerinde hafif topçu kıtaatı ile tanklar olduğu halde ayın on sekizinci günü Beyruttan hareket etmişlerdir. Bu Kolmaşyon? ve şimendifer ile sahne-i harekâta gitmektedir. Hâlihazırda bir Fransız kolu, Hermen(Cebel-i Şeyh) etrafında icrayı harekât ediyor, diğer bir takım kıtaat da Sayda limanına ihraç edilerek(Cezin) ve (Nitya) üzerine sevk olunmuştur. Böyle Dürziler üzerine kuvve-i asliyelerini muhit olan üç cihatten icrayı tasdik edilmeye başlanılmıştır. General Düpor dün gazetecilerle vâki olan mülakatında bir hafta veya on beş gün zarfında Cebel-i Lübnan’nu ıstattan tathir olunacağı ümidinde olduğunu beyan etmiştir. Hasbiye’yi işgal etmiş Dürzi haytaları ahiren civar köyleri işgal etmek teşebbüsünde bulunmuşlardır. Fakat hücumları kat-i bir âdem muvakkatine müncir oldu. Hâlihazırda Dürziler Şark’a doğru hal-i ricattadırlar. Hali hazırda Cebel-i Dürzi’de sükûnetin hüküm ferma olduğu görülüyor. Araziyi yağmakar eşkiyadan temizlemeye havaheşkor olan köylüler Fransız kuvvetlerine teklif-i muâvenet eylemişlerdir. Hâsıl olan intıbaata nazaran mutedil miktarda takviye kuvvetlerinin vürûduyla intizam ve asayişin iadesi kabil olacaktır. Tayms¹⁴² Gazetesi’nin Beyrut’ta bulunan bir muhabiri vaziyeti umumi surette tahlil ve tetkik ederken diyor ki; Suriye’de belli başlı iki ihtilal vardır. Bunlardan biri cenup ihtilali olup(Hasbiye) etrafındaki muharebat ile alakadar bulunmakta ve Cebel-ü Lübnan’a yayılmaktadır. Yine Lübnan’a ve anti Lübnan’a temas eden diğer ihtilal ise (Balbek)de temerküz itmektedir. Bu iki kuvvetli isyan ve ihtilal yatakları arasından seyyar olarak bir takım asat ve eşkiya çeteleri hayatları vardır ki; Yalnız ve uzakta kalmış Mevakı’yi yağmalıyorlar. Fransız mühimmat ve levazımını tahrip ediyorlar. Beyrut ile Şam arasındaki caddeye ve şimendifer hattına hâkim olabilecekleri noktalara yerleşmek istiyorlar. Fransız kumandanlığı olan Beyrut ile Şam arasındaki hat muvasalayı taht-ı emniyete almağa teşebbüs eylemiştir. Bu hatt-ı muvasala şimdi

¹⁴⁰ *Ecnebi Matbuat-ı Hülasaları*, Matbuat Müdireyet-i Umumiyesi, No: 124, 29 Teşrinisâni 1341/ 29 Kasım 1925, s. 1998-2001.

¹⁴¹ The Daily Mail Gazetesi.

¹⁴² Times Gazetesi.

selasen inşa edilmiş birçok bölük havuzlarla muhafaza edilmektedir. Bu bölük havuzları zincirinin şimal ve cenüb cihetlerinde seyyar Fransız müfrezeleri hatt-ı mıntıkasına girmeğe çalışan assat çeteleri ile müsadematta bulunmaktadır. Şam'da ve Şam havalisinde Fransız kıtaatı kuvvetle yerleşmiş olduklarından ba'dema gerek şehirde ve gerek civarında ehemmiyetli karışıklıkların zuhur etmesi muhtemel görünmüyor. Cenup havalisinde General Hamalen Şam-Derma şimendiferi güzergâhını kuvvetli suretle taht-ı muhafazaya almıştır. Bu kuvvay-ı muhafaza yalnız hattı korumakla kalmayıp(Sevide) mıntıkası Dürzilerinin sahil Dürzilerine iltihak etmesine mani olmaktadırlar. Fransız kumandanlığı solda merkezde bulunan iki isyan merkezine müteâkiben hücum etmek fikrindedir. Bu işte siyaset dahi mühim bir rol oynayacaktır. Yani Fransa bu suret-i hareketle Suriye ahalisi arasında hüküm ferma olan Iraki ve dini adâvetlerden de istifade eyleyecektir. Tan Gazetesi diyor ki; Fakat Halep şimalinde Türk entrikası daha vahim bir tehlike ihdas etmeden evvel biz müşkülata galebe etmeye müsaraat eylemeliyiz.

5.3 Fransanın Suriye Siyaseti¹⁴³

18 Kânunievvel tarihli Tayms¹⁴⁴ Gazetesi'nin Paris muhabir mahsusı tarafından bir gün evvel ki tarih ile gönderilmiş olan atideki telgrafname intişar edilmiştir: Meclis-i âyanın bugün ba'dezzeval celsesinde General Burjuva Suriye itişaşatını ve General Saray'ın¹⁴⁵ bu husustaki mesuliyeti hakkında hükümetten istihzahda bulunmuştur. General Burjuva'nın sabık Suriye fevkkalade komserine atıf ettiği mesuliyet-i umumi nokta-i nazardan mûmâileyh tuttuğu siyasetin fena düşünölmüş ve tahrik ve gaznab edeceği mahiyette olması ve bu siyasetin bazı hayret perperane liberal düşünceleri ihtiva etmekte olmasına rağmen fırka fikriyle karışmış bulunmasıdır. Ayan müzâkerâtının devamı esnasında meclis ayan umur-u hâriciye encümeninin icrayı tahkikat için General Saray'ı celb etmediği fakat Mösyö Pinlova'nın¹⁴⁶ istimağı esnasında kendisininde mûmâileyhe refaket edebilmesine meydan bırakıldığı anlaşılmıştır. General Burjuva sabık fevkkalade komserinin siyasetini tenkit ettiği esnada Suriye'nin dört hükümetinden en menut ve en müterakkıs olan Cebel-ü Lübnan'daki Hristiyan Marunîlerin Fransızlara en sadık ve muhip bir ensar olduğunu söyledikten sonra

¹⁴³ *Ecnebi Matbuat-ı Hülasaları*, Matbuat Müdireyet-i Umumiyesi, No: 148, 27 Kânunuevvel 1341/ 27 Aralık 1925, s. 2386-2388.

¹⁴⁴ Times Gazetesi.

¹⁴⁵ Maurice Sarrail (Fransız general).

¹⁴⁶ Paul Painleve (Fransız siyasetçi).

General Sarayın orada mülki vali olan General Vander Buruk'u azletmekle Marunîleri gücendirdiğini ve başka birinin vali intihap olunmasında ısrar eylediğini ilava etmiştir. Bu ısrar önünde Lübnan'ın meclisinde mukavemet göstermiş olduğundan nihayet General Saray Meclisi dağıtmıştır. İkinci meclis intihabında ise General Saray namusum? olarak vaz' ettiği bir usül yüzünden meclisi daha fazla adette müslüman unsur dahil olmuş bu da Hristiyanların bir kat daha infâlini mûcip olmuştur. Halep ve Şam hükümetlerinde ise General Saray Müslüman milliyetperver muhariklerden mürekeb olan Halk Fırkası'nı bir teşkilat vucûda getirmeye teşvik etmiştir. Müslümanların bir kısmı Fransız mandası aleyhinde ve bir kısmı lehinde idi. Fakat General Saray'ın Halk Fırkası'na gösterdiği teşciat yüzünden Arap ittihadı fikri birden bire meydan alarak Fransız mandası aleyhine de pek şiddetli bir propaganda seferi açılmıştır. Ayandan diğer birkaç zat tarafından da General Saray'ın Suriye'deki harekâtı askeriyesi tenkid olunduktan sonra Mösyö Pinlova General Saray'ı müdafa eylemiştir. Mösyö Pinlova meclise Dürzilerin tarihini ihtar ederek bunların Türkiye idaresinde buldukları zamanki vakâiyini tekrar veya memleketin hükümetine karşı veyahut kendi aralarında daima harp ile meşgul bir kavim olduklarını ilave eylemiştir. Mösyö Pinlova'nın fikrince General Saray'da Dürzilere tıpkı General Viganet gibi muamele etmiştir. Fakat maatteessüf isyanın zuhurunda General Saray'ın elinde evvelce General Viganet elinde bulunmuş olan kadar asker yoktur. Sonra Mösyö Biryân¹⁴⁷ müzâkerâta nihayet vermek üzere Suriye üzerindeki Fransız mandasını ilgasını talep edenlere cevap îtâ etmiş ve samilerinden Suriye işinde bedbin olmaktan kurtulmalarını rica etmiştir. Biryân mealen demiştir ki Fransa Suriye'de iyi hareket etmiştir. Cemiyet-i Akvam Fransa'nın harekâtına nighbandır. Fransa'nın arzusu Suriye'de Garp Hükümetleri esasında bir şekli hükümet tesis eylemektir. Mevcut dört hükümet ibka edilecek Lübnan gibi diğerlerinede muhtariyet verilecek ve böylece Suriye ittihade meydana gelecektir.

¹⁴⁷ Artistide Briand (Fransız siyasetçi).

6. FRANSAYLA İLGİLİ DİĞER HABERLER

I. Dünya Savaşı'ndan Fransa'nın en önemli meselesi güvenlik olmuştur. Almanya'dan alınan Alsas-Loren'in ileride Almanların intikam duygusunu körükleyeceğini düşünen Fransız yöneticiler iç ve dış politikada buna dair önlemler almaya çalışmışlardır. Savaş sonrasındaki meselelerden bir tanesi de borçlar konusu oluşturmuştur. Bu dönemde iç siyasette tartışılan başka konularda vardır. Bu konularda *Ecnebi Matbuat-ı Hülasaları*'na yansıyan haber başlıkları şunlardır. "Fransa ve Borç", "Fransız İstihsalatı ve İstikraz", "Fransız Aleyhinde Şiddetli İhtarname", "Fransa'nın Hâriciye Siyaseti", "Fransız Kömür Ocakları Müstehsalatı", "Fransız Buhranını Bazı Safaları", "Alsas'da Muhtariyet Hareketi", "Fransa'nın Mesâisi", "Kuliniç Fransa'yı Mali Bir Ablukaya Alıyor", "Fransız Faşizmi" ve "Mösyö Biryani İş Başında" haberleri yer almıştır.

6.1 Fransa ve Borç¹⁴⁸

İngiltere Muhafazakâr Fırkası'na mensup *Deyli Mail*¹⁴⁹ Gazetesi'nin 28 Ağustos tarihli nüshasındaki baş makalenin tercümesidir: Mösyö Kayyu,¹⁵⁰ Fransa'nın İngiltere'ye mevcut olan borcunun suret-i tasfiyesi hakkındaki son İngiliz teklifini hamilen Fransa'ya döndü. Bu teklif henüz tam bir suret-i hal addedilemese bile ümit ettiğimize nazaran yakında bir netice-i itilafa vâsil olacaktır. Her iki tarafında vücuda getirilmesini kuvvetle arzu ettikleri bir itilaf için artık esas vaz' edilmiştir. Mösyö Kayyu ile Mister Çörçil¹⁵¹ arasında vukûa gelen açık ve samimi mukalemat ve müzâkerât Fransız kabinesi tarafından tasvip edilmesi muhtemel bir uyuşmaya mineccir olmuştur. Uyuşma fikri ile müzâkerâte girişen tarafından her birinin mutalibinden bir kısmını bertaraf edilmesi zarureti vardır. Ol emirde İngiltere Hükümeti'nin Fransa'nın senevi 20 milyon İngiliz lirası tediye etmesini talep ettiği anlaşılmıştı. Bizim mütehadde-i Amerika Hükümeti'ne senevi tediyesine taahhüt etmiş olduğu miktara 40 milyona göre 20 milyon pek fazla görülmezdi. Fakat Fransa Hükümeti bu miktarın Fransız Cumhuriyeti menabi maliyesi üzerine pek fazla bir yük tahmil edeceği mütaalasında bulunmuştur. Mösyö Kayyu'nun Fransa Hükümeti namına te'diyesini teklife selahiyatdar bulunduğu taksit miktarı 10 milyon İngiliz lirasından fazla değildi. Bu vechile arada tezahür eden

¹⁴⁸ *Ecnebi Matbuat-ı Hülasaları*, Matbuat Müdireyet-i Umumiyesi, No: 52, 3 Eylül 1341/3 Eylül 1925, s. 833-835.

¹⁴⁹ The Daily Mail Gazetesi.

¹⁵⁰ Joseph Caillaux (Fransız siyasetçi).

¹⁵¹ Winston Churchill (İngiliz siyasetçi).

müthiş fark şimdi pek ziyade tenkis edilmiştir. Yani Mösyö Kayyu'ya İngiltere Hükümeti'nin Fransa tarafından Davos planı mucibince Almanya'dan alacağı para karıştırılmamak veyahut o cihete havale edilmek üzere senevi 2-1-12 milyon İngiliz liralık bir taksidde razı olacağı bildirilmiştir. Bundan başka Fransa dainlerin hiçbirinin daha müsait şeraite nail olmaması da şart konulmuştur. Hatta bu şeraiti tahdidiye ile dahi Mösyö Kayyu'nun kavlince 1330 senesine kadar bir moratoryumu da ihtiva etmekte olan mezkûr Çörçil teklifi mühim müsadadı havi addolunabilir. Yek diğerine asla unutulmayacak revâbit ile bağlı milletlerin para hesabı üzerinde münakaşaya girişmeleri hem bizim için hem Fransızlar için pek nahoş bir şeydir. Hadisat ve şerait bizimle Fransızları alacaklı ve borçlunun tatsız ve seviyesiz naziyetine düşürmüştür. Bu mizaç ve vaziyeti unutacak bir hale ne kadar çabuk gelirsek o kadar iyidir. En yakın dostlarımız ve müttetiklerimiz ile ilanihasa pazarlık ve münakaşa edip gidecek değiliz. Bunun için bu suret-i halin teferruatın pek derin olarak nüfuza çalışmadık. Asıl maksat böylece mucib-i memnuniyet olacak bir netice-i itilafa vâsıl olarak istikbalde bu işten mümkün olduğu kadar az bahsedildiğini iştiktir. Mösyö Kayyu ile Mister Çörçil arasındaki müzâkerât işte bu fikir ve ruh ile icra ve idare olunmuştur. Ve eğer bu müşkül mesele şimdi bir netice-i hale ishal olunmuş ise buda iki büyük milletin faidesine olmuştur. O iki millet ki gerek her ikisinin selameti ve gerek Avrupa'nın istikrarı onlar arasında mütekebil hüsn-ü niyete ve ihlase ve emniyet-i kamileye istinat etmektedir.

6.2 Fransız İstihsalatı ve İstikraz¹⁵²

30 Ağustos tarihli Tan Gazetesi'nin iktisadi ilavesinden: vaziyet maliyesini devamlı bir surette ıslah ve tensik için Fransa faaliyet zembereğini kurduğu esnada bütün Cihan'ın nazar-ı dikkatini toprağımızın fabrikalarımızın istihsalatına, ticari muvazenemize teveccüh etti. Filhakîka memleketimizin iktisadi, mali, siyasi, istikbali istihsalatın ıslah ve tezayüdüne sıkı sıkıya merbut olduğunu Fransızlar ve ecnebler nazar-ı itibara alırlar. İstihsalat ma'nalarla, şa'niyetlerle mahmul servetleri ihtiraları tecessüm ettiren kelime; velüdiyetin ve metanetin, teşa'şu müslihane mücadelelerin ve zaferlerin timsali olan istihsalat-ı umumun muvaffakiyetle layenkati ıslah edilmeye layıktır. Vaziyet-i iktisadiyemizin iade ve ihyası bilhassa madencilikte ve sanayi-i madeniyete tebarüz

¹⁵² *Ecnebi Matbuat-ı Hülasaları*, Matbuat Müdireyet-i Umumiyesi, No: 59, 12 Eylül 1341/ 12 Eylül 1925, s. 943-948.

etmiştir ki Alsas ve Loren'nin Fransız camiasına avdetinden beri işbu sanayi istihsalat-ı milliyede mühim bir mevki işgal etmektedir. 1913'te Fransız maden kömürü ocaklarının vasat-i istihsalat yevmiyesi 136-147 tonilata idi. 1925 Haziran'da 155 051 tonilatoya bâliğ olmuştur ki bunun 135-357 tonilatosu harpten evvelki hudutlar dâhilinde kâin madenlere ve müte bakisi Loren madenlerine aittir. Şark ve Padukale havzasında istihsalatı yevmiye 1913'teki muadil rakamı 2684 kilo tecavüz etmektedir. Son Haziran'da 266 708 tonilotaya bâliğ olan kok istihsalatı 1913 tescil olunan istihsalat ve satıye-i şehriyeye 215 000 tonilota faik idi. Mahrukat tedariki iyi temin edildiği derecede sir'atle tevsiğ ve inkışaf eden sanayi-i madeniyede terekkûbat daha calib-i nazar dikkattir. Filhakîka 1925'in ilk altı ayı zarfında dökme istihsalatımız 4 090 000 tonilotaya bâliğ olmaktadır ki 1924'ün muadil devresinde 3 761 000 tonilota idi. Çelik miktarı 3 405 000 tonilotaya mükabil 3 567 000 tonilota idi. Mâmâfi kal ocaklarının kaabiliyet istiabiyesi hududuna busene tekarrub edilmeyecektir. Çünkü bu kabiliyet-i istiabiye seyr-i tabi ve Loren'den sanayi-i madeniyesi verdiği küsürat nazar-ı itibare alınrsa 10 milyon tonilatoyu tecavüz etmektedir. Diğer sanayi-i milliyete son seneler zarfında azim terakkiler göstermişlerdir. İmalatın bu inkışafı ham mevatin ithalatının tevsi'ine sâik olmuş ve bu da mevad-ı ma'mülenin azim mikyasda ihraciyle geniş bir surette tazmin ve telakki edilmiştir. Gümrük istatistikleri bilhassa mensucat ve deriler ve kürkler ve makineler, otomobiller, mahsulat-ı kimyeyiye, Paris eşyası hakkında malumat îtâ etmektedirler. Mâmâfi 1924 ve 1925'in ilk yedi ayının ithalatı kıymet ve siklet itibari ile mukayese edilecek onur ise kıymetce ufak bir tenzil (22 ila 23 milyon üzerinden 1 049 085 000 Frank) sikletce mühim bir tenazül-i meşhud olur: 33 507 678 tonilotaya mukâbil 26 357 708 tonilota şusan tenezzü bilhassa mükteza mevatta senayiye görülmektedir. Fakat bu 7 149 970 tonilatoluk farkın 5 439 146 tonilataya kadar bâliğ olan miktarının kömür ithalatından ileri geldiğini istatistikler göstermektedir. İmdi bir dereceye kadar bizim maden kömürü ocaklarımızın istihsalatı tezayit etmekten hali kalmadı sebeblidir ki biz ham mütefehim yığın halinde maden kömürü ithalatımız tenkis edebiliriz. Sanayiye muktazi diğer Mevattan ithalatımız 1925 kânunisanisinden temmuzuna kadar 1924 senesinin aynı aylarının ithalatınıza aşikâre surette müsavi olduğunu ve 1913 senesinin aynı ayları 1 099 736 tonilato faik olduğunu hatırda tutmak icap eder. İhracata gelince müvazene açıktan açığa 1925 senesi lehine temayül etmektedir. Diğer taraftan istihsalatı milliyenin salahı her ne kadar daha az kuru ve mütebariz ve bilhassa ziraat sahasında daha az umumi ise de ümitler ile malidir. Bu mülahazata keza muvafık ve müsait bir sürü alaim taklit edilecek olursa Fransız

istihsalatının vaziyeti evvel emirde temamiyle emniyeti bahş ve istikbali bol bol mü'mindir. Fakat bu kadar sati bir karardan içtinab etmek iktiza eylemekdedir. Zira heyhat ki tabloda gölgeler eksik değildir. Fransız sanayi ve ziraatı yedi seneden beri terakkiyatını tahrip edilen menatığın imarı ihracata müsait kambiolar. Ecnebi baharat iktisadileri işçilerin makul metalibi gibi tarik-i istihalede bulunan bir sürü avamla medyumdur. Hayat pahalılığının terfi yüzünden mevad-ı mamüle fiyatının mütenasiben tezayidini mucib olacak surette acuratın teziyiti talep edileceğinden endişe olunmaktadır. Gümrük hudutlarının kuvvetlendirmesine sâik korkunç bir temayyül ekser ve malikte tezahür etmektedir. Ferdanın umumiyetle meşkukiyeti esasen müsait ve uzun müddetli ticaret muhadedatı akdine mesağ vermemektedir. Nihayetül emr imar ve ihya mahreci yakında suret-i katiyede kapanacağı halde sanayiden tarh olunan tekâlif-i maliye ve binâenaleyh fiyatlar tezayütten hali kalmamaktadır. Fransız istihsalatına müsait diğer ümitlerin mevcut olduğu doğru ise de ortada bir meşkukiyet ve nişyan ve ihman edilmesi iktiza eden bir âlem-i emniyet kaldığıda daha az doğru değildir. Fransa mütakereden beri birçok muharip bitaraf memleketlerin geçirdikleri vâsiğ buhran-ı iktisadiden kurtulabilecek midir? Ve ne şerait dairesinde? Eğer memleket mütemadiyen mikteratının hâkim-i hakikisi kalacak olursa işaret edilen müşkülattan hiçbirini gayr-ı kabil iktimam görülmemektedir. Birçok seneden beri düçar olduğu müşkülât-ı maliyeye giriftar olmakta devam edecek olur ise nasıl mikteratının hâkimi hakikisi kalacaktır. Ne suretle muhakeme edilirse edilsin maliyemizin ıslah ve tensiki bir cümle mesâfli milliyenin suret-i hallerinin yek diğerine tesadüf ettikleri bir nevi dört yol ağzı teşkil eylediği her gün daha ziyade bidahetle tecelli etmektedir. Mevki-i tedavüle çıkarılan istikrazı muhaffakiyet tâmmesine kavi umumiyenin atıf ettikleri ehemmiyet böyle tevzi eylemektedir. Çünkü bu muhaffakiyet maliyemizin matut dairesinde tesis ve ihyasına elzemdir. Zaten müstahsidderde milyon derecesinde bu hakikate nüfus etmişlerdir. Ve memleket kendilerine itimat edebilir. Onlar daima vazifeyi fark ve temyiz edebilmişler ve o vazifeye merbut olabilmişlerdir.

6.3 Fransa Aleyhinde Şiddetli İhtarname¹⁵³

33 Eylül tarihli Tan Gazetesinin Fransa aleyhinde şiddetli ithamname ünvanı altında neşrettiği malumat: Radyo ajansına telgrafla bildiriyor. Bavreya Halk Fırka'sının senelik içtimâında Doktor "Jorj Helim"? Fransa aleyhinde mîsalî nadir şiddetli bir

¹⁵³ *Ecnebi Matbuat-ı Hülasaları*, Matbuat Müdireyet-i Umumiyesi, No: 77, 4 Teşrinievvel 1341/ 4 Ekim 1925, s. 1247-1249.

nutuk irad etti. İşte Bavyera köylüleri liderinin hücumlarından bir nota: Hindenburg'un¹⁵⁴ intihabından biri Almanya'nın vaziyeti daha müsaid bir şekil aldı, bununla beraber Versay Muâhedenâmesi Almanya bütün ağırlığıyla çöküyor ve Daves Planı Fransa'nın iktisadi taleblerini zaman altına almak için yapıldı. Ve biz bunun ahkâmını uzun müddet münakaşa edemeyeceğiz. Fransa, yeni siyasi te'minat istiyor. Fransa harpten evvelki hazırı kadrosuna nispetle ikiyüz bin kişilik fazla bir kuvveti silahaltında bulundurduğu ve fazla olarak Ren topraklarını işgal ettiği müddetçe Almanya'nın silahtan tevidine lüzum görmüyoruz. Bunun için Fransa'nın değil Almanya'nın teminata muhtaç olduğunu düşünüyoruz. Elhâsıl Almanya ne istiyor. Fransa ile akit olunacak sulh müzakeratı esnasında tedafi-i bir ittifak yapmış olan İngiltere'nin vaadini incaz ettirmek Fransa, Ren itilafnamesine asla riayet etmemiştir. Ren'de henüz zenci kıtaat vardır. Alman matbuatı bir müddetten beri artık bundan bahsetmiyor. Çünkü Hâriciye Nazırı Şitrezman¹⁵⁵ meşgul mıntıklar hakkındaki istihbar menba'ını kapatmıştır. Fransa aleyhinde açılacak bir mücadelenin kendi harici siyasetini ihlal etmesinden korkuyor. Maliye nazırı pek müşgil bir yola koyuldu. Bir ahidnâme akdi ve Almanyanın Akvam Cemiyetine girmesi Versay Muâhedesinin tanınmasına ve Fransaya karşı tahüdettiğimiz ve hiçbir zaman yapacak bir halde bulunmadığımız tediya'nın uzamasına muadildir. Versay Muâhedesini ret cesaretini asla göstermemek bir milli Alman felaketidir. Şu halde silahtan tecrid edilmiş bir Almanya ile dışlerine kadar silahlanmış bir düşman arasındaki sulh muâhedelesinin ne manasını kalır, Versay Muâhedelesi Fransa her zaman bir kılıç darbesiyle yırtabilirken biz muâhadeye daima riayet edeceğiz. Filhakîka iyi maksatlarla mütasıs olan Mösyö Şitrezman'ın Almanya'ya gayri kabil telafi zararlar ibraz edip etmeyeceğini bilmem herhalde Fransa Ren'i tahliye etmeli meşgul mıntıklarda divan-ı harplerin mucibiar muhakemelerine bir nihayetvermelidir. Almanya Akvam Cemiyeti'ne girmemelidir.

¹⁵⁴ Paul van Hindenburg (Almanya Şansölyesi).

¹⁵⁵ Gustav Stresemann (Alman siyasetçi).

6.4 Fransa'nın Hâriciye Siyaseti¹⁵⁶

1 Teşrînievvel tarihli İndependas Belj¹⁵⁷ Gazetesi'nin Fransa'nın harici siyaseti ünvanı altında neşrettiği bent: Bundan birkaç gün evvel Mösyö Biryen¹⁵⁸ Almanya'yı Cenevre'den bir nidâ-ı davet tevciye etti mûmâileyh emniyet ahitnamesinin ancak ilk merhalesi olabileceği müsâlemet pervarane bir itilaf ve teşrîkimesâiye Almanya'yı teşvik ediyordu. Bu davetteki samimiyet göze çarpıyordu. Buna rağmen aynı devlet adamının bundan birkaç sene evvel Almanya'yı yakasından yakalamalıdır diye tehditde bulunduğu hatıra geliyor. Bu iki beyanattaki tezat Fransa harici siyasetinin uğradığı derin istihaleyi göstermektedir. Zaman geçtikçe 11 Mayıs 1924 tarihinin bu memleketin tarihinde bir dönüm noktası teşkil ettiği daha vazıh görülmektedir. 11 Mayıs günü yalnız Puankara¹⁵⁹ saltanatının değil aynı zamanda onun temsil ettiği siyasetin hitam bulduğu gündür. Sabık Fransız başvekili hakkında bir hüküm vermek bize düşmez. Münakkıd teybude? Lovraninik Prensipleri namındaki kitabında Şark hududları davasını yorumlamadan müdafaa eden ve hukuki delillerinin kuvvetiyle Avrupa'yı kendi nokta-i nazarına teşrik etmek isteyen bu hukuk şinasın ahval-ı ruhiyesini emsal nadir bir ifade-i mesude ve nafiz bir basiretle tahlil etti. Lovranlı Puankara Fransa'nın menfaatini Lovranlının menfaatinde görüyordu mûmâileyh tamirattan ziyade doğduğu memleketin emniyetini alakadar ediyordu. Puankara siyasi hayatının başlangıcından beri bir Lovranlı fikirleriyle meşbu bulunuyordu. Mösyö Kalemansu gibi Mösyö Puankar içinde mizaçlarındaki ve teşekküllerindeki tehallüfe rağmen Fransa'nın gözlerini Şarka ve ebedi düşmanı Almanyaya dikiz etmesi hâiz-i ehemmiyetdi Versay Muâhedeşi bu siyasete alet olması lazımdı. Bundan mümkün olan bütün neticeleri kazanmak icap ediyordu. 1871 senesindenberi Fransa'da daima Avrupa meselesinin fevkiyetine kani devlet adamları bulundu harbin müthiş tecrübesinden sonra Fransız ricalinin tarz-ı ruiyetinin bu tarzda olması tabi idi. Tarih Mösyö Puankara'nın şahsında elli senede iki defa istila görmüş olan bir milleti kuvvetli irticainın timsalini görecektir. Bir emniyet ahitnamesinin akdi Fransa'yı takib eden endişeyi teskin edecek mahiyettedir. Bu suretle istikbalden emin olacak olan Fransa daha dün Avrupa'da infaklar şebekesi dokumayı çalışan siyasetini başka taraflara tevcih edecektir.

¹⁵⁶ *Ecnebi Matbuat-ı Hülasaları*, Matbuat Müdireyet-i Umumiyesi, No: 82, 10 Teşrînievvel 1341/ 10 Ekim 1925, s. 1319-1323.

¹⁵⁷ L'Independance Belge Gazetesi.

¹⁵⁸ Artistide Briand (Fransız siyasetçi).

¹⁵⁹ Raymond Poincare (Fransız siyasetçi).

Kalemansuların Delekasaların ve Puankaralılarının Avrupa ananelerine müstemleke sahalarını genişletmek ve işletmek suretiyle milli inkişafı temin etmek isteyen diğer bir anane muhalefette bulunacaktır. Üçüncü Cumhuriyet devrinde bu iki siyasetin taraftarları ekseriye çarpışmalardır. Fransaya ve Jülferi ile mücadele ve onları Mısır'da ve Tünekkin'de istimlak bahanesiyle memlekete Alsas-Lorenin ziyanını unutturmak istemekle itham eden Mösyö Kalemansu'nun acı tenkidlerini kimse unutmamıştır. Fransız mesayisinin yarın müstemleke meselelerinin esaslı surette merbut olmak üzere muvakkaten Avrupa meselelerinden ayrılmak mecburiyetinde kalacağı anlaşılıyor. Suriye ve Fas'taki müşgülat bu istihaleyi garip bir surette kolaylaştırıyor. Abdülkerim bir defa malıp olunca ve Dürziler akıl ve mantığa irca edilince Fransız Devleti'nin bu memleketlerde dah sağlam bir surette yerleşmesi için uzun mesâîye mütevakkıf bir iş karşısında kalacaktır. Kat'î olup olmadığı atide anlaşılacak olan Alman vaatleri bir huzur-u sükûn tesis edecek mahiyette bulunduğu İtalyan ihtirasları ve faşistlerin emperyalizmi Fransayı Akdeniz hususunda faal bir siyaset istimaline icbar edecektir. Mösyö Kayyu 1921 de memleketi için umumi bir siyaset planı çizerken hapisanedeki hayatım namındaki kitabını son fastında Avrupa'nın yeniden imar ve ihyası lüzumunu beyan ve Avrupa Devletlerinin Fransanın manevi idaresi altında birleşmelerini iltizam ediyordu. Mûmâileyh Fransayı bekleyen iktisadi ve mali esaretin önüne geçmek için en emin çareyi Fransız müstemlekelerinin istismarında görüyordu. Mösyö Heryo'nun¹⁶⁰ Cenevre'ye vürûdundan beri Fransa bütün kuvvetiyle Cemiyet-i Akvam'a tevcih etti. Her şey ahvalin ilcasıyla Fransa'nın ilerde bugünkü maliye nazırının çizdiği programın tahkiki temine çalışacağını göstermektedir. Cenevre'de Mösyö Loşur¹⁶¹ tarafından iltizam olunan beynelmilel iktisadi konferans ve aynı zamanda Rif meselesini bir an evvel neticelendirmek ve Şimal-i Afrika'da kat'î surette sukûn ve huzuru temin etmek arzusuyla müstemlekelere tevcih ve temayülü arasında bir münasebet görmek caiz mi? Yakın vakâyı bize bunu gösterecektir. Wasihtonada ve Londrada akit edeceği mali tahüdlere îfâ için Fransa'nın herhalde müstemlekelerini daha vâsi' mikyasda işletmek lüzumunu düşüneceği muhakkak görülmektedir.

¹⁶⁰Edouvard Marie Herriot (Fransız siyasetçi).

¹⁶¹ Louis Loucheur (Fransız siyasetçi).

6.5 Fransız Kömür Ocakları Müstehsalatı ¹⁶²

4 Teşrînievvel 341 tarihli Tan Gazetesinden: Ticaret ve Sanayi

Temmuzda 23 günlük mesâî neticesinde Fransız maden kömür ocaklarından istihsal olunan 3 milyon 927 bin 846 ton kömüre mukâbil Ağustosta yine 25 günlük mesâî neticesinde ancak 3 milyon 864 812 ton çıkarılmıştır. Yevmi müstahsalat senenin ilk aylarına nisbeten hafif bir tenâkus göstermektedir.

	Seneler	Vasatı Yevmi	İstihsalat	Faal Memurin
	1913	136 147	Ton	203 208
Kanunisasi	1923	121 064	Ton	242 566
Kanunisasi	1924	144 680	Ton	286 804
Kanunisasi	1925	160 440	Ton	311 991
Temmuz	1925	150 114	Ton	306 432
Ağustos	1925	154 592	Ton	304 764

Maden kömürü Ocaklarımızın 1924 senesinin ilk sekiz ayı zarfındaki istihsalat rakamları ile mukayese olunan sene-i cariye'nin sekiz ayı zarfındaki müstehsalatının yekün-ü umumiyesi bervech-i zâirdir. (Ton itibariyle)

	1925	1924
Kanunisasi	4 171 595	3 761 687
Şubat	3 809 406	3 848 878
Mart	4 143 252	3 772 734
Nisan	3 919 061	3 640 797
Mayıs	3 828 724	3 692 800
Haziran	3 876 299	3 496 496
Temmuz	3 927 846	3 784 079
Ağustos	3 864 812	3 691 142
Sekiz aylık yekün	31 540 955	29 488 613

¹⁶² *Ecnebi Matbuat-ı Hülasaları*, Matbuat Müdireyet-i Umumiyesi, No: 84, 12 Teşrînievvel 1341/ 12 Ekim 1925, s. 1351-1353.

Şimal ve Padokale maden kömürü havzasında yevmi istihsalat 1913 senesinin yevmi istihsalat seviyesinden 2 377 ton fazla olmak üzere 93 674 tona bâliğ olmuştur. Merkez ve cenubunda 43 671 ton yevmi istihsalat 1913 senesinin istihsalatına nispeten 1 179 ton kadar bir tedenni göstermektedir. Bu suretle eski hudutta kâin maden kömürü ocaklarının heyet-i umumiyesinden yevmi istihsalatı harpten evvelki vasat-ı istihsalat vaziyetinden 1 198 ton fazla olmak üzere 137 345 ton istihsal edilmiştir. Loren maden kömürü ocaklarından ise yevmi 17 247 tonluk fazla istihsalat elde edilmiştir. Fransız maden kömürü ocaklarından istihsal olunan fok kömürü Ağustos ayında 272 216 tona çıkmıştır. Bu miktar 1913 senesinde elde edilen vasatî 245 bin tonluk istihsalatı mahsus derecede geçmektedir.

6.6 Fransa Buhranının Bazı Safhaları¹⁶³

27 Teşrînievvel tarihli Tayms¹⁶⁴ Gazetesi Fransız buhran vükelasının sureti zuhuru hakkında haylice şayan-ı dikkat olan malumat-ı atiyeyi vermektedir.

Paris muhabir-i mahsusumuzdan. Zuhuru zaten istidlal edilmiş olan kabine buhranı bugün alelsabah bir fırtına gibi zuhur etti. Kabine meclisi saat dokuzda toplanıp 11.25'te kadar icray-ı müzâkerât eyledi. Zaten bugün zevalden sonra bir heyet-i vükela içtimâî yapmak tasdim edilmiş olduğu halde içtimâî mezkûrun saat 11'den daha erken olarak vukû'a gelmesi kararlaştırılmışdır. Çünkü: Ba'de-z zevâl saat üçte reis-i cumhur Paris sergisinde kazanılan mükâfatların tevzi-i merasimine riyyaset edeceği gibi Mösyö Biryân'ın¹⁶⁵ da saat beşte Cemiyet-i Akvam Meclis içtimâînda bulunması lazımdı. Fakat cereyan vakâyı' sâlifüzzikr heyet-i vükela içtimâîna hacet bırakmadı. Çünkü 11.25 kadar devam eden içtimâî neticesi olarak atideki tebliğ-i resmi neşr olundu. Hâriciye nazırı Mösyö (Aristid-Biryân) Meclis-i vükalede vaziyet-i hâriciyeyi izah etmiştir. Bu esnada maliye nazırı Mösyö Kayyu'da¹⁶⁶ kendisine hâriciye nezareti vasıtasıyla vâsıl olan malumata nazaran Fransa hesabına olarak (Yakut Fransız şahsiyetler vasıtasıyla) memaliki ecnebiyede Fransız Frankının sanılıp İngiliz lirası iştira edilmekte olduğunun anlaşıldığı söylemiştir. Mösyö Kayyu işte bu sebepten dolayı borsada tüccar tarafından idare edilmekte olan malumat-ı nakdiye hakkında tahkikat icra edilmek üzere borsa komiserliğine emir verdiğini ve tahkikat-ı vâkı'a icabat-ı kanuniyenin tatbikini temin

¹⁶³ *Ecnebi Matbuat-ı Hülasaları*, Matbuat Müdireyet-i Umumiyesi, No: 104, 5 Teşrînisâni 1341/ 5 Kasım 1925, s. 1671-1676.

¹⁶⁴ Times Gazetesi.

¹⁶⁵ Artistide Briand (Fransız siyasetçi).

¹⁶⁶ Joseph Caillaux (Fransız siyasetçi).

için maliye müfettişlerinin iştirâk edeceğini ilave etmiştir. Diğer cihetten adliye nazırı Mösyö Moji¹⁶⁷ de Fransız Frankı aleyhinde ihtikar(spekülasyon)yapılıp yapılmadığı ve eğer yapılmış ise kimler tarafından yapılmış olduğun anlamak üzere borsa aleyhine takibat-ı adliyede bulunacağını söyledi. Ba'de maliye nazırı tarafından lüzum görülen mali teklifat okunup bunların tetkik ve mütâlaası devam etmiştir. Tetkikat-ı vâkı'a yarın sabah saat dokuzda vâki' olacak içtimâda da devam edilecektir. İşte bu vecîhle heyet-i nazar içtimâ da ertesi güne te'hir edilmiş oluyordu. Ancak bu sabahki içtimâin hitamından biraz evvel Mösyö Biryan'ın burnu şiddetle kanamağa başlamış ve iki doktor tarafından taht-ı tedaviye alınmak lüzumu hâsıl olmuştur. Bu sebeple Mösyö Biryan Cemiyet-i Akvam azası şerefine îtâ olunan ziyafete riyaret etmeye muaffak olamayıp bu vazifeyi Mösyö Pinlova'ya bırakarak istirahate mecbur kaldı. Açık ve Şedid Bir Cevaptır: Bu kabine içtimâından evvel harbiye nezaretinde Mösyö(Pinlova),¹⁶⁸ Mösyö Kayyu ve Mösyö Biryan arasında bir içtimâ olmuş ve bu içtimâda nafia nazırı Mösyö Laval¹⁶⁹ da hazır bulunmuştur. Bu esnada Mösyö Pinlova'nın Mösyö Kayyu'ya bu tarzda hitap etmiş olduğu iddia ediliyor. Mösyö Kayyu'nun dün îtâ etmiş olduğu nutuk dolayısıyla kendisinin tuttuğu hat-ı hareketi Nis Konferansı'nda tekrar eden tarz-ı hareketle te'lif etmek kabil değildir. Binâenaleyh Mösyö Kayyu'nun bu hale karşı istifa etmesi daha münasip olacaktır. Yine iddia olunduğuna göre Mösyö Kayyu'da kendisi tarafından evvelden beri müttehiz siyaset-i maliyenin kat'iyen istikamet-i ma'lumesinden ithiraf etmemiş olduğunu ve binâenaleyh kendisinin yegâne kurban intihab edilmesi haksız bulunduğunu ileri sürerek istifa eylemeyi kat'iyen red eylemiştir. Mösyö Kayyu zuhur eden buhranı bir takım bankerler tarafından aleyhinde çevrilen entrikalara atf ederek eğer şayet şimdi kabineden istifaya mecbur olursa meclis-i âyan azasından bulunmak sıfatıyla hükümetten muhtekir bankerlerle spekülyasyoncuların faaliyeti hakkında isti zahatta bulunacağını söylemiştir. Bu hadisede Mösyö Biryan'ın tarafını teskin edecek suret-i mesalemetkaranede müdahale ve tavassutta bulunduğu söyleniyor. Mösyö Pinlov içtimâdan çıktıktan sonra şayet mezkureyi suret-i resmiyede tekzib eylemiş ve hükümetin müteaddîd ve muhtelif nokta-i nazarları telif için ciddi ve müessir bir teşdide bulunmakta olduğunu söylemiştir. Bu sebeple münakaşa-i vâkı'a meselenin her cihetine ta'mik ve tatbik olunarak bütün alakadaranın mütâlaası alınmıştır. Mûmâileyh şu sözleride ilave etmiştir. Aynı zamanda

¹⁶⁷ Anatole de Monzie (Fransız siyasetçi).

¹⁶⁸ Paul Painleve (Fransız siyasetçi).

¹⁶⁹ Pierre Laval (Fransız siyasetçi).

hem hükümet tarafından hem de meclisi mebusun ekseriyetince mazhar tasvib ve kabul olacak bir plan intihab ve tavsiye edebilmek için her türlü mesâfiyi sarf eylemekteyiz. Mösyö Kayyu'da meclisten çıkarken yarın ki içtimâda nazırların teklifat-ı maliyeyi bütün vüs'at ve hakikatiyle muhakeme edebilmeleri için rifka-i mesaîyesine teklifat-ı maliyesini tahriren tevdi' edeceğini söylemişti. Dâhiliye Nazırı Mösyö Şaramek¹⁷⁰ tebliğ-i resmide zikr olduğu üzere Fransız Frangı aleyhinde çevrilen entrikaların Fransadan harice muhalif kanun olarak Fransız sermayesi gönderilmek şeklinde cereyan ettiğini beyan etmiştir. Binâenaleyh Mösyö Kayyunun bu husustaki beyanat ve mütâlaatı layık olduğu bütün ehemmiyetle telakki edilmiştir. Hükümet müsteşarlarından Mösyö Pol Banaze? Mösyö Kayyu tarafından dermiyan olunan yeni mali planın pek muhaffak ve mahirane bir mahiyette bulunduğu ve aynı zamanda hükümet ekseriyet-i nokta-i nazariyle de tevafuk ettiği mütâlaasını beyan etmiştir. Elnihaye mesakin işleri fevkal'ade komiseri Mösyö Lavasur? da bugün tevdi' edilen teklifat-ı maliye bundan daha on beş gün evvel hükümete arz olunsaydı birçok sui tefhimlerin önü alabilecek olduğunu söylemiştir. Garip bir tesadüf olmak üzere 10.30'da daire-i hükümete mecnunluğu hal ve akvalinden belli bir şahıs müracaat ederek heyet-i vükelayı görmek istediğini ve heyete bütçe açığını kabartmak üzere icat ettiği bir makinenin nasıl icra-yı faal eyleyeceğini anlatacağını söylemiş, ise de tabi kabul edilmemiştir. Hemen borsa İngiliz Lirasına nazaran 114,60 dan 121,80 sükût etmiş ise de ales'sabah meclis-i vükelanın inikatından evvel zuhur eden bu tenzilde münhasıran bir salah görülerek tekrar 114,80'e yükselmiştir. Dolar ise 23,68'den 25,15'e gitmiş ve muahharen 23,65 de kalmıştır. Dün Londra piyasasında Fransız Frankı üzerine gayet garip ve itratsız muamele olmuş kısa müddet zarfında 9 Franklık büyük bir fark husul bulmuştur. Bir aralık piyasa 121 Frank 75 santim gibi yüksek bir kayd irâe eyliyordu. Mâmafih Fransız borsası daha sonra kuvvetli bir hareketle Fransa lehine 112 Frank 75 santimde kapandı.

6.7 Alsas'da Muhtariyet Hareketi¹⁷¹

29 Teşrînievvel 925 tarihli Tan Gazetesi Alsasda Muhtariyet Hareketi ünvanı altında Mulhouse'de¹⁷² toplanmış olan Demokrat Fırka'sı idare heyetinin kabul etmiş olduğu kararnameyi bervech-i zîr neşrediyor. Alsas ile Fransanın diğer kısımları arasında bir set ihdasına matuf manevralar üzerine Alsas ahalişi efkâriyenin uğramış olduğu derin

¹⁷⁰ Abraham Schrameck (Fransız siyasetçi).

¹⁷¹ *Ecnebi Matbuat-ı Hülasaları*, Matbuat Müdireyet-i Umumiyesi, No: 104, 5 Teşrînisâni 1341/ 5 Kasım 1925, s. 1682-1683.

¹⁷² Fransa'da bir şehir.

teşevfûs ve bu ahaliyi tehdid eden ahlakî muvazenesizlikten şiddetle mütesir olan ve daima takib ettiği milli ve cumhuriyet perver programına sadık kalan Cumhuriyet Perver Demokrat Fırka'sı Alsasların meşru mutalibinin son bir azim ve şiddetle müdafaya Fransaya lazım olan Alsas muntakvi hayatının inkışafını akametle tehdid eyleyen müfrit bir merkezîyet-i idareye muhalefete karar verir. Meclisin gişadından evvel Fransız vatanına sarsılmaz merbutiyetini yeniden teyit: Alsas ile Fransız arasındaki milli râbitaları zayıflatmak gaye veya akıbetini hâiz bilcümle teşebbüsâtı protesto ve istirdad olunan vilayetlerimiz halkını fırka menâfiine veya şahsi arıza kurban eden herhangi bir siyasete düşman olduğunu beyan eder fırkamız bir vefak ve sukûn siyaseti takibine hem pek seri bir temsil hemde milli menâfia mugayir bir rasyonalizm ceryanına mani tabi bir tekâmül ile ihtiyacını müderrik, bir Fransız vatanının hududu dâhilinde Alsasın menfaatini taharrîye karar vermiştir. Vatanımızın geçirmekte olduğu pek vahim anların kendisine tahmil ettiği vazifeleri müdrük olan fırka hâkimiyet prensipleriyle Fransa'nın yeniden canlanması için mutallik bir zaruret teşkil eden idareyi ahlak lüzumu hükümet tarafından takdir ve tatbik olunmadıkça memleketimizde huzur ve sukûnet avdet etmeyeceğine kanidir. "Baladaki?" kararnameyi tesbit eden iştimada Fırkanın bütün mebusları hazır bulunuyorlardı.

6.8 Fransanın Mesâîsi¹⁷³

4 Teşrînisâni tarihli Tayms¹⁷⁴ Gazetesi'nin baş makalesinden: Fransa kendisinin hayati ve acil işi olan meselei maliyesini halletmek için sarf-ı mesâî etmektedir ve pek uzun sürmesi hiçde mamül edilmeyen neticeler vermesi muhtemel olan bir mücadelenin geçici intikali safalarına kat'î bir mana ve ehemniyet adfetmek elbet muaffak değildir. Elbet bazı mertebe-i şayan endişe elaimi evveliyeye rağmen dün Mösyö Pinlova¹⁷⁵ nihayet yeni kabinesi ve yeni beyanname-i siyaseti ile meclisin karşısına çıkmıştır. Bundan evvelki Pinlova kabinesi evvelki pek müşğül şerait altında şayan-ı hayret bir muhaffakiyetle hareket etmişti. Beynelminel siyasette Locarno Konferansı'nı intaç etmesi sabık kabinenin gıyaset ve muaffakiyet defterine yazılacak bir hadisedir. İttihaz olunan metin ve makul bir siyaset sonbaharda Fas'ta vaziyet-i sabıkanın iade olunabilmesini intaç etti. Elyevm Suriye'de mevcut olan nahoş vaziyet ise sabık Pinlova kabinesinin yanlış hareketlerinden ve kararlar ittihaz etmesinden ileriye

¹⁷³ *Ecnebi Matbuat-ı Hülasaları*, Matbuat Müdireyet-i Umumiyesi, No: 109, 11 Teşrînisâni 1341/ 11 Kasım 1925, s. 1751-1756.

¹⁷⁴ Times Gazetesi.

¹⁷⁵ Paul Painleve (Fransız siyasetçi).

gelmeyip ancak daha evvelki kabinelerin gayri muvafık mukareret ve tedabirine rıza göstermesinden ileri gelmiştir. Elnihaye diyebiliriz ki: General Saray'ın¹⁷⁶ Suriye'deki efali yahut âdem faaliyeti Mösyö Pinlova'nın yaz kabinesini tebdile mecbur eden ve rengini yeni bir parlamento vaziyetine göre tevfiğe sevk eden buhranın ortasına tesadüf etmiştir. Umur-u maliyeye gelince bazı mertebe terakki hâsıl olduğu şüpesizdir. Mösyö Kayyu'ya¹⁷⁷ yapmış veya yapmamış olursa olsun herhalde memleket ahvali maliyesinin bozuk gayri tabi hudut esasiyesini pek açık ve hatır gönül tanımaz bir lisanda ortaya koymuştur. Mösyö Kayyu Fransanın sureti lazımda mütevezzin bir vücuda sahip olmasından ısrar etmiş Amerika ve İngiltere ile vâki olan müzâkerâta çoktan beri takasül ve ihmalle düçar olmuş beynelminel divan meselesine bir parça olsun akıl ve mantık ve hesab-ı amelî anasırı karıştırmaya çalışmıştır. Mösyö Kayyu'nun irtikâp ettiği bir kabahat vardır ki o da şudur: Sabık Maliye Nazırı Fransa devletinin tezayüd eden borçlarını eda edebilmek üzere Fransız milletinin istifade edeceği menabi' vakt-i zamanda ira'e etmesi veyahut bu menabi' küşat edecek teklifatı ortaya koymakta te'hir eylemiştir. Mösyö Pinlova bu yaz mevsimini hoşnud-ı ve muvakkat bir itimat içinde geçirdi. Bir mana'ya göre hususiyle temmuz ayında mutedil firkalarında itimat-ı re'y vermesi üzerine Mösyö Pinlova kabinesi adeta milli bir hükümet ad eyleyebilirdi fakat sonbahar ve meclisin yakınında toplanacağı hakikati vaziyette bir tebdil hâsıl etti ve parlamento siyasetrinin farz-ı müteaalat ve muhakematı zaten adeta bir tecrübe kabinesi demek olan heyet hükümetinin muvazenetini ihlal eyledi sol taraf karteli? Yani(radikal grupların sol cenahları ile sosyalistler)Nis Konferansı'nda suret-i resmîyede belkide suret-i haliyede bazı hareketlerde bulundular. Yani radikal sosyalist fırkasından sol cenah karteli tekrar ihya olundu. Mösyö Kayyu'nun bu yarım arzu ile vukûa gelmiş fırka kavmine zünun vermiş olduğu teminatı karşı neden istifâ etmeye mecbur olduğu el'an suret-i katiyide malum değildir. Acaba bu istifâ sadece sosyalistlerin tatbikinde ısrar edegeldikleri ve Mösyö Kayyu'nun onlarla tevhidî mesâî icratı olmak üzere asla kabul eylemediği ve aynı zamanda Radikal Sosyalistlerin hafif bir sesle muvâfakat gösterdikleri sermaye üzerine vergi tarhı meselesinden mi ileri gelmiştir. Bir sis içinde gibi müphem suretle seçilebilen bu muhtemel parlamento vaziyeti hudut esasiyesi hatta daha parlamento inikad etmeye vakit kalmaksızın hükümetin kendi tamamîyet ve rızasına alan emniyet ve itimadı muğassaleb eylemişti. Bilnetice geçen hafta kabine istifâ edip ale'l isti'cal yeni baştan teşkil olundu yeni heyetten Mösyö Kayyum hariç

¹⁷⁶ Maurice Sarrail (Fransız general).

¹⁷⁷ Joseph Caillaux (Fransız siyasetçi).

birakılarak kabinenin eşhası ve siyaseti birçoklarının dediği gibi kuşe-i nisyandan bir daha saha-i vücuda çıkmış olan sol cenah Bolaki mütalebesine tevfiik olundu. Sol cenah karteli(Bolaki) acaba cidden tekrar-ı hayat bulunmuş mu idi? Bu öyle bir sualdir ki elan birçok yek diğerini nâkıs cevaplarla karşılaşıyor son birkaç gün zarfında Mösyö Pinlova harekâtını sol cenah kartelinin mevcudiyeti-i hakikiyesini farz ederek tanzim etmekte idi. Radikallerin sol cenahı sosyalist-radikaller, sosyalistler ile kemali itina ile istişarede bulundu. Anlaşıldığına göre başvekâlete ilk geldiği anlarda suret-i muvaka'ttede mâmâfih şevkli surette müzahiretlerine nasıl olduğu mutedil sağ cenah fırkaların muâvenetlerinden ümidini kesmiş görünüyordu. Filhakîka Mösyö Pinlova'nın dün meclis önünde okuduğu beyannamede mutedil sosyalistler ile endişeli mütereddit radikalleri yek diğerleriyle telif etmek arzuyu esasıyesi meşhud oluyor. Yani Mösyö Pinlova ihtiyacı milliyenin müsait olduğu mertebede son intibahatı kazanmış olan ve eğer ittihatları berdevam olursa parlamentoda bir hükümete bir müddet daha istinatgâh teşkil edebilmesi muhtemel bulunan umumi sol cenah infakını idame etmek istiyor. Fakat bu konbinezon pek narin ve pek zayıftır. Sosyalistler sermaye vergisini talep ediyorlar. Nis'de akit ettikleri konferansta sosyalist radikaller kartelin hayat ve mevcudiyetini daha te'yit ettiler ve sosyalistlerin matlubunun pek hafif bir sesle tekrar ettiler. Sonra nazar-i parti ittifaklarını amel-i siyasete tahvil için acayip dramatik mücadele başladı. Mösyö Pinlova kendisine mesele-i maliyeyi hal edebilmek için selahiyet verecek bir parlamento ekseriyetini takip ede ede adeta nefesi kesilmiş görünüyordu. Kartel hayat ve mevcudiyeti kemali ciddiyetle iddia olunmasına rağmen ele avuca geçmez görünüyordu. Dün en mühim bir zamanda meclisin içtimâinden hemen bir az evvel adeta büsbütün ortadan gaip oluyordu. Çünkü sosyalistler içtimâin arefesinde Pinlova kabinesine re'y vermeye karar vermişlerdi. Bunun üzerine Paris birtakım şaiialarla doldu. Mösyö Pinlova'nın meclise girer girmez düçar-ı malubiyet olmaktansa şimdiden istifa edeceği söyleniyordu. Hâlbuki Mösyö Pinlova daha akilane bir tarik ihtiyar etti. İhzar etmiş olduğu mudetil bir dikkat karane beyanname ile bütün parlamento heyulalarına meydan okumağa karar verdi. Sosyalistlerden büyük bir kısmı Mösyö Pinlova kabinesine suret-i muvakkate de beyan-ı itimat etmek fikrindeydiler. Çünkü Fransızlar zaten münasib bir tarik-i hareket ittihaz etmek için mevki hükümete gelen kabineye bir müddet mütala ve muhakeme bahs etmenin münasip olacağına taraftardılar. Fırkanın pazartesi günü inkat eden milli meclisi birçok mebuslara bu mülahazat-ı siyasilerini takibe müsaade etmemek istememişti ve müfritlerin gürültüsüne itibar ve birtakım koministlerin rekabetlerinden korkarak pek zayıf bir ekseriyetle

firkayı Pinlova kabinesine karşı i'tayı reyden müstenkif kalmaya mahkûm etmişti. Fakat dün nihayet parlamento iştima edince bir gün evvel yapılan bu riyazi hesaplar alt üst oldu. Mösyö Pinlovanın sis içine atılarak gölgelere heyulalara müracata karar vermesi tarzındaki hareket-i cesuranesi mashar-ı mükefat oldu ve nihayeti ekseriyeti kazandı. Bundan başka bir takım maruf sosyalistler mesela Mösyö Bonkur¹⁷⁸ ve Nissan Oriol gibi zavât kendi firkalarının muhakemane mukarreratına karşı isyan ettiler ve milletin ihtiyacatı acilesini müdrük olduklarını gösterdiler. Mösyö Pinlovanın mali siyaseti henüz müfsilen izah olunmamıştır. Mösyö Pinlova şimdilik mümkün olabileni yapmış mesele-i maliyeye kuvvetli bir hücum sırası hulul eylemiş bulunuyor.

6.9 Kuliç Fransa'yı Mali Bir Abluka Altına Alıyor¹⁷⁹

6 Teşrînisâni tarihli Gülnişe Çaytonov'dan.¹⁸⁰

Washington: Reis-i Cumhur Kuliç'in¹⁸¹ Fransa'nın Amerika'nın borçlusu olmasını tanınması ve borçluluk vaziyetinin netâ'ici lazımasına riyayetle tediyen-i deynde bulunması hususunda attığı adımlar ciddi bir mahiyette gibi gözükmetedir. Esasen Kayyu¹⁸² Washington'a gelmeden evvel Fransa'ya bu hususda açıktan açığa ihsaslarda bulunmuştu. Fakat onun bu izahlarına ne Pariste ne de Amerika'da ciddi bir ehemmiyet atf edilmedi. Bu sebeple Washington müzekeratı inkıtâ'a uğradığı zaman yalnız Fransa'da değil burada da çok fazla bir hayret ve taaccüp ve titizlik meşhud oldu. Bununla beraber Kuliniç yumuşayacağı fırsatları ile müteselli bulunuyordu. Fakat müşâr-ı ileyh evvelsi gün tekrar katiyyen şakaya gelmediğini te'kid eyledi. Bu husustaki arzu ve iradesinin metanetine delil olmak üzere Kuliniç Fransayı mali bir abluğa altına aldı. Buna nazaran Amerika bankaları feymabad iki şartla kredi verebileceklerdi. Evvela dolar istikrazları yapmak amelinde bulunan devletler Amerika'ya karşı mükellef oldukları bütün taahhüdât-ı deyniyesi tanzim etmiş bulunacaklar; şaniyen yeni istikrazların teçhizat ve teslihat sahasında istimal edilmeyeceğini taahhüt edeceklerdir. Ohalde bu her iki şartta Fransa'yı birdeyin vesikası tanzim ve teslihat ve teçhizata devamdan sarf-ı nazar edinceye kadar Amerika borsasından tecrid edecektir. Siyaset hükümetin bu şekilde izharı berrak bir simada çakan bir şimşek kadar gayrı muntazır ve Amerika'da bile bir buz banyosu tesiri yapan bir hadise oldu. Burada Kuliniç'in

¹⁷⁸ Joseph Paul Boncour(Fransız siyasetçi).

¹⁷⁹ *Ecnebi Matbuat-ı Hülasaları*, Matbuat Müdireyet-i Umumiyesi, No: 112, 15 Teşrînisâni 1341/ 15 Kasım 1925, s. 1799-1807.

¹⁸⁰ Gülnişe Çaytonog Gazetesi.

¹⁸¹ Calvin Coolidge (Amerika Birleşik Devleti başkanı).

¹⁸² Joseph Caillaux (Fransız siyasetçi).

bilhassa para meseleleri mevzûubahis olursa kırılmaz bir inada malik olduğu pekiyi bilinmektedir. Bundan mâadâ mûmâileyh nokta-i nazarını mükerreren o kadar kuvvet ve teki'tle meydan ilaniyete vâzh etmiştir ki bu derece kuvvetle ve mısran takındığı bu vaziyeti sözlerinin mazhar olduğu itimadı umumiyeyi ısrar ve ihlal etmeden tebdil edemeyecektir. Bilhassa New York banka ricali Washington'un en hafif bir işmüzas veçhinin bile bir men mahiyetinde olduğuna ve gerçi kendilerinden Washington'dan gelecek bir fermanla alınamayacak fakat icra ve îfâsı sürur ve istifadeden fazla müşğulat ve zarar tevlid edecek bilrıza feda etmekle daha doğru bir harekette bulunmuş olacakları hakikatine kanidirler. Bizzat Mösyö Morgan¹⁸³ bile Kuluniç'e mukavemet etmek cüretini göstermek istemeyecektir. Bu suretle Fransanın atide dolar muâveneti maliyesine mazhar olması ümitleri safra etmiştir. Bu menfî vaziyet Paris ve New York'da devlet ve şehir-i esham ve tahvilatı şimdiye kadar bir mukavemet kabiliyeti ibraz ettiğine rağmen Frank piyasasının derhal sukûtunu intaç etti. Fakat bura mehafilinde sukut eden bir temel taşının bütün binanın inhidamına sebebiyet vereceğinden korkulmakta ve mazlum ihtimaller karşısında endişenak olunmaktadır. Fransız bankonatlarının buradaki intişar ve sati dolayısıyla Fransız parasının sükûtu ile Amerikalılarda müştereken mütezarrır olacakları muhakkaktır. Bu Frank hamilleri ise lede'l-hâce kendi menfaatlerinde koruyarak birçok vasıtalarla Franga müzahir olabilecek yüksek sınıflara mensup kimselerdir. Bilhassa New York matbuatı çifte tazyik altında kıvranmakta fakat tedricen mevkiinin ancak Fransa'ya iltizam eden tarafta olduğu kanatini kesb ettiği gözükmektedir. Hatta bu suretle Amerika'da vergi îtâsına mükellef efrad ile reisi cumhuru dereci taliyede düşünmek mevzûubahis olsa bile mâmâfih gazetelerin çok yüksek sedasını işitmedende Amerika da borçları istirdat meselesinde tarafının kuvveti müsebit bir surette malum olmamakla beraber bir ayrılık mevcudu his olunabilir. Memleket efkârının bu sahadaki ifadesi ancak iki ay sonra kongrenin Amerikan murahhaslarının Mösyö Kayyu'ya izah ettikleri sureti hal hakkındaki müşaveresinde tevzih edecektir. Bu müşaveret pek meserretvar olmayacaksa alınacak vaziyet taadad-ı araatına kadar müpem kalacaktır. Herşeyden evvel çok ender tesadüf olunabilen bir sahne karşısındayız. Bunda reis-i cumhur ve hükümet memleketinde bir muhalefet karşısında bulunuyor. Bu muhalefet ne kadar ehemniyetli veya ehemniyetsiz olursa olsun mevcuttur ve bu her halde hükümetin itibarı ve cumhuru firka-i sükûnu ve netice itibariyle gelecek seneki cumhuriyet intihabatı ile

¹⁸³ John Pierpont Morgan (Amerika Birleşik Devleti bankeri).

bilhassa 1928 senesindeki reis-i cumhur devre-i intihabiyesi neticeleri üzerinde pek de lehde bir tesir icra etmeyecektir. Borçlar meselesinde memlekette hükümlan olan fikir ayrılığı tamamıyla vakti harpü harpte Amerika'nın alacağı vaziyet hususunda hüküm ferma bulunan fikir tefrikasıyla tatbik etmektedir. Yüzde yüzçüler yaşa bağrıcılar ve ehli salib gibi vaktiyle kendilerine anlatılan masallara bugün bile inananlar ifraz olunan milyarları aslen bitaraf olmayan bitarafi zamanında Amerika'nın hiss-i iştirâki makamında telakki ederek tamamıyla silinmesini istemektedir. Fakat diğerleri o zamanlar vaziyeti vüzu ile görenler veyada vaziyetteki vüzuhu tedricen görmeye başlayanlar Amerika'nın harbe hisse-i iştirâkini yalnız harp zamanına inhisar ettirmek fakat bundan bir santim fazla fedakârlık etmemek istemektedirler. 6 Nisan 1917 den evvel ve 11 teşrînisâni 1918 den sonraki zamanlara müsadüf hesabı tediyeye olunmalı ve Amerika'ya yüklenmemelidir. Onlar hak talep hudud şümulü dairesinde dahi olsa istenilen herşeyin alınmayacağını çünkü esasen hiçbir şey olmayan bir yerde değil yalnız imparatorun Sam Amcan'ın(Amerika)da bir hakka malik olmayacağı hakikatlerini çok ala bildikleri halde elde hesap kalemi bulunduğu zaman hisse tabi olmamakta berdevamdırlar. Esasen Amerikanın onların hesabına göre çok fazla bir zayi'i vardır. Yalnız Fransa hissesinden altmış sene vade ile senevi 150 milyon dolar, sairlerinde de oldukça büyük lokmalar hesap harici edilmektedir ki bunların hepsi Amerika hesabına bir yükür. Bunlar mesela Belçika ve yakında İtalya ve Romanya hisselerinde ortaya çıkacaktır. Mâmâfih bu son yaz mevsiminde Amerika birçok yeni tecrübeler ve bunlardan mütevellit kanaatlerle bir salabat-ı muhakeme hâsıl etmiş olduğundan bütün uğradığı inkısarları sükûn ve fi kaydıyla geçiştirmektedir. Mesela Amerikalılar için ümit ve intizarın fevkinde bir yekün tuttuğu halde efkâr-ı amede itiraz mırıltıları tevlid eden İngiliz Amerika tanzim hesabında bu mırıltı derhal yeisli bir avaz şikâyete münkalib oldu. Çünkü Cornball(İngiliz) bunun üzerine imtiyazlı lastik fiyatlarını o derecede yükseltti ki Amerikalı lastik tekerlek müşterileri tarafından bu sahada yalnız İngiltere'nin Amerika'ya tediyeye ettiği yüz altmış milyon değil bundan mâadâ birçok milyonlarda fazla olarak İngiliz kasasına girmek mecburiyetinde kaldı. O halde Amerika yalnız İngilizlerin Amerika'ya borcunu bizzat tediyeye etmek değil aynı zamanda da İngilizlere güzel bir parça da üste verdiler. İngiltere bu vaziyetine kadar zaman idame edebilecektir. Bu ancak Amerika'nın ya başka lastik menabi'i bularak ve ya da kendi lastiğini bizzat istihsal ve tedarik suretiyle bu İngiliz lastik imtiyazından kurtulmasına bağlıdır. Fransa'ya gelince lastik gibi Amerika'nın eşit ihtiyacı olan imtiyazları olmadığından bu tarzdan tesviye-i deyn imkânı devlet-i mezkure için

müstebitdir. Buradaki şeritli ve şeritsiz lejyon d6n6r ş6valye ve kumandanları bunu çok acı ve eshef iştimal bir şekilde duyduklarından yalnız Kayyu ile m6zakerede bulunan Amerikan enc6menini muhatap tutmakla kalmıyor Fransanın boynuna mali ablukasıyla bir d6ğ6m daha vuran Kuli'ede atıp tutuyorlar. New York Times Amerika h6k6met siyasetinin bu daimi tekit ve tekrarını en hafif bir tabirle kiyasetsizlik tevsim ile en son beyanının d6nya samiasında bir tehdit şeklinde ınladığını bildiriyor. New York Word Gazetesi reis-i cumhurun tehditanını tefsil etmek selahiyeti olmadığından bahisle çok necib mefaharetli sermayelerle mali olan Amerika tarihi bu nevi mesâile saha olmamıştır diyor. Amerikan Fransız m6nakaşatı dostluk bahrinde yalnız sathi bir temasla ufak tefek dalgalar v6cuda getirmekle kalmayarak bir taraftan bataı borçlu diğer taraftan şaylok(muhtekir) gibi m6tekebil tahkirler şeklinde çok derin intibaların menfî tesiratı izhar olunmaktadır. Fransa'nın beş sene m6hdetle her sene kırk milyon dolar tediye etmesini gayrı kabil tasavvur bularak kadın yaygarasına başlayan aynı şahısların Almanya'nın gayrı mahdud bir zaman için her sene altı y6z milyon dolar tediye edebilmesini tabi bulunmaları hakikaten çok gariptir. Bunlar Almanya'nın tediye kabiliyeti basit d6ř6nceli halka g6sterecek bir sebep olmak 6zere eski ve ebedi sahiplerini tekrar ve Almanya'nın neflasyon siyaseti ile b6t6n dâhili borçlarından kaldığını irâe ediyorlar fakat d6ř6nm6yorlar ki devlet bu borçlardan? olmakla beraber halk aynı mebla nisbetinde fakir d6řm6ř ve tekalif-i devlet-i kudreti o nisbette zayıflamıştır. Daha tahaffi onların Fransa'ya da bir hamlede Almanya kadar zengin yapacak olan bu Kristof Kolomb'un yumurtlaması kadar basit bir şekli hali Fransa'ya da tavsiye etmemeleridir. Fakat belki birg6n başka birisi de bu çok devir endişe d6ř6nceyi tatbike yeltenirse o zaman bu mucizeyi onlarda yaşarlar. 6nk6 bura Fransız muhiplerince yalnız tesâvîy-i hukuk ve tesâvîy-i ahlak değil aynı zamanda mantık m6savatı da yoktur. Onlar nazarında yalnız h6k6m ve itikat batıl ve bazı adâvet mevcuttur. Bu sebeble Fransa lehine yapılan b6t6n çene yarışlarında da bir şey ilavesini unutuyorlar ki bu Fransa'nın kabiliyet-i tediyesi olmadığı meselesinden fazla cazip olacaktır. Bu da b6t6n galip ve malubların harpten çok b6y6k bir nekan m6zayeka ile çıktıkları halde yalnız Amerika'nın galiba Allah tarafından bahsedilmiş birçok hususla azim bir surette zenginleşmesi gibi garip bir keyfiyetin teşrihidir. Mâmâfif kendilerini evkar-ı umumiye namına idareyi kelim selahiyetini hâiz g6ren bunlar yukarıdaki hakikatleri ketm etselerde diğerlerinin bunlarla iştigaline mani olmayacaklardır. Esasen bu suretle efkâr-ı umuma bu kanallara sevk edildikten sonra b6t6n duy6n meselesinin b6sb6t6n başka bir şekil alacağına ř6phe yoktur. Bu tetkikat ahlakiye yolunda iktisadi

nokta-i nazardan bir mesâî başlangıcı muvaffakiyetle başlamıştır. İktisadi mülahazat ise müessirn vasıtalar doğurur. Bu meselenin temiz bir surette tesviyesinde yalnız Amerikalıların doğrudan doğruya borçluların değil aynı zamanda bil vasıta milyonlar bilhassa Almanya alakadardır. Fakat hepsinden evvel Amerikan ahlakıyla mütenâkıs hareketin neye mal olacağını Fransa tecrübe edecektir.

6.10 Fransız Faşizm¹⁸⁴

24 Teşrinisâni tarihli Gülnişe Çaytonov'dan.¹⁸⁵ Senelerden beri İtalyan faşizmi Fransız sol cenah matbuatı tarafından adeta memleket dâhilinde parlementer Kâvanin Hükümeti tehdit eden bir rakip ve bir hasım telakkisiyle şiddetle düçar-ı hücum olmaktadır. Bu vakânın izahına Fransız Hükümeti'nin beynelmilel fikr-i müştereki diye ileri sürülen sâik kifayet edemez. Sol cenah burjuvazi matbuatı da bu mücadeleye sosyalistler kadar iştirâk ediyor. Gerçi Fransa bilhassa Gaskonya İtalyan muhaceretinin esas hedeflerinden beri oldu. İtalyan muhacirlerinin bu akını bilhassa bunların bu nev'i siyasi firariler hüviyetini taşımaları dolayısıyla muhtelif hislerle karşılaşmaktadır. Zaten burada en ziyade Fransa'da komünizmi takviye eden halk sınıfları mevzûbahis değildir. Esasen bu Fransız tabiyası müntehillerinin rey'i teskirelerinden anlaşılmıştır. Buna vaziyet ve bilhassa ziraat kuvvetlerine fazla miktarda muhtaç olduğuna rağmen Fransız amele teşkilatı bu sene Marsilya'da ki Sosyalist Fırka içtimâîğında ve Paris'teki işçiler kongresinde görüldüğü vecîhle ücretlerinin tenziline sebebiyet veren bu muhacerattan en az memnun olan sınıftır. Hele bilhassa zaman zaman Fransız toprağının İtalyan dâhili zıtdiyetlerinden mütevellit hadisata sahne olması [az evvel Pariste İtalyan Façyu merakezine 'Kursari'de La Murte'ler' tarafından yapılan tariz ve tecavüzler gibi] Fransa da faal olan faşizm alehtarlarına karşı gösterilen misafirperverliğin idamesini güçleştirmektedir. Bundan mâadâ Fransız Hükümeti hazırası bir taraftan İtalya payi tahtındaki mümessilliği diğer taraftan İtalya'da mütemekkin Fransızların ısrarıyla teşrinievvel evasıtına doğru siyaseti hâriciyede gayri müsait vaziyetlerin tahdisine mani olmak için Paris matbuat mümessillikleri üzerinde biraz muhteriz davranmaları hususunda icra tesir etmek mecburiyetinde kalmıştır. Bununla beraber birinci defa olmayan bu ihtarın semeresi bir hiç olmuştur. Fransa'da bir melce' bulan İspanya Cumhuriyeti ve İhtilalcileride (Mikelde Onamono bilasko ibanesi vesaire gibi) uzun

¹⁸⁴ *Ecnebi Matbuat-ı Hülasaları*, Matbuat Müdireyet-i Umumiyesi, No: 132, 8 Kânunuevvel 1341/ 8 Aralık 1925, s. 2119-2125.

¹⁸⁵ Gülnişe Çaytonog Gazetesi.

zaman Madrid,'Dirketvar''ı aleyhindeki mücadelelerinde sol cenah tarafından bilhassa kutidiyen..? Cumhuriyetçiler mehafili tarafından kuvvetle mashar muâvenet olmuşlardır. Fransız İspanyol müşterek hareketi ve bilhassa Malevi'nin¹⁸⁶ taht-ı tesirinde bu istikamette oldukça zahmetle vücuda gelebilen bir mütakere vaziyeti tahdis etti. Fakat herhalde Fransa'da hariç faşizmi gittikçe tezayid eden bir dikkatle takip edilmektedir. Sağ cenah Matbuatı Musolini diktatörlüğünü numune-i emsal olarak telakki ettiklerini inkâr etmektedir. Büyük Bulvar Matbuatı anlaşılan sırf arz-ı iftikar ettiği kariler zümresini tatmin için saifelerini uzun ve İtalyan faşist hâkimiyeti hakkında ekseria temayül tevlid edici tasvirlerle dolduruyor. Sol cenah matbuatı ise her zamankinden fazla bir nefret ve husumetle ihzar-ı hissiyat eyliyor. Bir haftadan beri şimdiye kadar tam manasıyla faşist olduklarını itiraftan çekinen ve hatta buna itiraz eden teşkilatlar artık bila endişe cemiyetlerine verdikleri muharipler ve müstahsiller kitlesi şeklindeki isim ve kabul ettikleri mavi gömlek alamet-i farikası ile İtalyan faşizminin gaye ve vasıtalarını kabul eylediler. Fransız hareketinin aslı hiç olmasa birkaç esas itibariyle kendi tarihlerinde çok daha evvele râci'dir. Bu esasen Fransa'da 1789 senesinden beri muhtelif ihtilal ve ihtilal alehtarı tarihlerle müsbettir. Cumhuriyet 1. İmparatorluk Restarasyon burjuvazi krallığı 2. Cumhuriyet, 2. İmparatorluk ve 3. Cumhuriyet gibi tahviller çok kuvvetle tezahür eden cumhuru ve parlementer usul ve kavânînin bir gün yine atılabilmesi tarzında kâh ümitleri takviye etti kâh da zayıflattı. Bugün hiç şüphesiz cumhuru bir esasa istinat eden kitlenin bu vaziyeti yine bu memlekette yalnız hukuk değil aynı kitleninde kuvvet-i arkasından konması telakkisiyle heva kadar mütebeddil farz olunmaktadır. Tarihinden intikal eden bu hareketin kuvveti bugünkü cereyanlar tarafından şahsiyetlerinden mahrum, mütefessih 'Borbon, Rölesan hatta Bonabartçıların''tahda namzetlik hususunda vekil-i umurlarının monarşi müdafilerinden değil bilhassa 1794'de tamamen müsellağ olarak sokak ihtilalcisi halkına mukavemet eden münevver gençlik zümresinin misalinden alınmıştır. Şarl Moras ve Leon Dude tarafından sevk ve idare olunup Philip Dorleyn namına tahlif edilen 'Aksiyon Fransız' hareketine mensup cemiyette Faşist Cemiyet meclislerinde mühim bir mevki tutmaktadır. Bu hareketin reisi ve Aksiyon Fransız Gazetesi'nin mali ve iktisadi diplomatı Joj Valva'da bu Rovayalistler Grub'unun reis Karınola bulunmaktadır. Faso'nun programında Cumhuriyet veya Hükümet mütalekeyi tercih mesele-i asliyesi şimdilik bir tarafa bırakılacaktır. Bir vahdet râbitası olarak edinilen

¹⁸⁶ François Malevi (Fransız diplomat).

gaye tam bir inkılap-ı devlet değil umumiyetle şimdilik devlet hâkimiyetini ve milli asayişini doğrudan doğruya tehdit eden muhataralara karşı müdafaa şeklinde gösterilmektedir. Bu kısmen amelî ve derdest mukasda istinad etmekte fakat kısm-ı azamı itibariyle herhalde sükûneti son bütün ihtilalci ve gürültülü hareketlere darbe-i hükümet teşebüszatına aleyhtar olan burjuvazi sınıfında celep-i temayül ve muhabbet eylemeyi istihdaf eylemektedir. Hatta bu gençlik soldan gelecek bir itilafla karşı muhafaza ve himaye vaziyetini takınmaktadır. Semeresiz kalmağa mahkûm olsa bile harpten evvel ve hatta üçüncü cumhuriyet zamanında sağ cenahtan vaziyete hâkim olmak gayesine matuf kuvvetli bir hareket vukû ihtimali ne kadar kuvvetli olduğunu malûm Bolşevizim zamanı bize pek güzel göstermektedir. Bundan mâadâ harpten evvel buna benzer hareketlerin ne kadar kudretle faal olabileceği hakkında bir fikir edinebilmek için sakın bir şahit olan müteveffa Ananol Fransın Mösyö Berjer'e Paris'te nam zamanını okumak kâfidir. Bilhassa sabık komunar azası olup elyevm ayan azasında bulunan Jöl Malin'in başvekâleti zamanında rasyonalistlerin sokak siyasetine karşı hiçbir zaman bilinemez esasına tabiyet ve çok ihtiyatkâr bir itina ile alınan vaziyet ve sol cenah diplomatlarının ve muharriklerinin bile cumhuru devlet binasının muhalif sağ cenah tesiratına karşı ne kadar zayıf bir vaziyette bulunduğunu duydukları zamanları orada görürüz. Levni Şan büyük ikramiye koşusunda Reis-i Cumhur Lube'nin başında silindiri ezilerek düşürüldüğü anlar Parisin hatırasından çıkmamıştır. Bununla beraber dünya bilirki rövapolistlerin harpten evvel ve harpten uzun zaman sonralara kadar ki faaliyetleri çok sathi ve kısa bir hızla vâki hareketlerde tecelli etmiş sokak gürültüleri ile şahsi suikastlara sırf kuvvet ile kuvvetten düşmüştür. Dereyifos davasının netâ'ici ise kral taraftarlığının artık tamamen inhizamını tevliid etmiş faz olunuyordu. Fakat bu son zamanlarda faşistlik ruhu teneffüs eden bu hareketler epey kuvvet buldu. Yani onlar tenevvi etti kendilerini cumhuriyetçi fakat herhalde monarşist olmayarak gösteren gruplar teşkil etti. Bu grupların yek diğerine karşı gösterdikleri mütekabil teveccüh ve temayüle rağmen bu bir ayrılık ve bu suretle bir zayıflık mahiyetindedir. Reisler evvelce olduğu gibi bugünde herhalde ferdi ihtiraslara müstenit zıttıyetlerden kurtulamamışlardır. Bunları birbirine bağlayan ve ta öteden beri ihata eden râbıta iki renk taşımaktadır. Bunlardan biri siyaset-i hâriciyede milli diğeride ise siyaset-i dâhiliyede içtimâîdir. Siyaset-i hâriciyede harpten sonra ortaya gelen defetizim-bozgunculuk yani gâlibiyet şurunun imhası yolundaki harekâta karşı mücadele ve siyaseti dâhiliyede onların iddaları vecîhle sol cenah burjuvazisinden başlayarak bütün sol cenah partilerinin yardımına mazhar kominizm tehlikesini tasvire uğraşiyor.

Dehşetengiz hayaletiyle tesir yapmak için Bolşevik inkişafının Fransa'daki Gerenskilerinden çok bahis edildi. Fakat İtalya'da inkılapçı amele tarafından fabrikaların işgal meselesine karşı haber ile mukabele edilmesi keyfiyeti uzaklara kadar aks eden ve ihtiyatkâr ve muhteriz halk sınıfında bile haklı olarak his olunduğu ve bu suretle bilhassa taht-ı tehlikede bulunan sermayedarların vaziyeti maliyelerini takviye ettiği halde Fransa'da böyle bir hareketi teşvik edecek müessir bir sâik uzun zamandan beri yoktu ve bugünde mevcut değildir. Siyaset-i hâriciyede ise harbi mütakib milli bloka mensup hükümetlerin müdafa ettiği nasyonalizimin fevkine çıkılamamıştır.

6.11 Mösyö Biryân İş Başında¹⁸⁷

4 Kânunuevvel tarihli Tayms¹⁸⁸ Gazetesi'nin baş makalesi: Mösyö Biryân¹⁸⁹ meclis-i mebusa huzurunda ve bütün gece devam eden celse esnasında sekizinci defa olarak Fransız başvekili sıfatıyla beyannamesini okutuktan sonra demiştir ki: Ömrümde birinci defa olarak mevki-i iktidara sarıldım. Bu ciddi sözler Fransa'da pek ciddi bir vaziyetin mevcudiyetini ispat eder. Mister Biryân böyle kuvvetli te'kidli sözler söylemeyi itiyat etmiş bir zat değildir. Mösyö Biryân uzun hayat-ı siyasiyesi esnasında tahvilat ve hadisat-ı siyasiyeyi daima itidalkar bir tebessümle telakki eylemiş idi ve inkılap-ı ahval kendisini başvekâlet mevkiine getirdiği zamanlarda hiçbir defa lüzumundan fazla itimat-ı nefis izhar etmemiş olduğu gibi başvekâletten beyan-ı nisyana atılmak sırası gelince de asla yeis ve infial göstermemiştir. Mösyö Biryân siyasetin? yollarını vatandaşların mizacını pek ala bilir ve bu memleketin menâfii aliyesinin sırf kendi amal ve içtihadını tatbikiyle kaim olduğunu iddia etmeyecek derecede feylesof meşrep ve sebki ruhtur. Bu defa Mösyö Biryân'ın beyanâtı milletinin menâfii acelesine istinat eyliyordu ve dedi ki: Eğer siz şimdi bizi yeni kabineyi devirecek olursanız bu hareket memleket için bir felaket olacaktır. Mösyö Biryân bu sözü Fransa'ya ancak bir beyanâtı kabinesinin idare edileceği iddiası üzere müstenit değildir. Mösyö Biryân bu esnada bir kabinenin daha devrilmesinin Fransa için son derece vehameti mûcip olacağını bilerek söz söylüyor. Hadiseyi hazıra bir parlamento itimatı meselesi değil, bir millet itimatı meselesiydi. Çünkü Fransız milleti herşeyden evvel yeniden bir emmiyet hâsıl etmek istiyor. Fransa vaziyet-i hazırasının en vahim safhası evkâr-ı umumiyenin hükümete karşı itimat ve eminiyetini bu büsbütün gaip etmek haline gelmesidir. Fransa

¹⁸⁷ *Ecnebi Matbuat-ı Hülasaları*, Matbuat Müdireyet-i Umumiyesi, No: 136, 13 Kânunuevvel 1341/ 13 Aralık 1925, s. 2183-2188.

¹⁸⁸ Times Gazetesi.

¹⁸⁹ Artistide Briand (Fransız siyasetçi).

Parlemento'sunda çevrilen nihayetsiz fırka manevraları artık Fransız milletinin usancını mûcip olduğu gibi vaziyet-i maliyedeki istikrarsızlıkta büsbütün halkın asabına dokunuyor. Filhakîka Fransız milletinin mükelamatı ruzmerrede müessesesi bütün malûm ricali siyasiye-i zımkadeh vârit etmeleri henüz parlamento müesse-i siyasesini büsbütün lağnetleme edecek bir dereceyi bulmamıştır. Fakat kamuoyunun gittikçe düşmesi hayat ve masarının fark olunur derecede yükselmesi halktaki bu haleti ruhiyeyi daha şimdiden fırka hudutlarıyla düçar tefrika olmuş meclisi mebusan üzerinde bazı mertebe icrayı tesir eylemiştir. Mösyö Biryan bu ana kadar vâki olan beyanatının en müessir ve samimiyesi olmak üzere meclise demiştir ki; Fırka ayrılığın ve gayrılığın yukarı yükseğiz. Mösyö Biryan programını meclise okuyup bitirdiği zaman mebuslar ancak pek zayıf bir nidâi takdir sesi yükseltebildiler. Biryan bir yeni kabine burhanı içinde azaplı işkenceli bir hafta geçirdi ve nihayet alel isti'câl bir kabine teşkil ederek Locarno Muâhedelerinin imzası resminde bulunmak üzere Londra'ya şitap eyledi ve çarşamba günü tekrar kanalı geçip öğleden sonra Fransa Meclis Mebusan'ı önünde ispatı vücut eyledi. Programını okuduktan sonra bütün gece parlamento fırkalarıyla Fransa'da yeniden bir hükümet nafize teşkil etmek üzere mübareze etti. Daima mütebessim lakayıt ve her şeyden gayrı müteessir görünen Mösyö Biryan tarafından izhar edilen bu gayret ve faaliyet bile hattı zatında müessir bir unsur teşkil eyliyordu. Bu faaliyete bir hareketde manzum oldu ki eğer ahvali adiyeye tahtında olsaydı herhangi bir Fransız kabinesinin sukût etmesi muhakkak idi. Mösyö Biryan kabinesinin Maliye Nazırı olan Mösyö Löşur¹⁹⁰ hazineyi devlet ihtiyacı aciline medar olmak üzere meclise seri'ul tatbik bir program arz etti. Bu müzâkerât esnasında bir iki defa da diğer olduğu vecihle Mösyö Löşur zaten umumiyeti muhabbet ve taraftarlığına nail olmuş bir zat değildi ve arz ettiği programda kendisi kadar nahoş görünecek ve esbab-ı müteaddîden dolayı meclisi bütün fırkaları tarafından kuvvetli muhalefetlere uğrayacaktı. Mösyö Löşur meclise açıkça bir program tasdik eylemediği takdirde neticenin çok vahim olacağını çünkü hazineyi devletin duyün ve masarısı tediye muktedir olamayacağını söylemiştir. Bu program umumu bir siyaset-i maliyet programı değildi bu program vadesi bir iki gün zarfında hulül edecek kısa vadeli hazine istikraz tahvillerini tediye edebilmek ve devlet mesârif cariyesine karşılık bulmak üzere ittihaz edilmiş bir tedbir-i acil idi. Binâenaleyh eflasyon tedbirine müracaat etmek yani Fransa bankası tarafından 7,5 milyar Franklık kâğıt para ihraç edilerek kâğıt paranın miktarı

¹⁹⁰ Louis Loucheur (Fransız siyasetçi).

58,5 milyara iblağ edilmek icab eyliyordu. Fakat diğ er cihetten bir eflasyonu kapamak üzere önümüzdeki sene ibtidasında tediye edilmek üzere 1925 senesi resümunda büyük tezigidat yapılyordu. Mesela emlak vergilerine sanayi ve ticaret karları vergisine yüzde elli daha zam olunduğ u gibi maden ocaklarının tediye ettiğ i devlet resumuna yüzdeyüz vâriradât rüsümuna da yüzde yirmi zam olunuyordu. Bu vaziyet karşısında meclis-i âyanın dü çar-ı hayret ve heyecan olduğ una taaccüp edilemez. Çünkü sosyalistler ne şekilde olursa olsun eflasyon fazla evrak-ı nakdiye ihracına maruz oldukları gibi diğ er firkalara vergi ve rusüm hususunda ittihaz olunan bu ş iddetli cezri tedabirden tevehhüş eylemiş lerd i. Binâenaleyh hertaraftan itirazlar yükselmeye baş ladı. Parleментoda pek maruf bir maliye mütehassızı olan Mösyö Bokonovski¹⁹¹ bu programda tadilat icrası hususunda ısrar etti bu zatın fikrinde kânunuevvel evasıtına kadar mesârifi devleti tesviye için üç milyar kadar mahtut miktarda evrak-ı naktiye ihraç olunabilirdi. Hâlbuki Mösyö Biry an hiç te uzlaş ma taraftarı değ ildi haftadan haftaya verilecek îaneyi nakdiye şeklinde mübali ile iş görm ek istemiyordu. Hükümetin hakiki bir hükümet olduğ unu göstermek halkı artık vaziyet-i vahimeye karşı müessir tedabir tatbikine ibtidar olduğ una ikna eylemek için kat'î ve vâzıh bir teşebbüste bulunmağ a ihtiyaç vardır. Nihayet meclis-i mebusan Mösyö Biry an'ın talebini kabul eyledi. Büyük bir ekseriyet bu hususa ait kanun lahiyasının madde madde müzakeresine muhafakat etti bu suretle müzakere olunca yirmi yedi kadar kalil bir ekseriyete kabul ve mazhar-ı kabul olacağı daha müşğ ül olan meclis-i âyana sevk eyledi. Mösyö Biry an'ın bu kadar firkalar müşğ ülatı muhalefetleri önünde böyle bir programı kabul ettirecek derecede kuvvetli azim ve himmet-i izhar etmiş olması mûcip-i ...? olacak bir hadisedir. Bu meşrut i ve kanuni şekle muhalif olmaksızın hükümette mevcudiyeti lüzumu aşıkâr olan şahsi otoriterin pek güzel bir tezahürüdür. Bu bir başlangıç hemde sarf-ı siyasi bir başlangıçtır. Filhakîka bu suretle kabul edilen program sarf-ı tedabir muvakkate cümlesindedir. Asıl büyük mesele-i maliye geriye bırakılmış bulunuyor. Hükümet bu husustaki projesine dair bir şey söylememiştir. Hükümet-i hazır ayı önünde kendisini bekleyen müşğ ülate karşı mütehammil ve gâlib kılmak ve kat'î ve mühim tedabiri maliye tatbikine muhaffak olmak için Mösyö Biry an'ın malik olduğ u meharet-i siyasiyeye bugünlerde göstermekte bulunduğ u faaliyet ve gayrette büyük derecede yardım eyleyecektir. Her ne olursa olsun son hadise neticesi olarak Mösyö Biry an uzunca nefes olacak bir fırsat elde etmiş demektir.

¹⁹¹ Maurice Bokanowski (Fransız siyasetçi).

SONUÇ

Osmanlı Devleti'nde yabancı basın üzerinde kontrolü sağlamak için ilk olarak kanuni düzenlemelere gidilmiştir. Giderek yaygınlaşan basın faaliyetlerinin kontrolü için Matbuat-ı Ecnebi Müdürlüğü kurulmuştur. Matbuat-ı Ecnebi Müdürlüğünün amacı Osmanlı Devleti üzerindeki yanlış propaganda hareketlerini bertaraf etmektir. Milli Mücadele döneminde basın faaliyetlerinin halkın bilinçlenmesinde önemli rolü olduğu görülmüştür. Cumhuriyet Dönemi'nde Matbuat ve İstihbarat Müdüriyeti Umumiyesi Türkiye Cumhuriyetinin her anlamda gelişen ve değişen imajını tüm dünyaya tanıtmayı amaçlamıştır. 1925 yılında Fransa ile ilgili gelişmelere baktığımızda Birinci Dünya Savaşı'ndan sonra Fransa'nın olası bir Alman saldırısına karşı sınırlarının güvenliği konusunda çeşitli ittifak ve anlaşmalar yaptığı görülmüştür.

Tezimde transkripsiyonda bulunmuş olduğum Ecnebi Matbuatı Hülasaları dergisine göre Fransa 1925 yılı gazete haberlerinde genel olarak uluslararası ve yerel basında Fransa'ya ait iç ve dış haberler yer almaktadır. Fransa dış siyasetine dair haberlere baktığımızda Birinci Dünya Savaşı'ndan sonra Fransa-İngiltere, Fransa-Almanya haberlerinin daha çok Fransız sınır güvenliğinin sağlanması konusunda haberler ön plana çıkmaktadır. Yine Fransa'nın dış siyasetindeki önemli bir nokta ise Kuzey Afrika'daki sömürgeci olan Fas ile ilgili haberler yer almaktadır. Bu haberlerde Fransa-İspanya arasındaki diplomatik ilişkiler neticesinde Fas'ın içinde bulunduğu durumu çözüme kavuşturmak için yapılan çalışmalar dikkat çekmektedir. Fransa'nın Fas'taki isyan hareketlerini bastırmak için yapmış olduğu diplomatik çalışmalar bulunmaktadır. Fas'ın bağımsızlığı için Abdülkerim'in Fransa ve İspanya kuvvetleri ile yapmış olduğu mücadeleler ön plana çıkmaktadır. Fransa'nın Ortadoğu'daki bir diğer sömürgeci olan Suriye'nin siyaseti hakkında ve Suriye'nin içinde bulunduğu karışıklıklar ile ilgili haberlere de yer verilmiştir. Bu dönemde Fransa'nın iç siyasetine baktığımızda sömürgeci altındaki Fas ve Suriye'deki isyanlar neticesinde ekonomisinin olumsuz etkilendiği görülmüştür. İktidar muhalefet arasındaki önemli tartışmalar kamuoyuna yansımıştır. Bu dönemde hem Fransa'nın iç siyasetinde hem dış politikasında Briand'ın diplomatik çabaları göze çarpmaktadır.

KAYNAKÇA

Arşiv Kaynakları

Ecnebi Matbuat-ı Hülasaları, ‘‘Abdülkerim’in Fransa Parlementosuna Açık Mektubu’’, Nr: 23, 1 Ağustos 1341/ 1 Ağustos 1925, s. 391-393.

Ecnebi Matbuat-ı Hülasaları, ‘‘Almanya Fransa ile İtilafa Doğru Yeniden Temayül Ediyor’’, Nr: 6, 24 Haziran 1341/ 24 Haziran 1925, s. 87-88.

Ecnebi Matbuat-ı Hülasaları, ‘‘Almanya Tarafından Fransa’ya Verilen Notanın Metni’’, Nr: 22, 30 Temmuz 1341/ 30 Temmuz 1925, s. 339-346.

Ecnebi Matbuat-ı Hülasaları, ‘‘Fas ve Fransa’’, Nr: 29, 8 Ağustos 1341/ 8 Ağustos 1925, s. 456-460.

Ecnebi Matbuat-ı Hülasaları, ‘‘Fransa ve Rif’’, No: 45, 26 Ağustos 1341/ 26 Ağustos 1925, s. 719-720.

Ecnebi Matbuat-ı Hülasaları, ‘‘Fransa ve Rif’’, Nr: 40, 20 Ağustos 1341/ 20 Ağustos 1925, s. 645-647.

Ecnebi Matbuat-ı Hülasaları, ‘‘Fransız İngiliz Müzakereleri’’, Nr: 33, 12 Ağustos 1341/ 12 Ağustos 1925, s. 527.

Ecnebi Matbuat-ı Hülasaları, ‘‘Fransız –İspanyol Madrid Konferansı’’, Nr: 8, 2 Temmuz 1341/ 2 Temmuz 1925, s. 115-118.

Ecnebi Matbuat-ı Hülasaları, ‘‘Fransız Sosyalistleri ve Fas’’, Nr: 44, 25 Ağustos 1341/ 25 Ağustos 1925, s. 711-714.

Ecnebi Matbuat-ı Hülasaları, ‘‘Fransız-İspanyol Harekâtı’’, No: 49, 31 Ağustos 1341/ 31 Ağustos 1925, s. 781-782.

Ecnebi Matbuat-ı Hülasaları, ‘‘Fransa’nın Abdülkerim’e Sulh Şartları ve Madrid Müzâkerâti’’, Nr: 10, 11 Temmuz 1341/ 11 Temmuz 1925, s. 137-138.

Ecnebi Matbuat-ı Hülasaları, ‘‘İngiltere-Fransa ve Emniyet Ahidnâmesi’’, Nr: 1, 7 Haziran 1341/ 7 Haziran 1925, s. 3-5.

Ecnebi Matbuat-ı Hülasaları, ‘‘Fas’ta Fransız Zaiyatı’’, Nr: 19, 27 Temmuz 1341/ 27 Temmuz 1925, s. 291-293.

- Ecnebi Matbuat-ı Hülasaları*, "Fransa ile İspanya Arasında Fas Mukâvelenâmesi", Nr: 1, 7 Haziran 1341/ 7 Haziran 1925, s. 10-11.
- Ecnebi Matbuat-ı Hülasaları*, "Madrid'de Münakit Fransız-İspanyol Konferansı", Nr: 15, 22 Temmuz 1341/ 22 Temmuz 1925, s. 231.
- Ecnebi Matbuat-ı Hülasaları*, "Fransa Aleyhinde Şiddetli İhtarname", Nr: 77, 4 Teşrînievvel 1341/ 4 Ekim 1925, s. 1247-1249.
- Ecnebi Matbuat-ı Hülasaları*, "Alsas'da Muhtariyet Hareketi", Nr: 104, 5 Teşrînisâni 1341/ 5 Kasım 1925, s. 1682-1683.
- Ecnebi Matbuat-ı Hülasaları*, "Biryân-Luther Mülakatı", Nr: 87, 15 Teşrînievvel 1341/ 15 Ekim 1925, s. 1402-1405.
- Ecnebi Matbuat-ı Hülasaları*, "Fas Harbi Fransa'ya Neye Mal Oluyor?", Nr: 115, 18 Teşrînisâni 1341/ 18 Kasım 1925, s. 1847-1852.
- Ecnebi Matbuat-ı Hülasaları*, "Fransa Fas'ta Akdi Sulha Hazırdır", Nr: 128, 3 Kânunuevvel 1341/ 3 Aralık 1925, s. 2066-2067.
- Ecnebi Matbuat-ı Hülasaları*, "Fransa İstihşalat-ı ve İstikraz", Nr: 59, 12 Eylül 1341/ 12 Eylül 1925, s. 943-948.
- Ecnebi Matbuat-ı Hülasaları*, "Fransa Üstünde Alman Tayyareleri", No: 51, 2 Eylül 1341/ 2 Eylül 1925, s. 823-825.
- Ecnebi Matbuat-ı Hülasaları*, "Fransa ve Borç", Nr: 52, 3 Eylül 1341/ 3 Eylül 1925, s. 833-835.
- Ecnebi Matbuat-ı Hülasaları*, "Fransa'nın Hâriciye Siyaseti", Nr: 82, 10 Teşrînievvel 1341/ 10 Ekim 1925, s. 1319-1323.
- Ecnebi Matbuat-ı Hülasaları*, "Fransa'nın Mesâisi", Nr: 109, 11 Teşrînisâni 1341/ 11 Kasım 1925, s. 1751-1756.
- Ecnebi Matbuat-ı Hülasaları*, "Fransa'nın Suriye Siyaseti", Nr: 148, 27 Kânunuevvel 1341/ 27 Aralık 1925, s. 2386-2388.
- Ecnebi Matbuat-ı Hülasaları*, "Fransız Buhranının Bazı Safhaları", Nr: 104, 5 Teşrînisâni 1341/ 5 Kasım 1925, s. 1671-1676.

- Ecnebi Matbuat-ı Hülasaları*, “Fransız Faşizmi”, Nr: 132, 8 Kânunuevvel 1341/ 8 Aralık 1925, s. 2119-2125.
- Ecnebi Matbuat-ı Hülasaları*, “Fransız Kömür Ocakları Müstehsalatı”, Nr: 84, 12 Teşrînievvel 1341/ 12 Ekim 1925, s. 1351-1353.
- Ecnebi Matbuat-ı Hülasaları*, “Hamisiz Fransa”, Nr: 121, 20 Teşrînisâni 1341/ 20 Kasım 1925, s. 1952-1956.
- Ecnebi Matbuat-ı Hülasaları*, “İngiltere ile Fransa İtilafı”, Nr: 6, 24 Haziran 1341/ 24 Haziran 1925, s. 89-91.
- Ecnebi Matbuat-ı Hülasaları*, “Kuliniç Fransa’yı Mali Bir Abluka Altına Alıyor”, Nr: 112, 15 Teşrînisâni 1341/ 15 Kasım 1925, s. 1799-1807.
- Ecnebi Matbuat-ı Hülasaları*, “Locarno Konferansı”, Nr: 85, 4 Teşrînievvel 1341/ 13 Ekim 1925, s. 1372-1376.
- Ecnebi Matbuat-ı Hülasaları*, “Mösyö Biryân İşbaşında”, Nr: 136, 13 Kânunuevvel 1341/ 13 Aralık 1925, s. 2183-2188.
- Ecnebi Matbuat-ı Hülasaları*, “Paris’te İngiliz Ajanlarının Tevkifi”, Nr: 139, 16 Kânunuevvel 1341/ 16 Aralık 1925, s. 2240-2241.
- Ecnebi Matbuat-ı Hülasaları*, “Rededilen Fransız Sulh Şartları”, Nr: 82, 10 Teşrînievvel 1341/ 10 Ekim 1925, s. 1323-1324.
- Ecnebi Matbuat-ı Hülasaları*, “Suriye Ahvali Resmi Fransız Teminatı”, Nr: 105, 7 Teşrînisani 1341/ 7 Kasım 1925, s. 1698-1700.
- Ecnebi Matbuat-ı Hülasaları*, “Suriye’de Fransız Harekâtı Askeriyesi”, Nr: 124, 29 Teşrînisâni 1341/ 29 Kasım 1925, s. 1998-2001.

Diğer Kaynaklar

- Ardıç, Murat. *Matbuat-ı Ecnebiye Müdüriyeti*. Konya: Selçuk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2009.
- Armaoğlu, Fahir. *20.Yüzyıl Siyasi Tarihi*, Cilt 1-2: 1914-1995 İstanbul: Alkım Yayın Evi, Genişletilmiş 11. Baskı, 2007.
- Ataman, Bora. "Türkiye'de İlk Basın Yasakları ve Abdülhamid Sansürü". *Marmara İletişim Dergisi* (14 Ocak 2009),41.
- Ayyıldız, Erol. "Matbuat". *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. 28 /119. Ankara: TDV Yayınları, 2003.
- Çağlak, Aykut. "Matbuat ve Umumiyesinin Genel Müdürleri (1920-1931)". *Atatürk Yolu Dergisi* 71 (27 Kasım 2022), 87.
- Demir, Kenan. "Osmanlı'da Basının Doğuşu ve Gazeteler". *Iğdır Üniversitesi, Sosyal Bilimler Dergisi* 5 (Nisan 2014), 59.
- Demir, Şerif. İktidar Basın İlişkilerinin Türkiye'de Görünümü (1918-1960)" *The Journal Of Academic Social Science Studies International Journal Of Social Science* Volume 5 Issue 6, p.119-137 December 2012 s.122-123
- Duman, Hasan. *Osmanlı Türk Süreli Yayınları ve Gazeteleri (1828-1928)*.1. *Ankara Enformasyon ve Dokümantasyon Hizmetleri Vakfı*, 2000.
- Hızlı, Kasım. "Çorluluzade Salih Münir Bey'in Matbuat-ı Ecnebi Müdürlüğü (1890-1891)". *Bellek Uluslar Arası Tarih ve Kültür Araştırmaları Dergisi* 3/1 (2021), 49.
- Kurşun, Zekeriya. " II. Abdülhamit Döneminde Batı Basınında İmaj Düzeltme Çabaları: Matbuat-Ecnebiye Müdürlüğü'nün Kurulması ve Faaliyetleri". *Türk Kültürü İnceleme Dergisi* 1 (2000), 105-107.
- Roberts, J.M. *Avrupa Tarihi*, çev. Fethi Aytuna. İstanbul: İnkılap Kitapevi, 2015.
- Sander, Oral. *Siyasi Tarih 1914-1994*. Ankara: İmge Kitabevi Yayınları, 5.Baskı 1994.
- Sarıca, Murat. *Birinci Dünya Savaşından Sonra Avrupa'da Barışı Kurma ve Sürdürme Çabaları 1919-1929* İstanbul: İstanbul Üniversitesi Siyasal Bilimler Fakültesi Gür-Ay Matbaası 1982.

Topuz, Hıfzı. *100 Soruda Türk Basın Tarihi*, İstanbul: 1973 s.127

Uçarol, Rifat. *Siyasi Tarih (1789-1994)*. İstanbul: Filiz Kitabevi, 1995, Gözden Geçirilmiş ve Genişletilmiş 4. Baskı, 1995.

EKLER:

EK 1: 25 Mayıs Daily Telgraph Gazetesi

انگلتره - فرانسه

و
امنیت عهدنامه سی

۲۵ مایس تاریخی ددیلی تلغراف غزته سنده سیاسی مخابر طرفدن یازیلان بندک ترجمه سیدر :
آلمانیا طرفدن واقع اولان امنیت تکلیفاتنه جواباً قلمه آلمان فرانسه جوابی مسوده سنکدها واضح بر طرزده افراغنی انگلتره حکومتی نامنه (مارکی اوف قری بو) فرانسه حکومتندن التماس ایتشدی . اخیراً موسیو (بریان) انگلتره نك بو طلبنی اسعاف ایتشدر . او کرتیلدیکنه نظراً ، فرانسه باش وکیلی مذکور جوابنامه نك ، ممکن اولدیغنی مرتبه ، دول متفقهنك هیئت عمومیه سیله مناسبیتدار بر ماهیتده اولسی آرزوسنی بسله دیکندن بو سائقه ایله متن اصلی اوزرتده ایجاب ایدن تمدیلاتک اجراسنه قولایجه موافقت ایله مشدی ؛ فقط مع التأسف تمدیلات واقعه ، موسیو (بریان) طرفندن ویریلن ایضاحاته نظراً ، جوابنامه نی انگلتره نك هیئت عمومیه سیله تصویب و امضا ایدیه سیله چکی ماهیتده دکلدر . فی الحقیقه ایضاحات مذکوردها زیاده آلمانیا نك غرب حدودلری تأمیناتی مسئله سنده انگلتره و فرانسه نقطه نظرلری آراسنده نه قدر بویوک فرق اولدیغنی میدانه چیقارمشدر . اولجه انگلتره نك ، غرب حدودی کبی شرق یعنی لهستان حدودینی ده تحت تکفله آلماسی خصوصنده

آلمانيا ، فرانسه ايله ائتلافه
دوغرو يكي دن تمايل ايندييور

(قوتيدى بن) غزته سنك صوك پوسته ايله كن نسه سن دن :
برهفته دن برى آلمان افكار عموميه سى ، آلمان - فرانسه
مناسباتى حقه ده فوق العاده بد بى نك اظهار ايندييور .

برلين محافل سياسيه سى ، آلمانيا ايله بر امنيت مقاوله سى
عقدينه فرانسه حكومتى سوق اين آرزوى صميمى ني شهبه يه
دوشوريوردى .

فرق مختلفه نك مروج افكارى اولان غزته لرك كافه سى
موسيو بريانك سياستنى بر فير يلاق سياستى كى كوسترن معلوماته
دولو ايدى .

شوراسى شايان قيد در كه بو بد بى نك جريانى توليد اين
حوادث هپ لوند رده دن كليوردى . بوتون آلمان مطبوعاتنك
انكليز مخابر لرى ، موسيو بريانك طريق ائتلافه مانعه لرا حداثى
تحرى ايتديكنى وفرانسه ، آلمانانك امضاسنى حاوى بر مقاوله نك
مذاكره سته كيريشمك ايسته مديكنى تلقينات مشتركه ايله مخالف
حقيقت اولارق متحداً ادعا ايندييور لردى .

حال بو كه بو بد بى نك نغمه سى انكلتره دن كلييور . موسقوا ،
مقاوله عقدن دن و جمعيت اقوامه طرفدار اولمقدن آلمانيا ني صرف
نظر ايتديرمك اچون تشويق واصل ارنى تزويد ايندييور دى .

فاس و فرانسه

۳۱ تموز تاريخي « زورنال دوزنه نو » غزته سنك « فاس و فرانسه » سرنامه سي آلتنده نشر ايتديكي باش مقاله ده فرانسه ده كيمسه نك ، فاس مسأله سنك فرانسه يه عرض ايتديكي وخاه تي كيزليه مه ديكي و آوروپاده دنخي بوني كيزليه بيله جك تك بر فرد بولونه ميه جني قيد ايدلد كدن صو كره بووخامتك ماهيته نقل كلام ايدهر ك ديور كه :

فاس مسأله سنك كوسترديكي وخامت ، عسكري دكلدر . عبدالكريمك مالك اولديني فرض اولونان منابع نه اولورسه اولسون متجدد فرانسز - اسپانيول قوتلرينه قارشى اوزون مدت مظفرانه مقاومت كوسترمه سي ممكن دكلدر . ريف رئيسي ، نه على العاده برسر كذشتجو ، نه برچه رئيسي ، نه برچيدود ونه ده بر بارباردر . عبدالكريم ، اراضينك مناعته ، مملكتي طانيماق واجنبي بر مستولى به قارشى حرب ايتك كبي معنوي بر قوته مالكلدر . كنديسي وسائط و منابعي على العاده و عملي صورتده ابلوقه آلتنه آلتش اولان بر مملكتده آله كچه بيان وسائط ايله حرب ايتكده در .

«عبدالكريم» ك طولاماجلي بوللره عالمه بيلدرديديكي صلح

بريان - لوتر ملاقاتى

۹ تشرین اول تاریخلی ژورنال ددهبا « نک » بریان -
لوتر ملاقاتی ، و « روس شائتازی » عنوانیله نشر ایتمدیکی بند :
موسیو بریان ، آلمان باش وکیلی موسیو لوترله خصوصی
برملاقانده بولوندی . دونکی کونک پک زیاده تنقید ایدیلن
وایدیله جک اولان حادثه سی بودر . بوملاقات ، اوکله اوزری
لوقارتونک پک یاقیننده بولونان کوزل اوافق « آسقانو » قصبه -
سند و قوع بولدی . هر ایکی ناظر ، آسقانو کولی ساحانی
مکالمه محلی انتخاب ایتمکدن صوکره محل مذکورده بولوشماق
اوزره دون بربرینه سوز ویردیله ؛ و بر اوتل باغچه سنک یشیل
تقریه سی آتنده بولوشدیله . موسیو لوتر ، بر بیرا قدحی
بوشالتیرکن موسیو بریان ، بویوک بر اعتماد و صمیمیتله قونو -
شویوردی . بومنظره ایله استهزا قولایدیر . بونی تنقید ایتمک
تمکندر . بوراده ملاقات خبری مساعد بر صورتده قارشیلانندی .
بومکالمه لر . تصورده ایکن قونفرانسک موفقیتنی احضار ایچون
بونلرک ژومی داها ائی حس ایدیلوردی .

آسقانو ملاقاتنک اهمیتنی آکلاماق ایچون موسیو لوترک
ماهیت و وضعیتنی اوکرتمک لازمدر . باش وکیل موسیو لوترک
آلمانیاده هنوز پک بویوک بر نفوذی واردر . هیچ بر سیاسی
فرقیه منسوب اولماماسی کندیسنی شدتلی تنقیدلردن قوروما -

EK: 5 Fransa Siyasi Haritası

Kaynak: <https://pixers.com.tr/posterler/fransa-siyasi-haritasi-70408783> (15.10.2024)

ÖZGEÇMİŞ	
Adı Soyadı	Savaş YAŞAN
Yabancı Dili	İngilizce
Orcid Numarası	0009-0006-8102-4152
Ulusal Tez Merkezi Referans Numarası	10681832
Lise	Fatsa Lisesi 2002-2005
Lisans	Tokat Gaziosmanpaşa Üniversitesi 2007-2011
Yüksek Lisans	Ordu Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü Yakın Çağ Anabilim Dalı
Mesleki Deneyim	Milli Eğitim Bakanlığı, Tarih Öğretmeni, 2016....
Akademik Çalışmalar	1. 2.